

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I – Nr. 11 Noiembrie 1993

32 pagini 200 lei

Noua clasă politică

Stelian Tănase
Victor Neumann
Cristian R. Pîrvulescu
Zoltán Rostás
Ivan Gabriel
Toma Roman

Pagini economice

Virgil Ionescu

Anatomia comunismului
Pavel Câmpeanu
Aspecte ale tranzitiei
Maria Ileana Galat
Mircea Kivu

Politică internațională

Eugen Preda
Dan Oprescu

Cărți și idei

Dan Pavel
Texte fundamentale
Leo Strauss

Noua clasă politică

Contents

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
GHÎȚĂ IONESCU
KENNETH JOWITT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU

*Fundatia
Societatea Civila*

Președinte: DAN GRIGORE

Redacția:
Liviu ANTONESCU
Aurelian CRĂIȚU
Smaranda MEZEI
Costea MUNTEANU
Dan PAVEL (redactor șef adjunct)

Graphics:
Tomnița Florescu

Desktop Publishing:

Eduard Chiriac DESIGN

SFERA POLITICII

încearcă să fie un spațiu dialogului între diferite puncte de vedere, uneori diametral opuse. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărei luni. Rugăm pe cei interesați să înscriească articolele de un scurt „curriculum vitae“ și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Pentru cititorii din străinătate costul unui abonament anual este de 50\$ sau echivalentul acestei sume.

* Pentru cititorii din țară costul unui abonament anual este de 3000 lei (inclusiv cheltuielile de expediție poștală).

SFERA POLITICII este înregistrată în Catalogul publicațiilor din România la numărul 4165. Se pot face abonamente la orice oficiu poștal din țară.

3. <i>The New Political Class</i>	Stelian Tănase	Simple Notes
6.	Victor Neumann	Passional Imitations and Confused Images
8.	Cristian R. Pîrvulescu	A Typology of the Political Class
10.	Zoltán Rostás	The Twilight of the Monochromatic Discourse
12.	Ivan Gabriel	Restoration and Stagnation
14.	Toma Roman	Intellectuals and the Political Class
16. <i>The Anatomy of Communism</i>	Pavel Câmpescu	The Syndrome of Circular Drift
18. <i>Economical Pages</i>	Virgil I. Ionescu	The Social Market Economy
20. <i>Aspects of Transition</i>	Mara-Ileana Galat	The Change Never Came
22.	Mircea Kivu	The Nationalist Discourse
24. <i>International Policy</i>	George Voicu	Our Neighbours' Neighbours are Almost Our Neighbours
26.	Dan Oprescu	Something About Africa (I)
28. <i>Books and Ideas</i>	Dan Pavel	The Revival of Radical Right Political Culture
31. <i>Fundamental Texts</i>	Leo Strauss	What is Liberal Education?

CUPON DE ABONAMENT

REVISTA „SFERA POLITICII” • Redacția Calea Plevnei 137-139,
77131 București, Tel.: 312.26.85

NUME, PRENUME .....
ADRESA .....
ORAS ..... COD POȘTAL .....
CĂSUȚA POȘTALĂ .....
FORMA PLATĂ Numerar CEC Dispoziție plată Carte credit
ABONAMENT 1 AN LUNI ÎNCEPÎND CU .....
SEMNĂTURA .....

Acest număr
a fost ilustrat cu gravuri din albumul
LIVORNO nelle incisioni

În cazul în care dorii să faceți un abonament la revista noastră, SFERA POLITICII, vă rugăm să decupați acest cupon de abonament și să-l trimiteți pe adresa redacției:

Calea Plevnei 137-139, sector 6, 77131, București

Împreună cu dovada plății prin mandat poștal (sau prin intermediul oricărei filiale CEC) în conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ, deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466026422

Cititorii din străinătate se pot abona depunând costul abonamentului anual în conturile noastre deschise la Bank Coop, str. Ion Ghica nr. 13, sector 3, în contul Bank Coop S.A. – SMB 402466022840, sau trimițând un cec (money order) pe adresa:

*Fundația SOCIETATEA CIVILĂ (pentru revista „SFERA POLITICII”),
Calea Plevnei 137-139, sector 6, 77131, București*

Revista se poate procura din rețea librăriilor HUMANITAS în orașele București, Iași, Timișoara, Sibiu, Pitești, Bacău, Slobozia, Piatra-Neamț, Brașov, Craiova, prin rețelele de librării și difuzorii de presă din orașele Focșani, Suceava, Oradea, Râmnicu-Vilcea, Brăila, Constanța, Cluj-Napoca, Arad, Tîrgu-Mureș, Galați, Deva, Satu-Mare, Miercurea-Ciuc, Sfântu Gheorghe, Buzău, Alba Iulia, Bistrița.

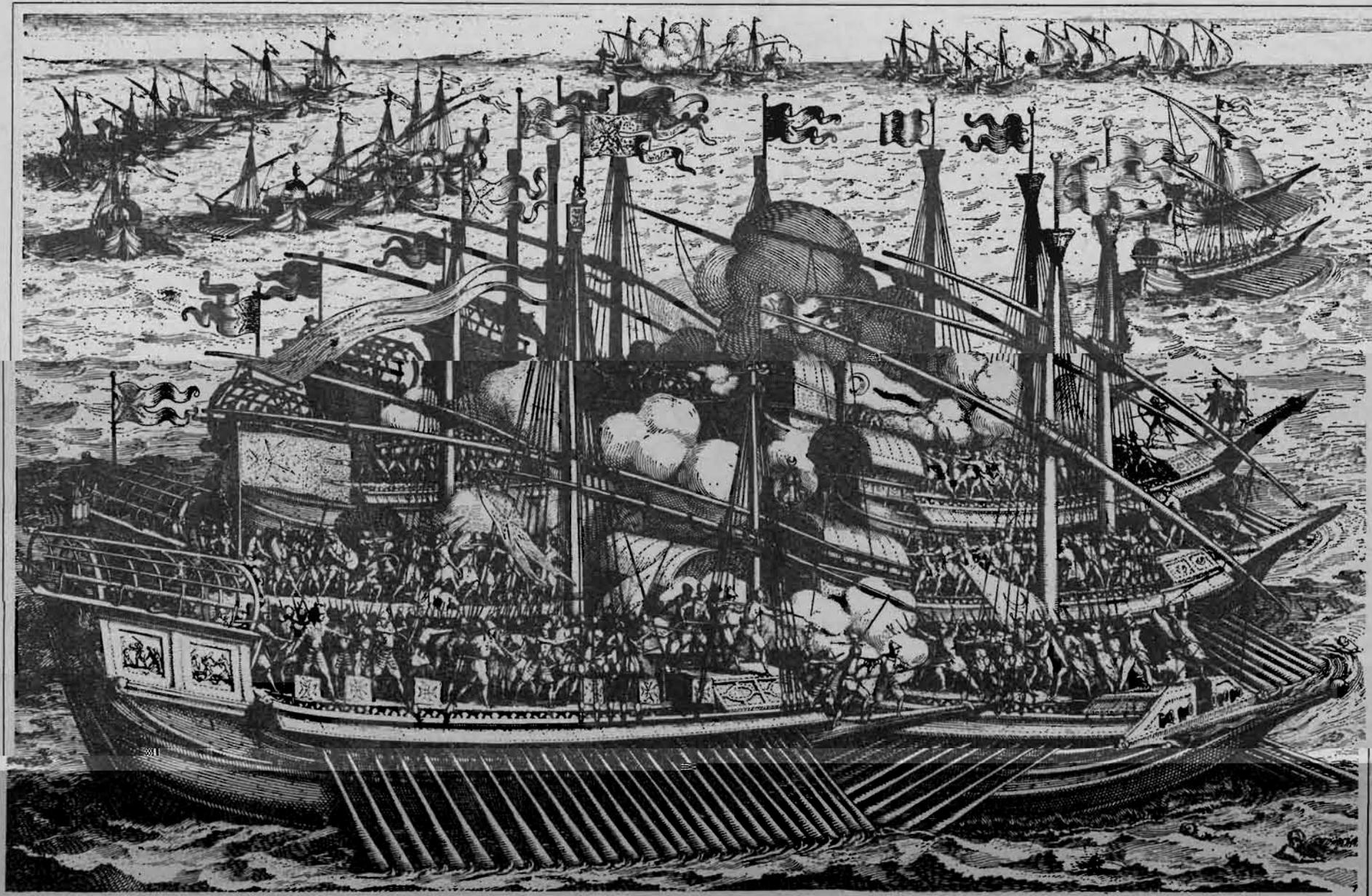
La sediul redacției puteți procura, din stoc, numerele anterioare (1-8) ale revistei.

Tiparul la PROGRESUL ROMÂNESCU S.A.

Simple note

STELIAN TĂNASE

The new political class in the former Soviet bloc is linked with the recreation of the political system. The Romanian political class in statu nascendi is more conservative than in other post-communist countries, and more imprisoned in ideological choices. There are different strata of this class and each of them comes in policy and politics with its technocratic bureaucratic experience, an important segment of the prewar political class, with its moral and historical legitimacy, and the "new comers" with the legitimacy of the revolution of December 1989. However the confrontation between these three groups is not decisive, because the Romanian political parties emerged around ad-hoc leaders, around personalities coming on the front stage in crises. The personalization of political life, and is one of the explanations for the birth pangs of the new political class.

1. Clasa politică în țările din fostul bloc sovietic este grupul cu nașterea cea mai dificilă. Aceasta în ciuda faptului că, la data prăbușirii corătinei de fier, avea un trecut, adesea un program, lideri, grupuri structurate etc. (o excepție, România, cu consecințe ce vor fi analizate mai jos). Înfruntarea regimurilor comuniste a dus la apariția unor nuclee organizate, a impus platforme (paradoxal, adesea cu un conținut antipolitic, ca la Vaclav Havel și Georg Konrad)¹ a creat o istorie etc. Când se produce prăbușirea, există deja o conștiință aparte a lor, o coeziune, o identitate, și – element determinant în jocul preluării puterii – o recunoaștere publică. O legitimitate, altfel spus. În ciuda acestor circumstanțe, nașterea clasei politice, umplerea corpusului politic, crearea sistemului politic și a societății politice (distincță de societatea civilă)² sunt aliniamente care abia urmează în bună parte să fie atinse.

"Noile democrații", apărute pe ruinele statelor totalitare, se află astăzi în stadii diferite de așezare și consolidare a instituțiilor lor politice. Cehia și Ungaria par a avea tranziția cea mai fermă spre un sistem politic democratic. Si aceasta se datorează și coagulării mai rapide a unei clase politice competente, capabilă să abordeze realist și eficace problemele

concrete ale societății. Sistemul electoral, cultura politică, mai puține erori de parcurs, dificultăți mai mici de rezolvat, trădării mai consistente în ce privește instituțiile politice și mecanismul democratic, toate au dus la o așezare fără zig-zag-urile din celelalte țări ieșite din comunism. E suficient să observăm criza din ex-Iugoslavia pentru a înțelege dimensiunile dezastrului în care o clasă politică reaționară poate să arunce o țară. De comparat cu "realismul" ceh în abordarea cererilor slovace.

2.

O cupăția sovietică din anii 40 (susținută de aderenții acesteia din rândurile populației autohtone) a avut drept principală victimă vechea clasă politică. Înaintea intelectualității, burzăziei, birocrației vechiului regim. Parlamentarii, ideologii, liderii și personalul partidelor, de la cadrele medii la modești membri din provincie, au fost arestați și închiși pe termene lungi. Un proces de exterminare fizică s-a derulat în închisori. Decimarea clasei politice a fost un obiectiv principal al regimului dejist. O clasă politică bine instruită, competentă și experimentată, dispără astfel, după 100 de ani de victorii importante în istoria politică românească: unirea, crearea statului român modern, independența, crearea unei societăți de tip occidental cu instituții democratice eficace etc. În locul

acestei clase politice, ocupantul a instalat o pseudo-clasă politică, administratori ai puterii totalitare. Direcțiile de atac ale acestor *new comers* vrăjușau societatea civilă și sistemul politic. S-a urmărit scoaterea politicii din cimpul social pe de o parte. Pe de altă, s-a întîntat "politizarea" (în sens bolșevic) a întregii societăți. Nu a fost lăsat în afara structurii partidului unic nici un segment. Chiar dacă acesta tinea de viață privată. Această dualitate contradictorie a fost trăsătura principală a acțiunii "noii clase" (cum a definit Milovan Djilas în principala sa lucrare *Noua Clasă*, în 1954, deținătorii puterii politice din regimul comunist). Sloganul "totul este politic" era un instrument de a subordona societatea, de a o aduce la "politic", de a nu lăsa nici un segment în afara controlului partidului unic. Așa se și explică oportunitatea teoriilor și practicilor constituirii unei lumi alternative, a refacerii țesuturilor societății civile, ca o realitate paralelă la monopolul impus de statul-partid, promovate de disidenții est-europeni.

Profilul "noii clase" a fost descris în lucrări clasice, de la *Revoluția trădată* a lui Lev Troțki, la aceea deja amintită a lui Milovan Djilas, până la *Nomenklatura* a lui Mihail Vozlenski, pentru a aminti numai lucrările scrise din "interiorul" sistemului. Să enumerez cîteva din aceste trăsături, acelea care se resimt prin efecte și astăzi. Cine a înlocuit în anii

40-50 clasa politică românească? S-a produs o deplasare spre centrul societății a unor grupuri sociale, economice, etnice periferice. Lumpenproletari, minorități, marginali, săracimea satelor, cei lipsiți de instrucție. În lipsa unei stîngi politice și intelectuale consistente în perioada interbelică, comunismul românesc a proliferat în medii fără relevanță socială, și numai ocupația străină a făcut posibilă ocuparea "centrului" de aceste elemente periferice.³

Comunismul românesc și nomenklatura sa au aspecte distincte în comparație cu dateștemenite similare din restul blocului sovietic. Aspecte produse de: lipsa unei stîngi politice și intelectuale, aservirea de Comintern, lipsa oricărei legături cu societatea românească, un program antinațional. Dacă celelalte țări cunoscuseră momente de virf ale stîngii (reformiste sau revoluționare), la Budapesta (1918), Sofia (1924), Varsavia (1920, 1940-45), Praga (partidul comunist era unul de masse, reprezentat în Parlament), Belgrad (1940-45), în România după 1921 stînga pierde orice suport și chiar priză pe realitățile economico-sociale, politice și naționale. Ea nu reușește să construiască nici o organizație de oarecare audiență, sau să provoace vreo dezbatere de interes general care să rețină atenția opiniei publice.

(continuare în pag. 4)

(urmare din pag. 3)

În acest context, trăsăturile nomenklaturii românești sunt: lipsa de rădăcini și tradiții proprii, nereprezentativitate, psihologia "cetății asediate", un reflex antiintelectual și complexul uzurpatorului etc. Bolșevicii români nu au parcurs nici transformările din înăuntrul nomenklaturii comuniste din celelalte țări. Așa se face că în 1989 între regimul de la București și celelalte regimuri există un contrast marcat, care a făcut ca în România să se înregistreze victime, în vreme ce în restul Europei nu. Caracterul violent al acestei răsturnări corespunde modului violent în care minuscul PCR a preluat puterea în anii 40 și și-a consolidat-o mai târziu.

Deschirăm aici un proces de defazaj istoric atipic. Primenirea "noii clase" și schimbarea mentalității ei se produc după pierderea monopolului puterii politice, pe fundalul eșecului general al regimurilor și ideologiei comuniste. Această raportare conține o serie de fapte care să demonstreze că o parte a nomenklaturii a supraviețuit politic și împărtășește vieții politice românești direct sau conform intereselor sale.

3.

Spre clasa politică se îndreaptă din diferite zone mai multe generații, categorii sociale etc.⁴⁾ Primul segment este alcătuit din resturile aparatului guvernamental, PCR, armată, administrație locală, alte instituții. În decembrie 1989 s-a transfat, pe lîngă chestiunea regimului pe ansamblu, și o mai veche luptă pentru putere între grupul "Ceaușescu", care și-a servisit Aparatul și instituțiile, și alianța dintre "vechea gardă" (Mănescu, Apostol, Bărădeanu, Brucan etc.), și "reformiștii din interior" (în cap cu Ion Iliescu). Această alianță speră să păstreze victoria în cadrul sistemului. Altfel spus, să conserve și să limiteze revolta la aspectul anticeaușist, paralel cu eludarea aspectului anticommunist. Amploarea revoltei populare a schimbat raportul de forțe și a determinat deschiderea spre o democrație de tip clasic. Relevantă este schimbarea tipului de discurs politic al liderului Ion Iliescu în perioada decembrie 1989 (când vorbește despre Ceaușescu doar ca despre un "trădător al valorilor socialismului") septembrie 1993, când și-a asumat la nivelul retoricii cel puțin – valorile democrației. Găsim aici semnele supraviețuirii și metamorfozelor nomenklaturii, ale cărei alte tentative de a "tine pasul cu vremea" au avortat. Întrucât constatăm prezența importantă în clasa politică a vestigilor "noii clase", ar fi o eroare metodologică de a nu sublinia consecințele fenomenului pentru evoluția pe ansamblu a clasei politice postcomuniste.

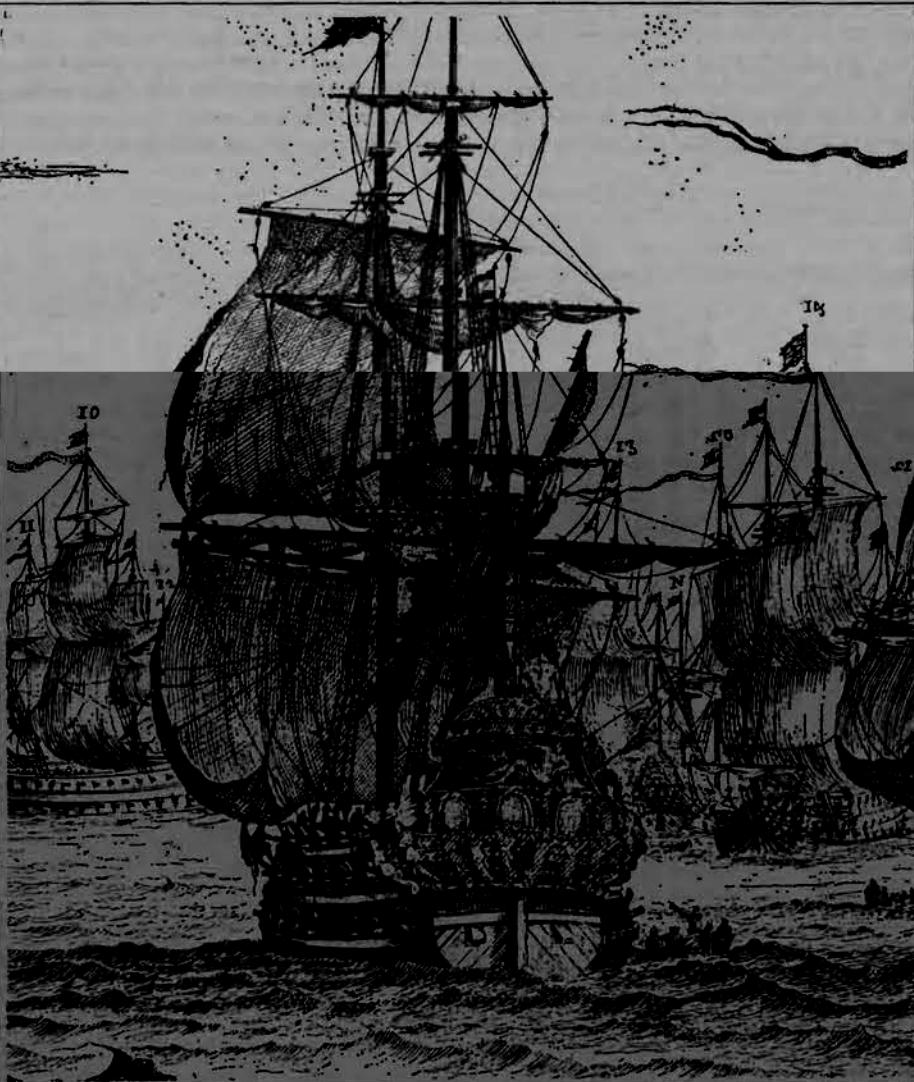
4.

Supraviețuirea politică a unei părți a nomenklaturii, și influența ei la nivelul deciziilor strategice, conferă raportului de forțe din înăuntrul clasei politice trăsături specifice. Clasa politică românească în stadiu nascendă este mai conservatoare decât în alte țări postcomuniste, și în mai mare măsură prizonieră a clișeelor ideologice. Nostalgile egalitariste și mai ales etatiste sunt puternice. În confruntările politice din ultimii ani aceste mentalități și-au pus amprenta asupra soluțiilor, evenimentelor și dezbatărilor publice. Adesea, temele, obsesiile, complexele acestor vestigii s-au impus ca fiind ale întregii societăți. Așa cum s-a văzut în transformarea FSN-ului în partid care trebuia să înglobeze toate celelalte partide. Dar și cu alte numeroase păreri.

După două scrutinuri generale grupul social al supraviețuitorilor vechiului regim detine puterea politică. Sunt disciplinați, au experiență administrativă, o mentalitate de clan consolidată, și-au identificat rapid interesele și liderii capabili să le reprezinte. Prezintă o coeziune superioară altor segmente ale clasei politice, coeziune dată de experiență convie-

toare în comun în anii '70-'80, unde legătură personală multiple și mai ales de interese economice. După cîteva săptămîni de eșitări (ianuarie-februarie 1990), s-au instalat tot mai sigur la pîrghile puterii politice și mass-medie; reușind apoi să-și asigure și dominația economică. Transformarea clasei politice comuniste în clasă economică este fenomenul cel mai răspîndit înăuntrul acestui grup social.

segment al clasei politice interbelice și reactivarea sa după 1989. Reapariția partidelor "istorice" este un fenomen atipic. Rolul de prim-plan pe care acestea (PNTCD, PNL, PSDR) l-au jucat în alegerile din 1990 și 1992, ca și în conflictele politice din aceeași perioadă, nu are corespondent în Cehia, Polonia, Ungaria etc. Cauza este incapacitatea societății civile românești de a structura o rezisten-

Am putea spune că ritmurile tranziției sunt în direcția legătură cu trecerea treptată a acestora din zona politicului și administrației în aceea a afacerilor. Nu întîmplător partidele singuri, care colectează majoritatea supraviețuitorilor nomenklaturii, sunt și cele mai consolidate din punct de vedere financiar-economic.

5.

Asistăm la reeditarea scenariului "boierimii de cinuri", conform căruia, în lipsa unei societăți civile și a unei aristocrații independente, coabitarea cu statul și administrația asigură poziții economice și sociale, creează averi. Este un scenariu după care s-a desfășurat întregul secol fanariot. Dar și epoca de avânt, după Adrianopole (1827), și consolidarea burgheziei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Nici perioada interbelică nu a evoluat altfel, atât perioada liberal-brătănistă din anii 20, cât și regimul carlist din anii 30 oferă acest aspect al dependenței de stat și administrației celor mai importante segmente economice și politice. Este o trăsătură generală a țărilor din centrul și estul Europei: lipsa societății civile, absența unei middle class, rolul inteligenției, atotputernicia administrației centrale etc. România, se pare, intră pe acest scenariu. Reapariția cauzelor duce la reapariția efectelor. Segmente importante ale clasei politice se formează în aceste zone din vecinătatea statului, în strînsă coabitare, bazată pe reciprocitatea intereselor.

6.

In România, deci, o parte a nomenklaturii a devenit parte a noii clase politice. Fenomen mult mai puțin răspîndit în celelalte țări din estul și centrul Europei. Acest aspect dă una din trăsăturile specifice evoluțiilor românești. Dar mai există un altul la fel de diferit. Si anume: supraviețuirea unui

LEXICON

Clasa politică

Termenul a fost lansat în anul 1883 de Gaetano Mosca. Juristul și politologul italian l-a folosit în tezătura unei metode specifice științei politice, respectiv, cea care cercetează formarea și organizarea clasei conducețoare în societate, denumită în Italia, cum spunea el, clasa politică.

Un prim rezultat care se obține prin utilizarea acestei metode este sesizarea **formulei politice**. Această "formulă" dezvăluie credința sau sentimentele pe temeiul cărora clasa politică își justifică puterea, care, după caz, s-ar concentra în voiața prezentă a poporului sau în cea a lui Dumnezeu, în conștiința de a forma o națiune distinctă sau un popor ales, în fidelizea tradițională față de o dinastie sau în încrederea într-un individ dotat cu calități excepționale (reale sau presupuse).

Spre a fi viabilă, formula politică trebuie să se afle în armonie cu gradul de maturitate intelectuală și morală al poporului și al epocii în care se adoptă.

Cind credința în principiile pe care se sprijină formula politică se zdruncină iar sentimentele care au creat-o se sting, este un semn că o serie de transformări sunt iminente în clasa politică iar, odată cu ele, este iminentă și o nouă formulă politică.

Formula politică astăzi în armonie cu mentalitatea epocii și cu sentimentele corelativ cele mai răspîndite în popor și dezvăluie o utilitate de netăgăduit, prin mărginirea acțiunii celor ce comandă și prin înmobilarea obedienei conduceșilor față de dirigitori.

Mosca distinge trei tipuri de organizare a clasei politice în istorie (feudal, birocratic și statul-cetate), precum și două regimuri (autocratic și liberal). Regimul liberal este legat indisolubil de prosperitate economică și de înflorire intelectuală.

Criteriul general care prevalează în formarea clasei politice este, arată G. Mosca, aptitudinea de a conduce; însă apariția unei noi clase are loc fie în urma unei invaziuni externe, fie în urma unei revoluții.

Cf. Gaetano Mosca, *Storia delle dottrine politiche*, Terza edizione italiana, Bari, Gius. Laterza & Figli, 1939, p. 355-370) (V.I.I.)

vremea primelor bătălii politice. Jocul politic nu se desfășura în cadrul normal, ci în condițiile unei ocupării militare, care întea introducerea sistemului bolșevic. Această experiență fundamentală a imprimat reflexe, valori comune la politicianii acestui segment alimentat în principal de generația sacrificată a anilor 40. Se reîntâlnesc aici radicalismul "luptei pe viață și pe moarte" împotriva formațiunilor politice-satelit ale ocupantului, cu "șteptarea" și "înghețul" de sub altă doară dictaturi (a lui Carol și a mareșalului Antonescu), cu reflexele sofisticate ale jocului politic de culise din cercurile Palatului, din anturajul unor lideri. Modul de a reacționa în fața evenimentelor produse continuu în ultimii trei ani este o reducere la suprafață a "lețiilor" primite în simprejurările amintite. La aceasta se adaugă experiența închisorilor, cu lumea specifică, cu normele și regulile imprimate comportamentului politic. Universul carceral și mutațiile de caracter pe care le produce au făcut obiectul multor analize pentru a insista. E suficient să reiterăm faptul că această experiență și-a pus amprenta asupra celor care au suferit-o, cu consecințe asupra soluțiilor politice abordate, mai tîrziu. Incapacitatea de compromis cu alții actori politici, văzuți

ca "dușmani ireductibili", renunțarea la negocieri ca instrument politic, o anume lipsă de suplete, un discurs politic care se prezintă ca un amestec de precepte morale, deziderate și refuz al realității. Un exemplu ar fi negarea corectitudinii alegerilor, de principiu, în situația unei lipse de informații care să confirme sau să infirme aceasta. Aspectul semnificativ din punct de vedere al eficienței practicii politice al acestei "rigidități" este poziția distinctă, constituirea unei alternative, vizibilitatea pregnantă în cîmpul politic. Într-o perioadă cînd caracterul fluctuant al evenimentelor, instituțiilor și pozițiilor introduce o confuzie care blochează orice dinamică a opozițiilor.

Acest segment, nesprînuit de o majoritate a societății, a pierdut disputele pentru tranșarea chestiunii puterii în perioada "neînstituțională" a luptelor politice ce au urmat căderii lui Ceaușescu, cînd nu a reușit să se impună în stradă. Ce s-a întîmplat la Praga, Budapesta, Varșovia, Sofia nu s-a întîmplat la București. Cu lideri despre care lumea auzea pentru prima dată, fără structuri, cu programe care abia se scriau și nu avuseseră cînd să rezoneze în societate, acest segment al clasei politice a trebuit să se recunoască înfrînt în disputa sa cu supraviețitorii nomenklaturii. Dar înfrîngerile au venit și în alegeri, atât în cele din 20 mai 90, cînd lipsa de timp a fost cronică. Dar și în 1992 (după un intermezzo favorabil în februarie 1992), cînd cauza – dincolo de ceea ce spun statisticile și sondajele cu privire la preponderența electoratului provenit din marea industrie și din așezările rurale și care votează cu puterea și stînga – o regăsim în abordarea problematicei societății românești într-o vizionă antecomunistă și nu una postcomunistă, cum obligau rigorile electorale.

Pe cale de extincție, "dinozaurii" au marcat puternic prima jumătate a anilor 90. Si depășind cadrul academic al acestui studiu, doresc să le aduc un omagiu. Fără ei, România ar fi fost astăzi altfel. În toată perioada dictaturii, ei au purtat valorile democrației, le-au transmis noilor generații.

7.

Segmentul care întregește clasa politică românească nu provine din trecut, recent sau îndepărtat. Aparține exclusiv lumii politice apărute după decembrie '89. Toate partidele numără printre cadrele, simpatizanții, aderenții lor fragmente ale acestui segment. El se impune tot mai pregnant, pe măsură ce vechile generații pierd pozițiile dominante. Prea puțin marcate de amprenta ideologică proprie segmentelor 1 și 2, aceste grupuri politice (formale sau informale), acoperă treptat zonele de influență, pîrhile de decizie, exercită direct sau indirect o putere reală la diferite eșaloane.

Cine sînt cei care se integrează clasei politice? Din ce zone sociale vin, căror categorii profesionale aparțin? ce cultură politică au și ce competență? ce mentalitate aduc în politică? "Rezervorul de cadre" al partidelor îl constituie intelectualitatea. Însî, cea umanistă, care se vede marginalizată din dinamica răsturnărilor sociale. Cei din profesiunile liberale își pîrăesc vechile ocupării, fie motivați de interese de tip politic, fie grav atinsă de deprecierea competenței lor în noile condiții. Intelectualitatea tehnică pare mai determinată să se afilieze clasei politice. De aici se recrutează noua clasă a întreprinzătorilor, dar și o bună parte a cadrelor partidelor. O statistică asupra extracției și studiilor membrilor parlamentului în cele două legislaturi ar cîștigă o cifră

mijlocie, societatea civilă etc. Supradimensionarea rolurilor intelighenției a produs efecte diferite sub regimurile comuniști: în România a produs la o parte dintre intelectuali o mentalitate izolaționistă, la alții una acomodantă, de compromisuri parțiale, și demisii față de putere. A lipsit exact mentalitatea "militantă", de contacte multiple cu societatea. Memoria colectivă înregistrează participarea semnificativă la extrema dreaptă a elitei intelectuale interbelice (Nae Ionescu, Mircea Eliade, Horia Stămătu, Vintilă Horia, Emil Cioran, Nichifor Crainic, etc.) și cînd nu, absența dezbatelor politice. E de presupus că existența în perioada interbelică a unor puternice grupări de stînga și/sau liberale ar fi dus mai tîrziu la o abordare diferită a politicului. A se vedea rezistența intelectuală, atât în interiorul unor partide comuniste (unde, în genere, au început reformele sistemului, promovate exact de acești intelectuali "agătați" de ideologii de stînga), cînd și în afara lor (mai ales după 1968, cînd iluzia reformării din interior s-a prăbușit). Cert este că după o scurtă perioadă de politicizare intensă în prima jumătate a anului 1990, intelectualii și-au pierdut interesul pentru politic și s-au întors la poziții ante '89.

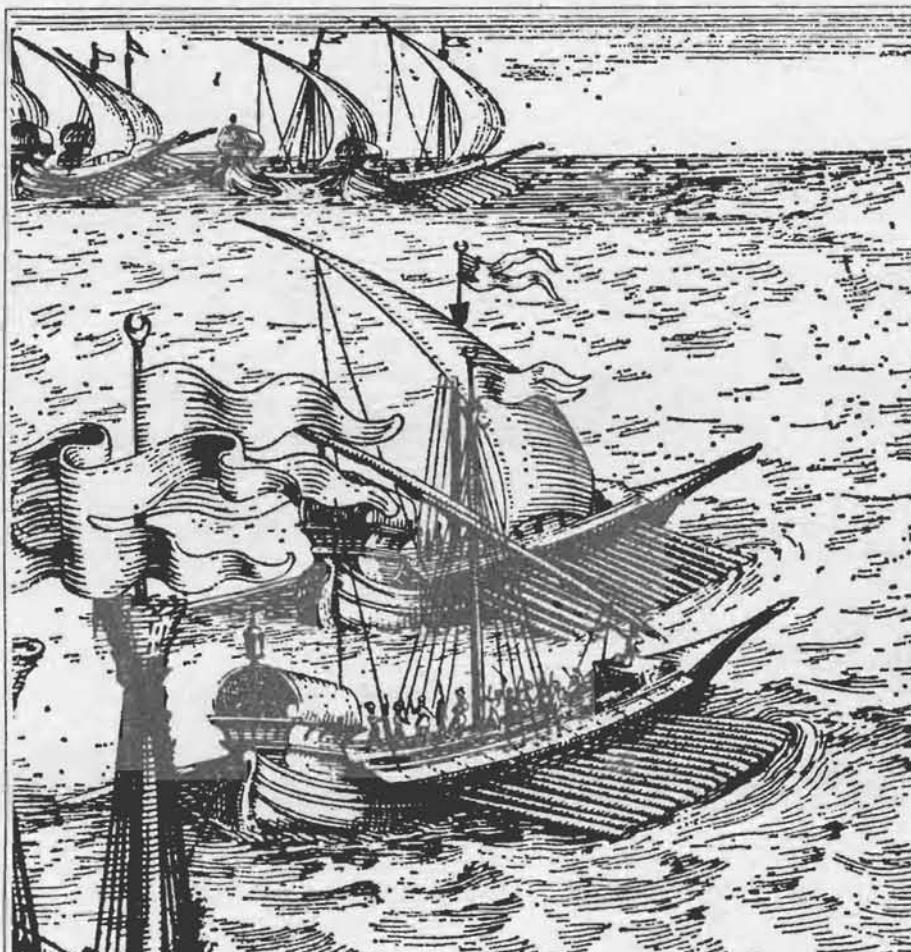
Cele trei segmente invocă legitimități⁶ diferite. Evident, prima legitimitate este aceea conferită de participarea la răsturnarea regimului trecut. Toate trei segmentele pretind a fi purtătoare ale valorilor multimii răsculăte. Primele două segmente își conferă o alta, secundară, preluată din trecutul propriu. Segmentul 1/ provenit din nomenclatură invocă experiența sa în afacerile statului. Legitimitatea segmentului 2/ își are rădăcinile în luptele politice din anii 40, în regimul monarhic constitutional uzurpat de ocupație. La acestea se adaugă și perioadele petrecute în gulag, ca detinuți politici, deci ca apărători ai valorilor politice ale

că se prezintă ca purtători ai valorilor politice și nepolitice ale prezentului.

Clasa politică este terenul disputelor a trei grupuri sociale diferite. Lor le corespunde aproximativ o structurare pe generații. Extracția, mentalitățile, abordările și praxisul sunt diferențiate, adesea contrastante. Putem nota deci caracterul ei eterogen. Partidele⁷ însă nu marchează aceste diferențe. Dincolo de doctrine, de opiniunea politică, experiente diferențiate coabitează în același partid. Doar grupurile conservă aceste diferențe. Ele acționează atât în interiorul partidelor, cînd și în afara lor. Partidele s-au constituit nu atât în jurul unor programe sau pentru a reprezenta interese ale unui grup social, ci în jurul unor lideri impuși ad-hoc, personalități politice de conjunctură, împinse în față de evenimente etc. Fiecare partid își are radicalii, ideologii irreducibili, moderati și pragmatici lui. Personalizarea extremă a vieții politice, a mecanismelor de decizie și funcționare a partidelor, face ca structurile clasei politice să fie de natură tribală. Personalizarea vieții politice, pe fundalul unui paternalism congenital, dă măsura multor fenomene și blocaje ale clasei politice. Structurile aproape lipsesc. Această fapt, pe lîngă că indică situația de fapt a acestui important grup social de care depinde societatea românească, dar se constituie într-o frînă în calea emancipării clasei politice. Cu structuri putine, nefuncționale, cu o cultură politică deficitară, clasa politică gravitează în jurul cîtorva lideri, "părinții fondatori" ai clanurilor lor.

8.

Clasa politică nu este încă structurată, și este destul de puțin numerosă pentru a acoperi complexitatea problemelor cu care se confruntă societatea. Ea începe totuși să-și manifeste interese specifice de grup ca întreg. În raport cu alte grupuri sociale: între-

democrației. Calitatea de singuri purtători ai acestor valori le conferă în ochii proprii dar și unei părți a electoratului o altă legitimitate. Segmentul 3/ se vede

prințătorii, de pildă. Pot fi identificate reflexe comune, atitudini proprii, dincolo de apartenența la o substruktură sau altă, că se află în opozitie sau la putere, în

LEXICON

Legitimitate

Termenul s-a constituit pe filiera adjективului latin **legitimus**, căruia dictionarele îi atribuie semnificația pozitivă de hotărât de lege, potrivit cu legea, după lege iar, cea figurativă de cum se cuvine, cum trebuie, îngăduibil, permisibil etc.

Așa cum arată Paul Bastid (vezi Encyclopaedia Universalis, Corpus 10, Paris, 1984, p. 1074-1077), termenul **legitimitate** evocă fundamental puterii și justificarea ascultării ce i se datorează. În decursul istoriei, legitimitatea a cunoscut interpretări diverse și numeroase, unele sprijinate pe argumente teologice, altele sprijinate pe argumente rationaliste, origine consensuală etc.; ele au fost viu dispute. Politologul Ovidiu Trăsnea, luînd în considerație principiile de la care se reclamă legitimitatea, distinge, într-un articol cu caracter enciclopedic, două tipuri de legitimitate: cea supranaturală și cea civilă.

Dificultatea fundamentării legitimății, observă P. Bastid, este legată de dificultatea de a deosebi între **legitim** și **legal**. Dacă legitimitatea ar însemna doar conformitatea cu o anumită regulă, problema care s-ar ridica ar fi aceea a locului pe care îl ocupă această regulă față de cele care sunt efectiv ascultate. Soluționarea acestei probleme conduce la a considera legitimitatea ca o idee superioară dreptului stabilit, arată, în mod plauzibil, autorul francez.

Abordările marxiste ale legitimății au admis și ele, în fond, o legitimitate situată dincolo de conformitatea cu legea juridică, substituind această conformitate prin cea față de așa-numitele legi obiective; fundamental legitimății a fost ancorat aşadar în metafizic și astfel s-au deschis căile unui relativism împins spre orizontul agnosticului, ca și pentru conferirea de legitimitate anumitor regimuri politice neconsensuale, instaurate prin încălcarea brutală a voinței și aspirațiilor umane. Guvernarea opresorilor a fost considerată însă întotdeauna nelegitimă, chiar dacă a avut o legitimare formală. În acest camp de valorizare pare să se afle locul descooperirii criteriului obiectiv al legitimății puterii politice. (V.I.I.)

1993 și George Voicu, "Sistemul de partide în România postcomunistă" Sfera politică, nr. 3/ februarie 1993

3) Asupra tipologiei, rădăcinilor, mentalității mai multor generații de apparatci PCR vezi interesanta carte a lui Vladimir Tismăneanu, Arheologia terorii (București: Editura Eminescu, 1992)

4) Gabriel Ivan, "Noua clasă politică", în Sfera politică, nr. 4/martie 1993

5) vezi Sfera politică, nr. 6, grupajul "Intelectuali și politica", în special articolelor lui Ferenc Feher "Literatura la putere?"

6) Dan A. Petre, "Elită, clasă politică și legitimitate", în Sfera politică, nr. 5/aprilie 1993

7) Crin Antonescu "Reinventarea partidelor – încă o revoluție?", Sfera politică, nr. 7/iunie-iulie 1993

8.) Paul Blendea "Amurgul liderului charismatic" Sfera politică, nr. 4; Stelian Tanase "Lideri și partide", în Șocii și crize, editura Staff/1993

Imitații pasionale și imagini confuze

– note asupra noilor mentalități politice –

VICTOR NEUMANN

O analiză a mentalităților clasei politice românești nu s-a întreprins pînă acum; politologii contemporani au ocolit tema din lipsa unor repere istoriografice, sociologice și filosofice. Studiile de acest fel au fost ignorate și din alte cîteva motive (mai exacte) pe care le vom menționa mai jos: 1) pentru a nu subestima rolul personalităților în istoria modernă a României, rolul elitei culturale și politice, fărătoarea mitului identității naționale; 2) pentru a nu dezvăluia repetatele crize al constituentei ce au străbătut întreg secolul al XX-lea și o bună parte a celui anterior, indicînd o lungă tranziție dinspre medievalitate spre modernitate; 3) pentru a împiedica cunoașterea mulțimii necivilizate, respectiv, a enormei discrepanțe între intelectualitate, clasa politică, mediile aristocratice, burghezie pe de-o parte, și marea masă nedefinită, trăind în mizerie și ignorantă; 4) idealizarea imaginii civilizației rurale (a țăranului), din mijlocul căreia s-a ridicat o parte însemnată a intelectualității de ieri și de astăzi trebuia să indice exact contrariul realității; 5) teama de a nu fi identificate elementele negative (constante) ale psihologiei colective, dar și ale formei mentis a individualităților. Se mai adaugă aici unilateralitatea puținelor demersuri apărînd științelor sociale, dacă nu cumva ideologizarea lor. În tot cazul, cercetătorul s-a așezat prea adesea într-un unghi comod; la fel și profesorul ori animatorul cultural.

Cunoașterea modelelor culturale și de civilizație, a temelor obsesive din istoria României este neapărat necesară pentru înțelegerea cît mai corectă a mentalităților din trecut, dar mai ales pentru accesul la cunoașterea mentalităților noii clase politice și ale segmentelor sociale pe care le reprezintă¹. Istoria a marcat profund societatea, astfel încît după 1989 nu astăm, din punct de vedere al mentalităților, la schimbări spectaculoase. Cîteva tendințe: conservatoristă, egalitaristă, liberală, elitariană, autohtonist-ortodoxistă nu reflectă altceva decît ieșirea la suprafață a constantelor ce definesc viața politică românească de la începuturile modernizării și pînă astăzi. Ceea ce ne interesează acum este repărtizarea opiniilor, controversele privind autoidentificarea, fenomenele sociale generate de evenimentele din decembrie 1989 și reflexul lor în plan politic, mobilitatea sau imobilitatea politicienilor.

Prima dintre tendințe, aceea conservatoristă, își are originea în regimurile totalitare. Ea provine, parțial, din discursurile primilor ani de domnie ai lui Ceaușescu, parțial, este consecința instituțiilor și mentalităților staliniste²; în sfîrșit, într-o oarecare măsură, ea este rezultanta "duratei lungi" a istoriei, inspirată fiind de militantismul etnicist-xenofob profesat de multe dintre grupările politice ale anilor 30-40 ai secolului³. Tendința conservatoristă este prezenta în sînul mai multor partide politice, cu precădere printre reprezentanții Partidului România Mare și ai Partidului Unității Naționale Române. Mental, acești politicieni sunt profund marcați de metodele dic-

The study analyses brief behavioural tendencies of the politicians: conservative, egalitarian, liberal, elitist, christian-orthodoxist (autochthonist). Many of these tendencies are the same with those defining the Romanian political life since the early stages of modernisation. The author is interested on defining the options, the controversies about self-identification, on the social phenomena generated by the December 1989 uprising, and mostly he is interested on their political consequences, on the mobility and immobility of the politicians. A deep understanding of history helped him to circumscribe better the options, and to show: the causes of the Romanian society; the gap between words and facts; the absence of an authentic bourgeoisie able to develop the liberal and neoliberal doctrine; the fear of identifying the negative elements of collective psychology, but also of the individual forma mentis. The study shows how the idealisation of the past dominates most of the Romanian political class, which makes it difficult to create the civic society (without an authentic tradition, and without models).

dintr-o pseudo-intelectualitate, în alte cazuri, ea s-a format sub supravegherea ori prin intermediul propagandei oficiale comuniste, în anii micilor ori formelor autonomii ale partidului (comunist) în raport cu Moscova. Mai multe dintre figurile proeminent ale Partidului Demo-

societăți deschise tinzînd spre prosperitate. Este adevărat că PDSR are în componentă să și personalități responsabile, intelectuali cu o pregătire mai complexă, cu o gîndire adaptată contextului istoric european. Aceștia s-au afirmat în perioada imediat următoare lui decembrie '89

plementarea reformei", cum se exprima un cunoscut politician deunăzi⁴. Sau de ceea ce poate fi numit reflexul unei mentalități nostalnice?

Tendința egalitaristă este prezenta la aceiași politicieni; cu cîteva nuanțe în plus în rîndul acelora aparținînd Partidului Socialist al Muncii. Aceia care se vor social-democrați au adeseori înclinații egalitariste și ele se datorează confuziilor doctrinare pe de o parte, instrucției, pe de alta; nu mai puțin crizei economice prin care trece țara. Și în acest caz, factorul psihologic este determinant și el iese în evidență cu precădere în timpul campaniilor electorale; propaganda indică nepuțină evadării din clișeele ideologice care au servit comunismul timp de 45 de ani. Nu e vorba de altruism, cît de teama de a nu pierde puterea. Puținii reprezentanți care operează cu termenii în cunoștință de cauză pun în relație structurile econo-

cratie Socială din România sunt, la rîndul lor, foștii actori și spectatori ai învățămîntului de partid, controlorii ai opiniei și mentalităților colective. E cînd nu putină ca atunci cînd unii dintre ei au fost secretari de partid în cadrul unor mai mici sau mai mari instituții să fi suferit, după '89, mutații serioase ale formei mentis. Între liderii parlamentari ai acestor formațiuni politice este lesne de observat limbajul de lemn, ideile conservatoare blocînd inițiativa particulară și emanciparea individualului de sub servitul birocrației statale. Firește, ei sunt incapabili să devină reformiști cu adevărat,

și sunt dintre cei mai mobili, dar se află în minoritate, adeseori bine încorsetați de multimea vocilor uniforme. De unde și tragedia legislativului și a executivului, organisme politice incapabile să facă un pas decisiv în articularea structurilor organizatorice și administrative, în integrarea în structurile mai mari, internationale. Garanțiile acestui segment al noii clase politice sunt insuficiente, chiar incredibile, atât în interior, cît și în exterior. Psihologia conservatorului nu permite decît un joc steril de cuvinte, îndepărtarea riscului, folosirea căilor bătătorite, înfirzirea sine die a deciziilor; de unde și cînd nu pot să se întâmple situa-

mice cu categoriile sociale. Alteori, merg mai departe, spre a evidenția (conșcient sau inconșcient) contrariile care tind – potrivit teoriei leniniste – să se polarizeze în cosmosul material. Împărtirea societății se face în două clase, astfel încît "celelalte clase tind în mod spontan să se atașeze la una din cele două tabere antagoniste". O asemenea polarizare "agrevează conflictul și îl apropie în consecință de soluționarea sa. Înamicul principal, prioritar, va fi liberalul, conciliatorul, oportunistul care menține lucrurile în stare amorfă a amestecului și împiedică miscarea"⁵. Un mental îndelung exersat cu intoleranță, cu grau vo acceptă varia-

prinderile, un mod de a fi și de a gîndi. Între acești așa-numiți socialisti și aceia ai Vestului există o enormă diferență și aceasta pentru că esticii au înțeles și continuă să înțeleagă prin socialism altceva, în tot cazul o opoziție față de capitalism. Așa se explică tentația uniformizării, foarte relevantă pentru guvernările de astăzi. Nu vom omite să precizăm că există și o revansă la o asemenea tendință: supralicitarea diversității sau afirmarea agresivă a caracterelor etnice, naționale, religioase. Să mai adăugăm că absența aspirației, voinței, criza de proiecte explică, măcar și parțial, starea de turbulență pe care o traversează țările Estului, și, odată cu el, Europa întreagă.

Tendința liberală, deși palidă ca reprezentare, trebuie să-luăm în considerare. Luptele intestine au făcut imposibilă consolidarea poziției; cu toate acestea, liberalii au dezvoltat în cîteva ocazii campanii de conștientizare teoretică. Unii au încercat să reia stilul vechiului Partid Național Liberal, autoapreciindu-se drept continuatorii, și, deci, conducătorii firești ai acestei tendințe. Din păcate, neînțelegerea dintre grupuscule reflectă doar lipsa de scrupule a fostului partid al Brătienilor. (Altminteri, foștilor liberali le recunoaștem faptul că au declanșat procesul de formare al unei burghezie autohtone, cu o adevărată mentalitate burgheză.) Vizibilă este în metodele cîtorii pseudo-politicieni (omniprezentă cînd e vorba de tendința liberală): absența conceptelor, a unei pregătiri în sferă economică, lipsa teoreticienilor de profes-

și bizantină a celor care se vor purtațori de cuvînt ai tendinței. Insuccesul de pînă acum rezidă oarecum, și în mitizarea tradiției. Să fie și aici ceva din spiritul conservatorist? În mod sigur, de îndată ce stilul arăta conectarea mai degrabă la trecut decît la un prezent în continuă metamorfoză. Să nu sim nedrepti. Tendința liberală și mai ales neoliberală a cîștigat adepti la nivelul unui partid mai bine încheiat și mai bine reprezentat pe scena politică: Partidul Alianței Civice. Politicienii săi au gîndit și un program în acest sens, au sesizat complexitatea strategiei necesare. Dar, pentru o poziție eficientă (într-un viitor greu previzibil, cînd vor avea acces la putere), va fi utilă asocierea categoriilor de indivizi creatori ai societății burgheze. Fără ei, fără societatea burgheză, nu vom vorbi de societatea civică și, în concluzie, de democrație liberală.

Tendința elitistă poate fi recunoscută la cîțiva dintre politicienii români, îndeosebi la aceia proveniți din sînul intelectualității umaniste. Conotațiile psihologice ale acestui grup se pot observa mai correct de îndată ce luăm în considerare renunțările forțate ori marginalizările din perioada totalitarismului comunist. Elitismul, dacă e prezent, se datorează în primul rînd dorinței de replică la tendințele populiste. Mai este însă și altceva: un teribilism, o cochetărie cu un trecut aristocratic, o încercare de reinvenire a unei anumite familii de învățăți, de inițiați care ar fi fost dintotdeauna îndreptățiti să detină puterea ori să-o influențeze.

Tendința autohtonist-ortodoxistă e prezentă la categorii mai largi; uneori, proveniente din tabere opuse nu împiedică recursul la aceleași metode. Credința religioasă și autohtonismul sunt uzitate drept capital politic de foștii demnitari ai partidului comunist, de foștii ideologi deveniți socialisti, social-democrați și a. Nu mai puțin de membrii formațiunilor extremiste, gen România Mare, sau de neolegionarii partidului Mișcarea pentru România. În cadrul acestei tendințe, se pot face și nuanțări, fără ca acestea să aducă o lumină favorabilă asupra uneia sau alteia din părțile implicate. Dimpotriva. Aspectul și conținutul luărilor de poziție pun sub semnul îndoelii seriozitatea discursurilor provenind din cele două tabere. Mai apoi, știut fiind că religia, practica religioasă ține de decentă, de intimitate, că o confesiune este tocmai opusul exteriorizării galăgioase, tendința nu poate încuraja decît procedee și imitații pasionale, imagini confuze. Izbitoare și faptul că dogmele autohtoniste domnesc în sfere ale inteligenției și ale politiciei. Nu numai la noi. În întreg Estul. În locul strategiei complexe care să mobilizeze gîndirea proliferează mitul identității naționale, ceea ce invită la perplexitate⁷. Comportamentul partizanilor acestei tendințe lasă de dorit în raport cu alegătorii și, nu mai puțin, în raport cu instituția numărul unu a democrației: Parlamentul. E greu de crezut că asemenea politicieni sunt sau vor fi vreodată implicați în resocializarea politică. Ar fi necesar pentru aceasta de o metamorfozare a însăși men-

ratului, dezvăluind manierele politice care promit, dar și pe acelea care aruncă fragmente ale omenirii în auxiliarul istoriei. □

1. Vezi rolul istoriei mentalităților în Guy Bourdè, Hervé Martin, *Les écoles historiques*; Editons du Seuil, 1983, capitolul 9 – *L'école des Annales*, p. 215-243 și 10 – *L'histoire nouvelle, héritière de l'école des Annales*, p. 245-270.

2. Vezi excelenta analiză a perioadei la Vladimîr Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Editura Eminescu, 1982, capitolul: *Ceausescu refuză transparenta*, p. 261-282.

3. Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier. Misericordia ultranationalismului*, Humanitas, București, 1993; Victor Neumann, "Cultură și societate în România interbelică. N. Iorga și M. Eliade sau vechea și noua generație", în 22, nr. 31 și 32/ 1993.

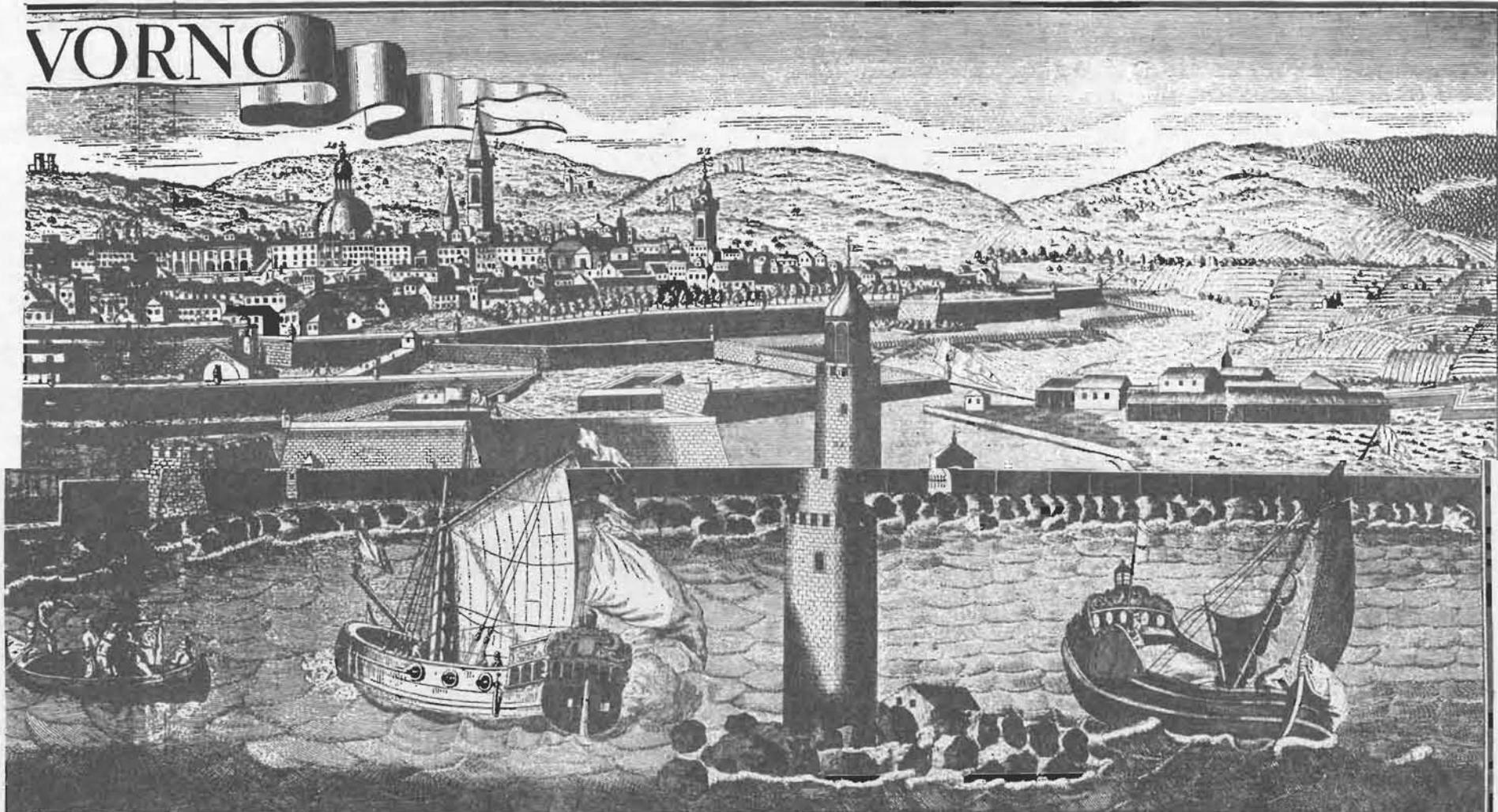
4. După *Adevărul* nr. 1092, 27 octombrie 1993, p. 1; relatare privind conferința Societății economiștilor din România.

5. Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, traducere de Lucreția Văcar, Humanitas, București, 1993, p. 199-200.

6. Despre adevărată burghezie și concepția modernă a civicului vezi îndeosebi articolul lui Michael Shafir, "Societatea civică, cultura politică și metamorfoza", în *Lettre internationale*, toamna 1993, p. 37-38.

7. Edgar Morin, "Despre fotbal și complexitate", în *Lettre internationale*, toamna 1993, p. 19-21.

8. Michael Shafir, I.c., p. 39.

sie, a patronilor spirituali, a practicanților capabili să formuleze un program coherent, atașat valorilor liberalismului contemporan. Tenta formală a discursului politic, manevrele de culise prin care se caută atragerea de noi membri, emiterea de judecăți transante și fără legătură cu realitatea economică și politică, absența principiilor dovedită în jocul parlamentar, în luările de poziție de la tribună, au atras mai degrabă indignarea electoratului decât o emulație. Toate, în contextul în care necesitatea unei atari formațiuni este mai mult decât evidentă. Ecoul comportamentului liberal interbelic e regăsibil în mentalitatea grupusculelor invocate, ale căror nume și componente se schimbă cu o frecvență prea mare spre a nu indica în plus dimensiunea balcanică

Teoria acestor politicieni conține și cîteva accente de exclusivism, punînd la îndoială, uneori, însăși forma și fondul de toleranță și admisibilitate ale sistemului democratic. În sfera politică românești, mentalitatea nu e nouă; ea are puncte de referință în a doua jumătate a secolului trecut, cînd un număr mic și foarte mic de familiile făceau și desfăceau politica țării; are conexiuni directe sau indirecte cu practicile interbelice și asă îndrăzni să spun că n-a fost nicicind beneficiu unei reale democrații. Spre a păstra măsura lucrurilor, să subliniem că există mai multe elemente care distantează discursul elitist al politicianului de astăzi de elitismul din vechime; mai mult, legăturile și integrarea europeană nu acordă nici timp și nici credit afirmării acestei înclinații.

talităților, de "asumarea unei identități, fără pierderea celei vechi"⁸. Riscul perpetuării tendinței autohtonist-ortodoxiste nu este asumat de propagatori. Rămîne ca o minoritate, aflată deja în scenă, dimpreună cu o altă, aflată în afara ei, să-și asume responsabilitatea ieșirii din starea de incultură, tinând spre liberalizarea și autocrearea societății civice.

Dincolo de analiza și de observațiile critice cu privire la tendințele comportamentale, ar trebui să reținem că mentalitățile joacă un rol de prim rang în gîndirea și în acțiunile clasei politice. Prin ele aflăm care sunt elementele distinctive în sfera politică (care nu fluctuează în funcție de evenimente, fie ele chiar și revoluții) și care ajută la formularea unei judecăți de valoare. Politologul, cred, are astfel șansa de a depăși logica provizo-

VICTOR NEUMANN, Ph. D. in history, is a Senior Researcher at the Institute of Social Theory (belonging to the Romanian Academy), and an Associate Professor at the Philological Department of the University of Bucharest. He published tens of studies on history of European culture and civilisation. His last book, *The Temptation of Homo Europeans* (Bucharest: Editura Științifică, 1991) was awarded with the National Prize of Romanian Academy and will be published at Columbia University Press. He was a fellow at C.N.R.S. (Paris), Friedrich Ebert Stiftung (Bonn), IREX (Princeton).

Tipologia clasei politice în România posttotalitară

CRISTIAN R. PÎRVULESCU

Considerații preliminare

Problema definirii clasei dirigente în contextul evoluției vieții politice românești în perioada postdecembristă presupune luarea în considerare a două caracteristici: rezistența la schimbare și înnoirea. Este de presupus că după 1989 o schimbare s-a și produs în configurația elitei politice românești, ca de altfel, în general a elitelor politice est-europene, acestea prezintând un caracter eterogen și incluzind, pe de-o parte, elemente ale vechii clase politice, iar pe de altă parte, germanii unei noi organizări. Raportul dintre domeniile economic și politic generează, și sub aspectul existenței structurilor politice, două tipuri principale de oameni politici, și anume cei interesanți de menținerea sistemului etatist și cei ce consideră proprietatea privată ca fiind singura formă de proprietate compatibilă cu demnitatea umană.

În legătură cu agentii care participă la confruntarea pentru cucerirea puterii politice, denumiți în genere prin termeni precum: elite, lideri, profesioniști sau oameni politici, se poate afirma absența unei vizuni teoretice coerente. Oamenii politici sunt aceia care urmăresc deschiderea unei breșe în activitatea politică adversă, conexind acțiunea politică la diferite coordonate ale societății. În confruntarea pentru influențarea sau detinerea puterii, aderenții și militanții diferitelor partide au de urmat un drum spre virful ierarhiei, trecind de la includerea în organele puterii locale pînă la accesul la puterea legislativă. Unii teoreticieni, inclusiv în clasa politică și membrii administrației, mai ales a funcționarilor de rang înalt.

Elita politică se cere a fi definită drept o categorie care posedă mai multă putere decît celelalte, iar prin aceasta influențează direct acțiunea politică și deciziile. Această definiție îi are în vedere pe parlamentari, membrii guvernului și președintia. Ideea de elită politică pune în discuție problema democrației, odată cu evoluția teoriilor politice fiind depășită iluzia reprezentativității absolute a elitei în raport cu ansamblul social.

Primii teoreticieni ai conceptului de elită (Pareto, Mosca, Michels) considerau că există o independentă totală între aceasta și restul populației. Problema autonomiei elitei în raport cu corpusul social pune în lumină două tipuri de abordări ale fenomenului în discuție: monismul, susținând unitatea clasei conducătoare indiferent dacă ea este repartizată la diferite partide și organizații politice și pluralismul, care afirmă multitudinea grupurilor conducătoare concurențe în cîmpul politic. Cert este că, lăudând ca reper sistemul politic românesc actual, se poate afirma existența unei pluralități de conducători politici legitimați în mod distinct după anumite criterii precum: deținerea politică, apartenența la fostul partid comunist, prezența în precedenta legislatură.

Separarea operată prin teoria elitelor între guvernant și guvernări pornește de la premisa existenței unei calități proprii elitelor; diseminarea între cele două grupuri a apărut aproape natural în istorie (vezi în Roma antică, plebe-patriciat).

Pentru Vilfredo Pareto, elita este acea categorie care se individualizează în orice domeniu de specializare umană, putând fi testată în prelabil prin varii forme de examinare. Mai apoi, în efortul de preci-

A typology of the Romanian political class in the context of reform has to take into account two characteristics: resistance to change, which means the conservation of the former birocratical class, and the emerging of new candidates for the position of members of the elite.

There are some possibilities to analyse the emerging process of the new political class, even if it is in full transition. Recognizing the main characteristics of politicians from the legislative and executive branches highlights the ways of recruiting the political elite, following different criteria (age, sex, social and geographical origin, studies).

zare teoretică politologul italian va subîmpărți elita în guvernamentală și neguvernamentală.

Antrenarea în jurul puterii după 1989 a unei părți a elitei neguvernamentale a avut drept cauză lipsa de competență în raport cu noua situație politică, aceasta fiind substituția prestigiu și autorității căpătate într-un anumit domeniu distinct, altul decât cel politic. Confuzia care a generat această situație s-a datorat transferului de competență din plan profesional în plan politic.

Dacă termenul de elită politică îi aparține lui Pareto, termenul de clasă politică a fost introdus de Gaetano Mosca și prin el s-a dorit a se sublinia legătura cu grupurile denumite generic "noua clasă de mijloc" și din care elita își recrutează periodic noi cadre. Slaba consistență a unor asemenea grupuri în România actuală este cauză pentru care cadre politice ale perioadei interbelice și imediat postbelice au fost angrenate în caruselul puterii.

Birocracia vechiului regim organizată de o manieră oligarhică se manifestă ca un obstacol în calea apariției unei noi clase politice capabile să corespundă momentului și tendințelor actuale cu atât mai mult cu cât este scăpată de sub controlul bazei. Existenta unor astfel de organizații birocratice relevă impreciziile teoriei reprezentării, care presupune că acțiunea clasei politice este o consecință a voinei colective. Însă după epuizarea momentului electoral realitatea este că singurul stăpîn asupra jocului rămîne doar alesul, reprezentarea desemnând în fond acceptarea drept voîntă populară a unei voînte individuale.

Calitățile elitei politice au la bază o serie de trăsături specifice. Unele rezultă dintr-o calificare psihologică făcând apel la noțiunea de temperament și aptitudine de a conduce. Altele tin de omogenitatea caracteristică elitei, care, în calitatea ei de minoritate poate genera interes și scopuri comune, urmărind cu consecvență conservarea lor. Atunci cînd se manifestă inițiative de la bază, elita acționează fie absorbind novatorii, fie eliminîndu-i din organizație.

Apărută ca o consecință a diviziunii sociale a muncii, elita desemnează acea realitate în care conducătorii dispun de cunoștințe superioare, au abilitatea de a utiliza regulilor și cunosc cu precizie mecanismele interne ale organizațiilor, în particular și societății în general. Nu însă abilitatea de manevră definește clasa politică, ci monopolul asupra competențelor politice dobîndite prin consacrarea majorității timpului cunoașterii detaliilor politice și realității politice.

Din dorința de a păstra monopolul, elita este interesată în a-și menține o imagine folosind mijloace de sugestionare a nonelitelui, iar problema așteptărilor acestia este trecută în plan secundar. Privilegierea aspectului politic în raport cu cel social, reducerea dinamicii sociale la cea politică este una din caracteristicile clasei politice.

Depășind aspectele strict psihologice ale descrierii elitei de tipului raportului organizat-neorganizat, purtător al puterii

– subiect al puterii, ajungem la aspectul sociologic al conceptului relevat, în primul rînd, prin afirmarea profesionalizării politice. Specificitatea cîmpului de acțiune al elitei politice ține de activitatea specializată care este lupta politică. Atributul profesionalizării politice sunt date de folosirea limbajului specific, considerat ca indicator al competenței politice. Monopolul exercitat de oamenii politici asupra domeniului lor de activitate se îndreaptă nu împotriva nonelitelui, ci împotriva elitelor virtuale din alte domenii și în principal din administrație, economie sau armată.

Rezistența la tendințele unor grupuri apartinînd elitei neguvernamentale, în primul rînd din spațiul profesiunilor librale, care își justifică și își justifică încă activitatea politica prin recursul la consilierare morale, a fost cu atât mai accentuată în România după 1989, cu cît, apariția unei noi clase politice era atât previzibilă, cît și necesară.

Fiind o carieră, politica dezvoltă interes autonome, implică o solidaritate mutuală între toți cei care au urmat un anumit tip de traectorie politică; autonomia politică face însă ca odată asumată cariera politică, interesele vechii îndeletniciri să se estompeze, astfel încât un cercetător sau un medic ajuns ministru are în vedere în primul rînd interesul politic.

Atonomia clasei politice față de bază este una relativă, între cele două componente existînd o legătură constantă, prin care conducătorii politici oferă aderenților și militanților probabilitatea de a-și realiza obiective generale sau avantaje personale. Este vorba de un schimb de servicii între clasa politică și bază, a cărei periculoasă consecință poate deveni clientelismul politic. Logica ofertei și contraofertei este primordială în schimbul care are loc între elite și mase. Chiar dacă nu există o ruptură cu grupul de susținători, personalul politic are tendința de a traduce cererile sociale în termeni politici și de a le gîndi după propriile categorii.

Acțiunea politică se folosește pentru a se justifica și identifica de doctrine, principii și programe. Dezbaterile ideologice au tendința de a masca autenticile raporturi sociale. Orice conflict de interes între diferitele grupuri va fi interpretat în termeni politici care corespund clivajului stînga-dreapta sau majoritate-opozitie, avînd însă la origine clivajul tribal eu-celălalt și însenmînd, de fapt, întărîuirea sentimentului de apartenență la grup.

Caracteristicile particulare ale elitei politice românești au drept coordinate geneza (pre- sau postrevoluționară), modelul de recrutare și variația în timp, relevante prin anchete empirice.

Recrutarea elitei politice în România

Componerea clasei politice presupune descrierea calităților de care trebuie să beneficieze aceasta, pe cîtă vreme recu-

tarea are în vedere procesele sociale și politice care propusează oameni pe poziții dominante. În acest context trebuie luată în calcul compoziția etnică, religioasă, vîrstă, sexul, originea socială și familială, nivelul de instrucție etc.

Datele de la care se pornește în această analiză au la bază culegerea de biografii "Oameni politici 1993" elaborată de Rompres precum și alte surse din presă și din timpul campaniei electorale. Fatalmente, datele nu acoperă 100% problema supusă cercetării.

a) Recrutarea în funcție de grupe de vîrstă

Media de vîrstă a membrilor clasei politice reprezintă o imagine parțială a realității, dar pune în evidență numărul limitat al persoanelor tinere sau vîrstnice (vezi tabelul 1).

Din tabel rezultă că 65,07%, dintre parlamentari sunt cuprinși în grupa de vîrstă 41-60 ani, respectiv aparțin grupei mure. Prin comparație, cei sub 41 de ani reprezintă 15,92% iar cei de peste 61 ani – 19,63%. De o manieră asemănătoare se prezintă situația și în cazul Guvernului, (vezi tabelul 2), unde grupa de vî-

STRUCTURA PE GRUPE DE VÂRSTĂ A PARLAMENTULUI ROMÂNIEI

Nr. crt	Grupa de vîrstă	proportia %
1.	18-25 ani	0,26
2.	26-40 ani	15,66
3.	41-50 ani	32,67
4.	51-60 ani	32,40
5.	61-70 ani	15,85
6.	71-80 ani	3,24
7.	+80 ani	0,54

(tabelul 1)

stă menționată mai sus ca fiind majoritară în Parlament reprezentă 85,9%, iar în cazul candidaților la președinție 66,65%. Sub reprezentarea tinerilor și vîrstnicilor este condiționată de motive specifice. În primul caz, înscrierea în competiția electorală este legată de străbaterea treptelor ierarhici de partid și funcțiile îndeplinite în administrația publică, cea mai frecventă incriminare adusă tinerilor fiind aceea că s-ar dovedi incompetență politică lipsită de experiență. Procentul care revine grupei vîrstnice este datorat condiționărilor biologice și psihice specifice, dar și presiunilor psihologice pentru a ceda locul celor mai tineri. În privința elitelor de partid reprezentate în Parlament, grupele de vîrstă cunosc o variație specifică de la un caz la altul. Partidele care formează majoritatea parlamentară au 73,86% din numărul membrilor cuprinși între 41 și 60 de ani, în timp ce CDR, pentru aceeași grupă de vîrstă, are 47,56%, în cadrul acestei formațiuni PNTCD deținînd 58,28% parlamentari între 61 și 80 de ani.

STRUCTURA PE GRUPE DE VÂRSTĂ A OCUPANȚILOR PORTOFOLIILOR MINISTERIALE ÎN GUVERNUL ROMÂNIEI

Nr. crt	grupă de vîrstă	proportia %
1.	18-25 ani	–
2.	26-40 ani	9,4
3.	41-50 ani	33,4
4.	51-60 ani	52,5
5.	61-70 ani	4,7
6.	71-80 ani	–
7.	+80 ani	–

(tabelul 2)

Noua clasă politică

b) Recrutarea în funcție de sex

Problema reprezentării feminine în viață politică românească demonstrează legătura dintre participarea la putere și viziunea pe care o societate o are despre locul unui grup social în cadrul ansamblului. Se poate vorbi despre un monopol masculin absolut asupra puterii. Femeile sunt reprezentate numai în legislativ. Executivul neîndrăznind să prezinte nici o femeie-candidat la postul de ministru după 1989 și nici o femeie nu a fost atentată de competiția prezidențială. Sub acest aspect, reprezentarea feminină a fost mai

c) Recrutarea în funcție de originea socială

În cadrul sistemului de selectare a elitelor politice, originea socială acționează ca unul din elementele esențiale ale imaginii pe care acestea o propun alegătorului. Specificul cazului românesc constă în faptul că bogăția nu poate constitui, încă, o condiție a apartenenței la elita politică, decât în măsura în care vechile grupuri dominante vor acumula capitaluri substantive, iar o nouă și dinamică clasă de mari afaceriști va apărea. Apartenența la grupurile dominante are, în cazul ţării

sus dacă parlamentarii ar face parte din aceste categorii socio-profesionale, dar nu este cazul.

d) Recrutarea în raport cu instrucția

Altă componentă a imaginii pe care oamenii politici o oferă este aceea de specializare în domeniul ce induc prestanță socială, materializată prin diplome universitare sau postuniversitare. Lipsa de profesionalism în politică face ca studiile superioare să fie afirmate drept singură dovadă a competenței și în acest domeniu. Un loc aparte ar trebui să-l aibă, în acest caz, juriștii și economiștii a căror

cadre universitare. Dominanța inginerilor se menține și în cazul ministrilor, unde aceasta reprezintă 37,6%, economistii 23,5%, juriștii 18%, profesorii 9,4%, urmând militarii de carieră și medicii. Preeminența în structurile Executivului a inginerilor și economistilor demonstrează că unul din elementele de bază ale puterii este creditul acordat competenței tehnice. Un anumit număr de miniștri provine direct din administrație, fără a mai fi trecut prin Parlament, punând în evidență circulația din domeniul administrativ spre zona politicului. 42,5% din actualii miniștri au făcut parte din guvernele precedente ca ca miniștri sau ca secretari de stat.

e) Clasa politică în raport cu confesiunea

În bună parte având rolul de a realiza identitatea comunitară și chiar etnică, reprezentarea confesiunilor în Parlamentul României înlocuiește recursul precedent la ideologia unică. Ortodoxia poate ocupa în acest caz locul de ideologie dominantă, refacând parțial aspectul monolitic al doctrinei comuniste. 82% din membrii Legislativului sunt ortodoxi, 4,7% sunt greco-catolici, 6,8% reformați, 5,1% catolici, etc. (vezi tabelul 3).

f) Proveniența clasei politice funcție de raportul rural-urban

Conform statisticilor, clasa politică actuală, sub aspectul provenienței și considerind grupa de vîrstă dominantă, dă seama de structura socială a României interbelice și imediat postbelice. 51,47% din parlamentari s-au născut în mediul rural și peste 50% din elita următoarelor partide provin din același mediu: PUNR - 68,27%, PSM - 66,66%, PDSR - 61,07%, PRM - 55%, PD(FDN) - 51,07%. În privința domiciliului actual, doar 3,04% mai locuiesc în mediul rural. Din restul de 96,96%, 90,05% locuiesc în municipii (34,06% în București!). Domiciliul actual este un indicator al raportului centru-periferie; pot fi identificate partide ale Capitalei și partide ale provinciei (PNLCD este un partid bucureștean în exclusivitate; PAC - 66,67%, PL '93 - 57,1%). În funcție de regiunea de proveniență, Transilvania se află pe primul loc în furnizarea de elite parlamentare (30,08%), urmată de Muntenia (28,58%), Oltenia (15,75%), Moldova (13,75%), Maramureș și Dobrogea (3,57%), Banat (3,3%) și Basarabia (1,48%).

Se disting, de asemenea, partide cu un pronunțat caracter regional cum este cazul PUNR și UDMR.

Interpretarea datelor statistice permite schițarea unui portret-robot al omului politic român în perioada de tranziție: el este bărbat, are aproximativ 50 de ani, provine din Transilvania sau Muntenia, are originea târânească, studii superioare, de profesie inginer sau cadru didactic, locuind într-un municipiu.

În România există în prezent o elită politică plurală în plin proces de constituire. De altfel, acest tip de clasă politică a caracterizat și perioada interbelică, cînd se confruntau nu doar două mari partide (PNL și PNT), ci și două tipuri de elite, care corespundea clivajelor rural-urban și parțial traditionalism-modernism. Totuși, un element de coagulare a elitelor politice interbelice l-au reprezentat liderii și forța lor de atracție.

Aflată într-o etapă de profesionalizare, noua clasă politică românească face efortul asumării competenței politice, lucru evident având în vedere ponderea parlamentarilor la al doilea mandat (22,89% din totalul parlamentarilor), precum și miniștrii cu funcții în cabinetele anterioare.

Evoluția viitoare a elitei politice românești va fi însă indisolubil legată de evoluția societății românești, a dinamicii structurilor sociale și politice. □

CRISTIAN R. PÎRVULESCU
(born in 1965) graduated at the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is Assistant at the National School of Political Science and Administration.

slabă decât în vechiul regim, reacție probabil de repudiere a sistemului anterior de promovare și dezcurățință a femeii...

În cadrul Parlamentului femeile reprezintă doar 3,09%, respectiv 15 persoane (PDSR - 7 persoane, PL '93 - 2, PD (FSN) - 2, PUNR, PRM, PSDR - cîte una, PSM, PDAR, UDMR, PNLC, PAC, PER, PNLC fiind partide cu reprezentare exclusiv masculină).

Decalajul între realitatea asumării responsabilităților în diferite domenii de activitate și predominantă ideii că femeia are rolul de a se ocupa exclusiv de familie este unul din miturile societății românești, de unde consecința că femeile nu sunt făcute pentru politică, domeniu rezervat doar concurenței masculine. Scorul scăzut al reprezentativității feminine în Parlament este un indicator al statutului femeii în societatea românească.

noastre, două aspecte: o dată, apartenența la grupurile sociale dominate numeric

...

...

La prima vedere frapează proporția semnificativă a oamenilor politici proveniți din mediul intelectual, dacă ținem seamă de ponderea pe care această categorie a avut-o și o are în ansamblul societății românești. Ca medii de proveniență, tărâneimea și muncitorimea reprezintă 53,46% - o moștenire a mitului "clasa mucitoare - clasa politică conducătoare". S-ar putea vorbi de o autentică reprezentare a intereselor mediilor enunțate mai

competență profesională se manifestă în domeniul politic (vezi cazul specializării juriidice a clasei politice occidentale și teoria conform căreia economia este nucleul științelor politice). Rolul acestora este cu atât mai important dacă se ține seama de condițiile specifice ale tranziției de la economia de comandă și totalitarism la economia de piață și democrație.

În Parlamentul României, repartitia pe nivel de studii indică 96,77% studii superioare și 3,23% studii medii. În funcție de tipul studiilor superioare, 31,8% din parlamentari sunt ingineri, 15,3% profesori, 11,8% cadre universitare, 10,8% juriști, 9,9% economisti, 8,6% profesioni liberale, 6,7% medici, 4,59% militari de carieră în retragere. Membrii Guvernului și candidații la Președinție au în exclusivitate diplome universitare, 50% din candidații la Președinție fiind

REPARTIȚIA PARLAMENTARILOR ROMÂNI ÎN FUNCȚIE DE CONFESIUNE RELIGIOASĂ

Nr. crt	partid	confesiune religioasă%								Liber
		ortodoxă	catolică	greco-catolică	reformată	neo-protestantă	islamică	cugetători		
1.	PDSR	98,56	-	1,12	-	-	-	-	1,12	
2.	PUNR	86,8	-	11,2	-	-	-	-	2,8	
3.	PRM	100	-	-	-	-	-	-	-	
4.	PSM	84,7	-	-	-	-	-	-	15,3	
5.	PDAR	100	-	-	-	-	-	-	-	
6.	PNTCD	77,5	-	20	-	2,8	-	-	-	
7.	PL '93	97,2	-	2,8	-	-	-	-	-	
8.	PAC	100	-	-	-	-	-	-	-	
9.	PSDR	87,85	12,15	-	-	-	-	-	-	
10.	PER	75	-	-	25	-	-	-	-	
11.	PNL-CD	50	50	-	-	-	-	-	-	
12.	UDMR	-	36,35	-	63,65	-	-	-	-	
13.	PD(FSN)	96,87	-	-	-	-	-	-	3,13	
14.	Minorități altele decât cea maghiară	54,45	28,5	-	-	-	-	14,3	-	
15.	Independent	100	-	-	-	-	-	-	-	
Total		81,58%	5,1%	4,5%	6,6%	0,3%	0,3%	1,7%		

(tabelul 3)

The twilight of the

ZOLTÁN ROSTÁS

It may seem surprising but the attempt to analyze the elite of Hungarian culture in Romania is not entirely new. Some analyses were done by the Workshop for Anthropology and Communication in Miercurea Ciuc and were published in the volume *Folk traditions in a new context*. While it is true that the publishing of this volume was delayed, it did finally appear in 1988 at the Kriterion Publishing House. After this, the magazine *A Hét*, which had offered its pages for such polemical arguments, launched a new approach to the discussion of those specific problems. Formerly, the discussions began with the way folk tradition is researched and used; but they soon became quite heated and reached the point where they were criticising the populist and nationalist mentalities of some Hungarian elites.

After 1989, these discussions were resumed and intellectuals of different professions began to take part in them. These intellectuals were interested in clearly analysing the social, cultural, political, and economic processes at work in the traditions of the Hungarian minority in Romania. Through gathering together for these discussions, the participants identified the need for a non-profit, non-governmental organization that could keep the dialogue alive. Thus in September 1991, INTERDIALOGUE (or "the Society for Interdiscipline and Interregional Dialogue") became a legal person. Due to the lack of funds, INTERDIALOGUE was not able to create clubs in various cities, to maintain the continuity of the previous discussions, or to continue the publishing of *Helyzet* magazine.

However, in spite of these, the network of the Society was still sound, individual research continued unabated, and, most clearly, the need of introducing its diagnoses into public discourse increased. The volume *Something is happening* (*Valami történik*) stands as a proof of all this. This volume, published in September 1993 included 11 studies devoted to the process of differentiation among the Hungarian elite in Romania. Not only the publishing of the volume, but more the way those studies came to life was interesting. And this is how it occurred: Zoltán A. Biro's study with the same name as the final volume (but having as a sub-title "Points Of View About Elite Differentiation") was distributed to members of the society. They were asked to give their contribution in the matter. One should have expected a small number of responses if one presumed the features of a culture dominated by monochromatic discourse. One should have expected a certain lack of courage in naming things by their true names, and one should have feared that any attempt at diagnosis would be in vain. But quite the opposite occurred. The invitation was honoured by a team of sociologists, anthropologists, philosophers, engineers, and philologists all eager to answer the study of the anthropologist Biro, and this in the midst of summertime vacation. Such a prompt and massive response was another argument in support of Mr. Biro's observation. He asserted that a process of erosion of the myth of the Hungarian minority's monochromatic unity had begun.

In order to get the sense of this process of erosion, first we need to go back to before the December 1989 events. The problem of Hungarian elite today cannot be analysed without taking into account the period of communist dictatorship and

*Pentru cei care nu cunosc îndeajuns de bine problemele minorității maghiare din România acest articol poate constitui o surpriză: el prezintă și comentarea volumului de studii și eseuri *Valami történik* (Ceva se întâmplă) apărut în toamna acestui an. Autorii volumului – unii cunoscuți în cultura maghiară din România, alții mai puțin – analizează procesul de eroziune a mitului unității elitei și minorității, a ideologiei sale național-populiste dominante. Articolul de față pune în lumină rădăcinile istorice și structurale ale acestei ideologii și de asemenea caracterul inevitabil al dezintegrării sale parțiale în condițiile diferențierii interne – tot inevitabile – ale acestei elite.*

elite may seem, through its mentality and political culture it is the successor of the elite of the above mentioned periods.

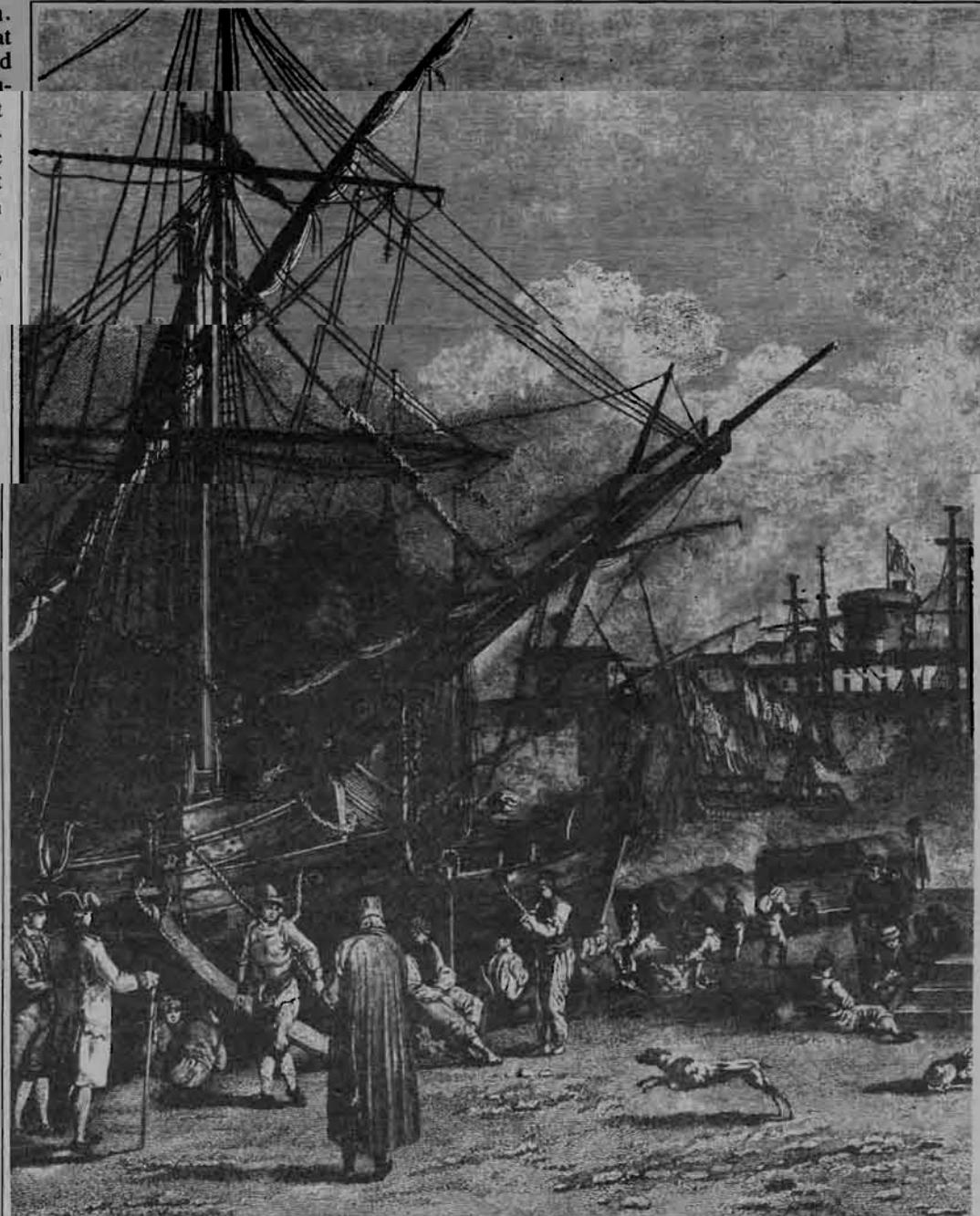
Such a position is primarily ensured by the way they legitimate their role inside the minority. The role – shortly described – means to promote at a public level what they consider to be the minority's interest as a whole. In spite of the regime change after Second World War, in spite of the collapse of the communist dictatorship in 1989, their legitimacy today is of a same nature. Of course, the nature of the claims have changed in different periods but the central idea concerning the minority as a whole is still in force. Not only have the nature of the claims changed but often the rhetorics as well. But the dominating ideological background was, and is still, a *sui generis* national populism. We do not wish to claim that back in the inter-war period there was no ideological pluralism, or that there were not attempts at alternative thinking already starting in the 1960s. But those discordant voices were not able to claim themselves elites.

The ideological continuity from the dictatorship to the post-totalitarian society may seem hard to explain. We can find an explanation to this in the way that the Romanian political system developed from 1965 to 1989. In the late 1960s, Ceaușescu made several concessions as he sought national legitimacy for the communist system, and because he personally needed support from different levels of the society. He made some concessions especially to the intellectuals and, among the intellectuals, to the Hungarian elite who viewed his rise in the party's hierarchy with suspicion. Following the known pact some "feudal" – institutions were created managed by "vassals" able to organise "courts" which could offer credibility to the respective institutions. This pact was made on a smaller scale compared to the one made in 1946, but the Hungarian elite strengthened its fairly eroded positions after 1956. The euphoria of 1968 did not last for long. In a number of successive waves the Hungarian elite was marginalised, and the Hungarian clerks working in the state bodies were in the most perfect consensus with the national legitimacy strategy. Namely the pact was forgotten.

Thus we can say that the perfect unity showed by DUHR after 1989 was due more to the Ceaușescu regime than to the fights between it and the new power. The reproduction of the unique entity of the Hungarians in Romania

was elected president. The importance of this option lay in the renunciation by a significant part of the DUHR of the legitimization of national-populist discourse. (The manner in which the congress was prepared and the way it developed justifies the question of Juliana Bodó: "Will the transformation of the nature of the public sphere modify the mechanism of producing elites or will the nature of the public sphere be modulated by discrete and hidden production of elites?")

Parallel with this phenomenon, structural changes were underway in the DUHR. "So, are we to look upon the DUHR as a social phenomena not as an institution but as a paradigm in itself? Judging by appearances, we are witnessing a spectacular opening of an umbrella and the strengthening of even greater unity (a unity eager to encompass all organisations and parties). However, in the deep structure we can perceive the lines of force that are leading to an accentuated split within the elite". The president of the organisation was elected, his "government" and "parliament"

Hungarian-language press while, at the same time, pragmatic positions, which up until now had been discussed only in unofficial zones of the public spheres, also began to appear. And this in spite of the fact that an apparently unimportant change had taken place at the DUHR's

under large, open umbrella (along with other formations), but, while "playing a game of state within a state; all the new structures are still lacking legitimacy since, in making up the new role structures, the members of the elite have just

monochromatic discourse

activation of centralising tendencies, especially on the part of "the government" which, however, will be counteracted by the other structures. In this manner, under the DUHR umbrella new institutions will appear which openly challenge the basic structure of the DUHR.

Biro explains this tendency through the manner in which organisational roles are distributed: "Behind a successful organisation, one can identify a very specific personnel policy inside the Democratic Union of Hungarians in Romania. As an institutional structure addressing certain common interests, the DUHR did not select or allocate tasks to its staff in the first year, rather, paradoxically, it rewarded them. Its "domain" was distributed piece by piece among those who were considered valuable by the party's elite. Such a feudal gesture was based on the belief that those that had been chosen would multiply their estates (something which actually happened). In this way, the domain could be enlarged and perfected (something which never hap-

In the opinion of Károly Veress: "The elite was not only differentiated horizontally but in depth as well". Behind those with symbolic power the category of those with real power could be found. It is somewhat inappropriate to give them the name of counter-elite. They are cadres of the old regime who have lost their positions but not their connections. Mediocrities and demagogues, they have assumed the posture of mediators between the authorities and local society by, in fact, they recognise no other interests apart from their own.

Imre Eross arrives at a similar conclusion studying the regional elites. If this elite is strengthened then it will similarly oppose the central plans of "the Hungarians of Romania", as they have defended themselves against other central powers. Its structure and mode of action indicates that through its defensive strategies and, at the same time, its self-designation, it will not promote a pragmatic regional autonomy but only its own material and symbolic interests.

Symptomatic of the present situation is the fact that the elite suddenly pro-

without forcing them to undertake concrete actions in this regard. One can observe, as Biró notes, that the elite "are not capable of argumentation or of developing projects in detail. Practically, they lack the capacity for strategic rethinking of tasks and their pragmatic argumentation. This lack, evidently, bothers the elite in public discourse as well, because the vocabulary of minority demagogic has not only eroded but has also been monopolised by several famous personalities". Paradoxically, the lack of experts, the lack of knowledge that is easily translatable in political discourse is, in fact, very positive, because if it existed, the elite would have a means of legitimisation at its disposal which would postpone the ideological clarification that is so necessary.

"The aforementioned, as Biró notes, does not at all mean that the attempt to gain knowledge of the society would be useless. Because if it is obtained according to strict scientific criteria, it could not be exploited by the elite". This is, in fact, the motive through which the elite avoids effectively supporting the institutionalization of research.

If we have introduced the problem of old institutions of the minorities into the discussion - led by members of the elite - we cannot avoid mentioning that their reduced level of competitiveness is also reflected in the mentality of the elite. They have begun their salvation and resurrection because according to their way of thinking, those structures have legitimacy which are both old, carrying traditions, and which satisfy internal necessities. This practice is described in very clear terms by Eva Cs. Gtimesi. A part of society with scientific pretenses attempts to gain a sort of symbolic power within the framework of scientific professions. Thought the ex-cathedral declaration of society's characteristics, of its limits, of its regulations, and of its sciences, this part of society attempts to control the activity of the entire Hungarian intellectual élite in Romania. The activity of those groups which does not correspond to the programs and criteria established by this portion of society - on the basis of some very restrictive theoretical criteria - is not recognised as scientific in character.

If we take a look at the landscape of non-profit and non-governmental institutions we arrive at a similar conclusion as Biró: that they assist the elite rather than the society. "The treasury of any

group of interest but on symbolic level it is the one of the Hungarians from Romania. What is not clearly formulated is that the plans which are hidden behind the accumulation of treasures decisively determines the elite's behaviour. A part of the elite considers that it is its duty to produce this treasury, which cannot happen without accumulation, but on the other hand the elite con-

LEXICON

Lider

Cuvântul traduce fonetic și chiar semantic englezescul **leader**, pe care dicționarele îl încarcă cu multiple semnificații: conducător, ghid, sef, conducător de partid, conducător de mișcare socială, dirijor, conducător de orchestră, avocat principal etc.

În prezent, folosirea la noi a termenului **lider** în domeniul social și în cel politic a devenit destul de largă, fiind cultivată cu precădere de ziariști; întâlnim, în consecință, în mod curent expresiile: "lider de partid", "lider sindical" și altele. Termenul **lider** îl aflăm și în știința educației, făcându-se referire însă, nu cum ne-am fi putut aștepta, la școlarii fruntași la învățături, ci la cei care, în virtutea unor aptitudini, pot conduce o anumită activitate școlară colectivă, în special un joc.

Despre unii lideri se acreditează, atât în câmp religios cât și în câmp politic, că ar fi indivizi supradotați, în anumite cazuri, cu daruri supranaturale; aceștia poartă, în consecință, numele de lideri charismatici (de la grecesc **kharisma**). Există și lideri politici care sunt priviți sub un unghi patologic; astfel, unii cercetători, inclusiv medici psihiatri, vorbesc de "bolnavi care ne guvernează".

Numerosi politologi includ liderii politici în grupul elitelor politice și similar; liderii de acest gen apar astfel ca membri de frunte ai unui grup de elite. Recrutarea liderilor politici s-a realizat multă vreme pe baze tradiționale, creditare. Prințipiu acesta devine astăzi tot mai puțin operant, calitățile intrinseci, îndeosebi cele legate de captarea electoratului pentru aducerea la conduceră societății a partidului în fruntea căruia se află liderul, fiind luate ca reper. Alegerea democratică și concursul au câștigat preponderență în formarea liderilor politici. (V.I.I.)

siders itself entitled to what is accumulated, making use of it as the elite pleases".

Our hypothesis, and that of majority of authors of the volume *Something is Happening*, prefigured the differentiation of the elite as the result of a process of internal erosion. However, we cannot exclude the influence of mutations from within society. For instance, in the opinion of Gábor Kolumbán: "Truly, it appears that the Hungarians are bored with marching in place in a national manner and that they have begun moving on to new and direct tasks. They are attempting, with their own resources, to set up foundations with precise goals, and to construct political and interest relationships more adequate to the situation, i.e., forging these relationships with the Romanians". □

nounced itself in favour of the use of experts in an institutionalized framework. The desire to have well-trained experts is understandable even if, in reality, such experts are lacking and need to first be educated and trained. Their inexistence, however, does not bother the elite very much, as it permits them to verbally support their formation and social research

ZOLTÁN ROSTÁS (born in 1946) head of Department of Cultural Anthropology & Communication of Faculty of Journalism & Mass Communication (University of Bucharest) and member of Workshop for Anthropology & Communication from Miercurea Ciuc (Harghita).

Restaurație și stagnare

GABRIEL IVAN

Răsturnarea clasei conducătoare comuniste și afirmarea noii elite politice reprezintă condiția prealabilă a reușitei reformelor din Răsăritul Europei. Dinamica tranziției depinde de preluarea controlului istoricitară de o minoritate capabilă să realizeze un proiect societal bazat pe valorile democrației și economiei de piață. Această minoritate – pe care, în spiritul programului de cercetare inițiat de Gaetano Mosca, o putem asimila clasei politice – (Raymond Aron, *Études sociologiques*, PUF, Paris, 1988) – constituie cel mai important agent al schimbării societăților est-europene. Performanțele înregistrate de fostele state comuniste după 1989 au fost direct proporționale cu radicalitatea restrucțurării spațiului social al puterii. Țările "codașe ale clasei" – România, republike ex-sovietice (cu excepția statelor baltice), Serbia, Albania și parțial Bulgaria – s-au caracterizat prin blocarea sau întârzierea proceselor de decomunizare a clasei politice. Absența transferului puterii dinspre nomenclatură spre un alt grup social individualizează strategiile reformatoare de inspirație gorbacioviană. Falimentul "perestroicii" peste tot unde a fost încercată și, în particular, ezitările, reculurile și eșecurile reformei românești demonstrează faptul că fosta clasă politică este constitutiv incapabilă să administreze tranziția spre democrație. Mai mult, prin stereotipurile ei mentale, prin orientările culturale și valorice și prin interesele legate de conservarea vechilor structuri, ea induce rezistență față de schimbare la nivelul colectivității. În carteaua sa *L'Acteur et le Système* (Paris, 1922), Michel Crozier consideră că antrenarea vechii elite în schimbarea

There are certain reasons to demonstrate that the former political class – still in power – is structural incapable to manage the transition to democracy: the new "perestroika" is a catastrophe, and the Romanian reform is falimentary. The main ways of acting for the elite as agents of change are: taking decisions, defining situation and acting as models. The staff policy of the couple Iliescu-Văcăroiu determines the powerful come-back of the former communists apparatchiks in the central and local structures of power. In comparison with the new political elite in the Czech Republic, Poland and Hungary, the Romanian political class emerged after the aborted Revolution of December 1989 and after the victory of the left in the elections is the main obstacle. All the movements toward democratizing had to win the resistance of this minority dead locked in its own mentalities and interests.

organizațiilor reprezintă o opțiune strategică mai eficace decât înlăturarea acesteia. Reciclarea nomenclaturii amână startul reformelor dincolo de o anumită limită critică. Datorită dispariției condițiilor externe favorabile, epuizării resurselor interne, acomodării societății cu ordinea de tip surogat a tranziției și stabilizării disfuncționalităților specifice acesteia, o reformă întârziată devine o reformă înalt improbabilă.

Decalajul care desparte România de țările Europei Centrale – în care prăbușirea comunismului a accelerat "circulația elitelor producând emergența unui nou grup conducător" – se datorează transformării Revoluției din Decembrie într-o banală "rotație a cadrelor".

Stagnarea reformelor economice, politice și sociale pare a fi cea mai puternică dintre evidențele momentului. O recunoște chiar și membrii grupului "Un viitor pentru România", persoane care în ultimii 3 ani și ceva au contribuit în mod activ la formularea politicilor Cotoceanului, partidului de guvernămînt și difuzorilor echipe guvernamentale. În concepția grupului, cauza fundamentală a blocajului constă într-o criză de expertiza: "Nici acătănd o conștiință majoritară, nici

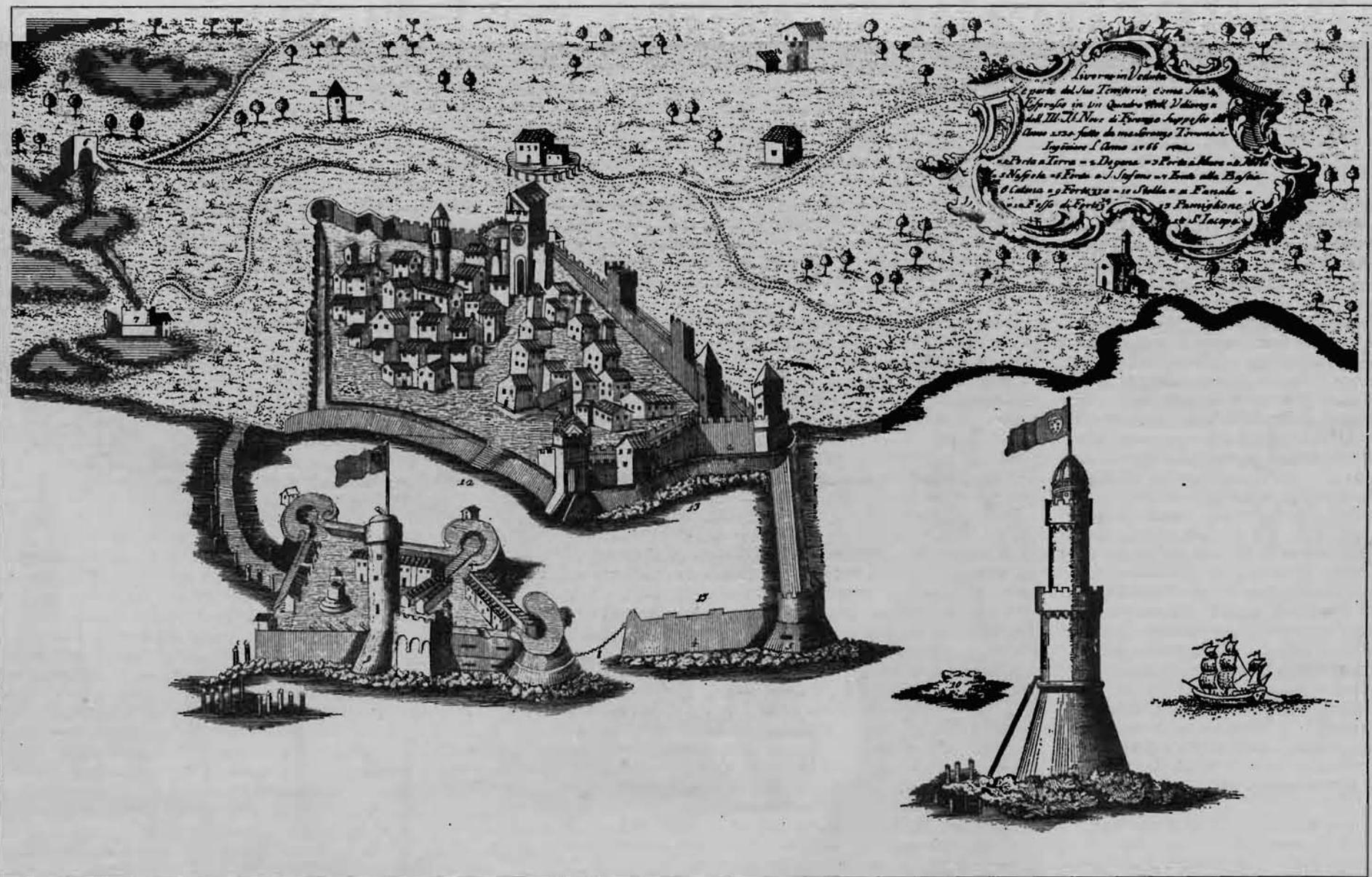
partidele din opoziție nu dispun de capacitatea de expertiză necesară proiectării și operaționalizării reformelor." Deblocarea acestora ar presupune utilizarea componentelor fostelor cadre ale școlii de partid Ștefan Gheorghiu într-o formă de guvernare "tehnocratică", scoasă de sub controlul parlamentului și plasată sub "înalțul patronaj" al președintelui Iliescu. Evaluarea domnilor Pasti, Pașcu, Secăreș & Co. eludează cel puțin o chestiune fundamentală: corelația dintre fenomenul restaurației comuniștilor și împotrnlirea căruiei tranziției.

Conform tipologiei propuse de Guy Rocher (*Introduction à la sociologie générale*, HMH, Ltée, 1968, p. 140) principalele modalități de acțiune ale elitelor în calitate de agent al schimbării sociale sunt: 1. luarea deciziei; 2. definirea situațiilor; 3. exemplaritatea. Elita politică formată după evenimentele din decembrie a fost de la bun început infiltrată de elementele fostei clase conducătoare. Pozițiile ocupate de domnii Iliescu, Rădulescu, Mărtian și Mănescu puteau fi justificate prin "devierile" lor din ultimii ani ai ceaușismului. Ele vor reprezenta capătul unei perioade de stagnare și declin

comuniști a pârghiilor de conducere ale statului. Revenirea lor în forță în structurile centrale și locale ale puterii a fost finalizată prin politica de cadre a tandemului Iliescu-Văcăroiu. Cum poate îndeplini această clasă conducătoare cele trei roluri circumscrise statului ei de actor al reformei?

În discursul rostit cu ocazia recentei aniversări a Academiei de Studii Economice din București, președintele Iliescu vorbea despre un ritm inferior al reformei care nu poate fi surmontat de nici o forță politică. Starea actuală a României nu este consecința unei fatalități, ci rezultanta unei multitudini de decizii amăname, ratate sau eronate ale parlamentului, președintiei, guvernului, ministerelor și prefecturilor; a demersului decizional care se desfășoară la vîrf, în interiorul minorității conducătoare. Spre deosebire de noile elite politice din Cehia, Polonia sau Ungaria, această minoritate a reprezentat o frâñă în calea schimbării. Deciziile ei au fost predeterminate de schemele mentale centraliste, de valorizarea negativă a pluralismului, libertății și integrării europene, de interese economice conservatoare și nu în ultimul rînd de incompetență. Absența măsurilor radicale în direcția restrucțurării a stânjenit derularea procesului de auto-reformă a societății conform proprietății de dezvoltare. Tot ce au întreprins sfetnicii lui Iliescu, plasati pe diferite paliere ale puterii, în direcția descentralizării, liberalizării și privatizării, a fost, în mai mare măsură, efectul presiunilor societății civile și condiționărilor internaționale, decât al propriilor opinii deosebite, prioritățile reformei. Cerințele de ajustare structurală cuprinse de acor-

durile României cu FMI sunt receptate de clasa conducătoare – de la președinte și ministrul secretar de stat cu reforma, până la tribunii național-comunismului din parlament – ca o ingerință în treburile ei interne și sunt satisfăcute doar în ultimă instanță datorită nevoii presante de credite. Aceeași soartă o vor avea amendamentele care au condiționat admiterea în Consiliul European. De aici cronicizarea deficitului de viteză al tranzitiei.

Cea de a doua formă de inserare a elitelor în dinamica schimbării sociale constă în efortul de a descrie și de a explica stările de fapt; de a da acestora un sens și de a prescrie orientarea lor dezirabilă. Ea provoacă o anumită constiuție a colectivității despre sine și despre ceea ce vrea să devină; impune imaginea oficială a prezentului și o vizuire standard asupra viitorului. Se manifestă în cadrul clasei noastre politice două modalități concurente de a defini reperele între care se desfășoară tranzitie. Prima, minoritară, descrie realitatea momentului din perspectiva distrugerilor produse de sistemul comunist și a deradicalizării Revoluției din Decembrie prin "confiscarea ei de către nomenclaturi". Ea propune un scenariu de dezvoltare care vizează sincronizarea rapidă cu Occidentul și recuperarea tradiției românești interbelice. Cealaltă, împărtășită în cercurile actualei puteri, consideră că dificultățile momentului sunt legate de unele excese ale ceașismului, de un complot internațional uriaș împotriva României, dar mai ales de o prea grăbită desprindere de comunism. O serie de disfuncționalități interne trecătoare și contextul extern nefavorabil au generat această perioadă de tranzitie dinspre socialism spre socialism care se va finaliza prin grefarea unor modernizări punctuale în cadrul structurilor existente.

În interviul acordat Televiziunii Române cu prilejul sărbătoririi unui an de la victoria sa în alegeri, dl. Iliescu ne relata-

cu vădită satisfacție experiența contactelor sale cu câțiva politicieni occidentali – probabil membri ai fostelor partide comuniste sau ai aripii de stânga a unor partide social-democrate sau ecologiste. Am fost informați că SUA, Japonia, Canada și țările care compun Piața Comună sunt un fel de state socialiste; că toată lumea pe acolo se leapădă de capitalism ca de satana; că datorită Partidului Democrației Sociale și economiei sociale de piață vom evita pericolul capitalist. De trei ani și ceva președintele reușește să rămână consecvent cu sine și cu proiectul societal al clasei pe care o reprezintă. Temele sale favorite – democrația originală; pluralismul de opinie în cadrul partidului unic; realizarea unei economii performante de piață bazate pe prepondernța proprietății de stat; nostalgia fostelor CAP-uri și necesitatea conservării valorilor perene ale comunismului și a marilor sale realizări – cultivă la nivel social iluzia "celei de a treia cai". Aceasta este vizuirea standard oferită poporului român de către majoritatea clasei sale politice. Utopia socialismului cu îmbunătățiri a aruncat societatea românească într-o situație istorică hibrid care combină retelele celor două sisteme rivale. Promotorii celei de a treia cai poartă responsabilitatea crizei de perspectivă care afectează în mod grav șansele noastre evolutive. Fundătura în care ne aflăm este una a lipsei de obiective.

Încercarea de identificare a colectivității cu elitele sale reprezintă cea mai importantă noutate acăziu și a schimbării. Clasa politică post-comunistă trebuie să provoace mișcarea de imitație prin care se generalizează treptat componente specifice societății deschise și se instaurează regulile generale de conduită ale democrației și economiei de piață. Pentru a îndeplini această funcție, ea se transformă într-un model al noii maniere de a fi, de a gândi și de a acționa. Puternic marcată de contextul preponderent anomic al tranzitiei, de toate tarele bal-

canismului și de reverberațiile dezastruoare moral al ultimelor decenii, clasa noastră politică a fost departe de a se constitui într-un prototip al civilizației democratice. Ea a reprezentat mai degrabă eșantionul unei societăți în derivă. Nu vom zăbovi asupra specimenelor care au infestat-o prin pătrunderea în parlament a dlor C.V. Tudor, Păunescu și Dumitrașcu sau prin alegerea dlui Funar. Nu ne-am propus să studiem aici efectele patologice asupra procesului de tranzitie. Vom examina modul în care grupul masiv de stabii și de birocați ceaușisti care s-au menținut sau au revenit în vîrful ierarhiei sănse face cerința exemplarității.

Cercetările sociologice privind mecanismele difuziunii inovațiilor (Raymond Boudon, *Effets pervers et ordre social*, PUF, Paris, 1977) au stabilit existența unei curbe similare celei epidemiolige. Noutatea este asimilată inițial de o minoritate prin intermediul căreia (prin procese de imitație și de influență personală) schimbarea se răspândește la nivelul majoritatii. A reprezentat nucleul actualiei noastre clase politice o asemenea minoritate, a inițiatorilor? Aderența sa la inovațiile pe care le presupune orice reformă a fost, în cel mai bun caz, tardivă. Principala sa preocupare a fost descurajarea altor grupuri minoritare – plasate într-o poziție marginală în raport cu nucleul elitei politice sau exterioare acestia – care se afirmă ca purtători inițiali ai schimbării. Au intrat pe rând sau laolaltă în conflict cu puterea, datorită opoziției și a minorităților naționale, intelectualitatei, partidele de opozitie, suporterii acestora, mișcările civice, sindicatele, studenții etc. Clasa conducătoare – așa cum s-a configurat prin deținerea revoluției și prin victoriile stângii în alegeri – a reprezentat un simbol al stagnării. Mișcările în direcția democratiei înregistrate în ultimii ani au trebuit să înfrângă nu atât rezistențele la schimbările ale societății, cât împotrivarea acestei

minorități anchilozațe în propriile mentalități și interese.

Clasa politică formată după decembrie 1989 avea – din perspectiva raporturilor sale de filiație cu fosta nomenclatură – o natură eterogenă. Se regăseau în cadrul acesteia, alături de eșaloanele de birocați, activiști și securiști de pe al doilea nivel al puterii comuniste, reprezentanți ai elitei culturale, supraviețuitori ai partidelor istorice și oameni pe care meritele revoluționare, simțul oportunităților sau norocul să propulsaseră în vîrful piramidei. Chiar în interiorul așa-numitei nomenclaturi de gradul doi se individualizase o aripă care își asuma proiectul democratizării. Dinamica reformelor pe parcursul guvernărilor Roman și Stoianov a fost condiționată de concurența dintre aceste grupuri. Datorită rețelelor sale oculte, resurselor organizaționale și nu în ultimul rând concentrării pârghiilor de conducere în mâna abilului politician Ion Iliescu, gruparea conservatoare interesată de tergiversarea și temperarea tranzitiei a reușit să se impună în fața fracțiunilor rivale. "Aproape toti cei aflați acum la putere au fost cândva în subordinea mea" – declară recent fostul prim-ministru comunist Ilie Verdet. Cercul s-a închis: revoluția anti-comunistă devine retroactiv o biată lovitură de palat. În aceste condiții, a mai căutat alte explicații ale eșecului tranzitiei din România devine un simplu exercițiu retoric. □

GABRIEL IVAN, born in 1957 in Bucharest. Graduated from the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and magazine: *Futures*, *Lumea*, 22, *Contrapunct*.

Intelectualii și clasa politică

TOMA ROMAN

Most of the Romanian intellectuals remained outside of political action, as a kind of critical observers. However, immediately after December 1989, the intellectuals engaged themselves in theoretical approaches of reconsidering the civic society, by the way of forming a responsible political class. Some structures of the old regime rejected fine intellectual approaches, using, the mob and the slogan "We work, we don't think!"

Actually, excepting the intellectuals defined as propagandists of the former communist regime, now regrouped in the so-called "the National Group", which has a certain impact on some social groups, the intellectuals didn't realised the adequate communication channels with public opinion.

Cele două blocuri au ascendențe evident diferite. "Partida națională" îmbină national-comunismul, practicat intens sub regimul ceausist, cu nationalismul de dreapta, structurat ideologic în preajma celui de-al doilea război mondial. Acest mariaj este numai în aparență suspect, i-

De ceală parte, opozitia cuprinzând toate elementele spectrului ideologic realizat de o clasă politică reală (minus elementul de stânga, de tip comunist, care nu a intrat în joc fiind fundamentul "partidei naționale"), alcătuiește numai un embrion al societății civile, oferta ei fiind – deocamdată – recepțională distorsionată.

solă categorii sociale, incapabile să comunică între ele altfel decât prin intermediul "păturii" conducerii. Controlul exacerbat a generat un tip de relații subterane, extrem de puternice, permisiunea supraviețuiră prin adaptare la rigorile regimului totalitar. S-au indus astfel comportamente specifice, perfect disfuncționale în raport cu cele specifice

Consecințele acestor duble fracturi nu au întârziat să apară atunci când, după răs- turnarea lui Ceaușescu, intelectualii s-au aruncat cu fervoare într-o acțiune pentru care credeau că sunt predestinați, aceea de reconstituire a societății civile prin formarea unei clase politice responsabile.

Prăbușirea regimului ceaușist nu a fost suficientă pentru regăsirea rolului de

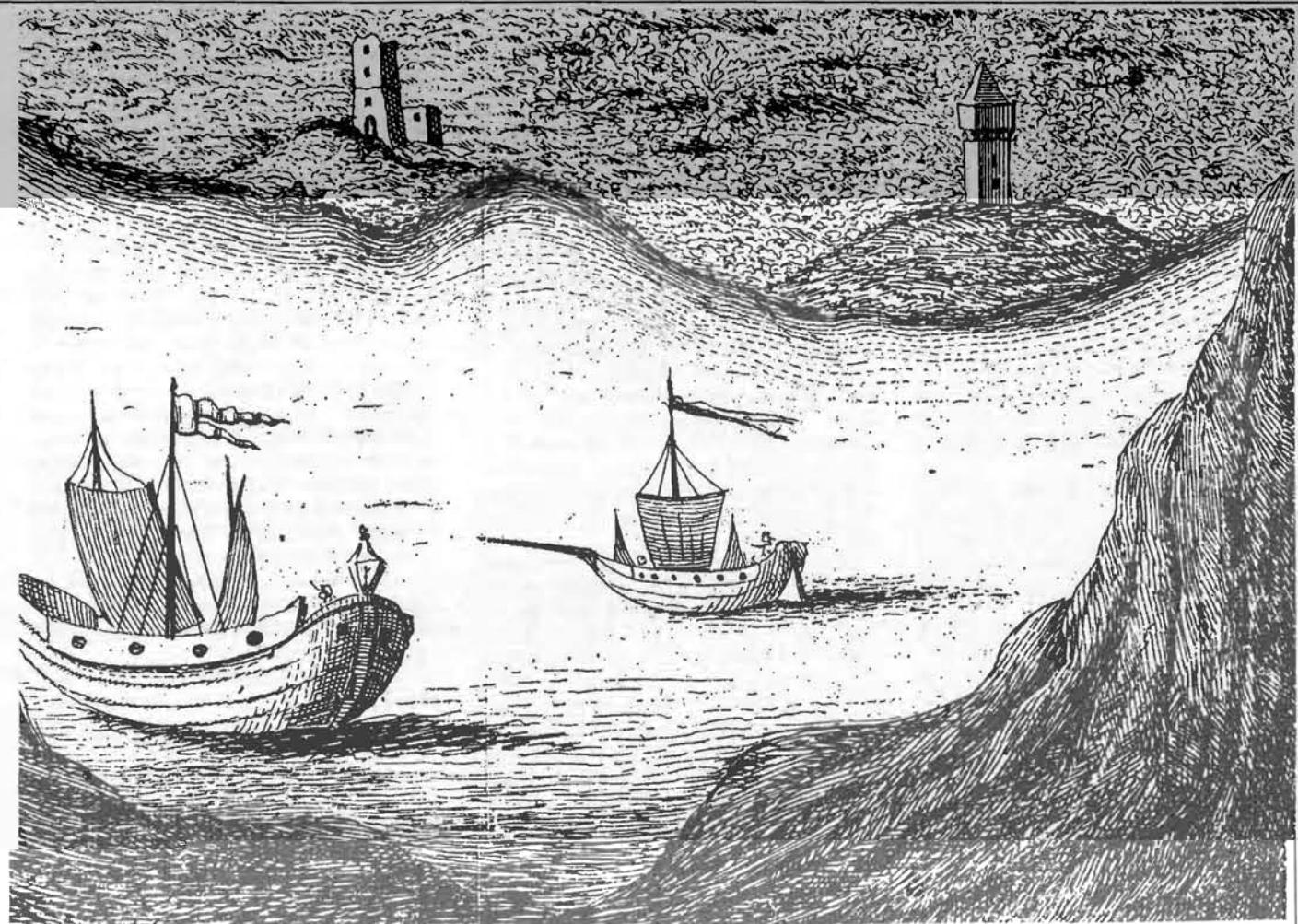
motor social al intelectualității. Ca în toate țările estice în care partidul comunista și-a impus proiectul social, majoritatea absolută a indivizilor nu s-au putut sustrage automat obișnuitelor, reflexelor dobândite. "Socialismul multilateral dezvoltat" nu a indus numai un blocaj comunicational între sectoarele societății, ci și o dispoziție a indivizilor de "a se descurca", de a depăși interdicțiile, uneori absurde, propuse de convingerea centralizată. "Sistemul D" a funcționat mult mai dificil în cazul intelectualilor, economic dependenți de alte sectoare sociale, controlate ele însărig-

și pentru România. Intelectualii veritabili nu au reușit să găsească acele canale comunicacionales care să le permită branșarea la nevoie de înțelegere reale ale populației față de fenomene așteptate cândva și atât de contradictorii acum.

Intelectualii au fost "obligați" să se întoarcă la "ghettourile" dialogului interior fără ca problema faimosului "compromis" să se mai pună. Paradoxul acestui întoarcere a fost tocmai acceptarea ei la bulevardul Primăverii politice au accentuat dezgustul de politică, organizarea a însemnat excluderea altora, bloarea în propriul cerc. Semnificativ este

"din față". Într-o conferință de presă, N. Manolescu, președintele PAC, a acuzat-o direct. "Un viitor pentru România" este "o diversiune". Grupul "Un viitor pentru România" este în fapt echipa viitoarei realegerii a d-lui Iliescu după eliminarea actualei echipe compromise. El este alcătuit din teoretiști care fac acum discret școală gestionării societății. Cu el dialogul este însă posibil, pentru că face parte din clasa politică. Chiar dacă trebuie, prin dialog deschis, să fie el însuși exorcizat, demitizat.

Ceea ce numai intelectualii angajați politic pot să facă.

uros de conducerea comunistă. Mai mult decât oricare categorie socială, categoria intelectualilor a fost supusă la presiunea concentrică a sistemului: pe de o parte în mod direct, prin cenzură, din partea păturii superpuse, a conducerii, pe de altă parte indirect, din partea "celor ce muncesc", a producătorilor care, nesenzând compromisul între "cele două euiri", nu puteau să recunoască în intelectuali decât o prelungire parazitară a "clasei" activiștilor. Pentru "muncitori" activiștii aveau o justificare, ei "conduceau", asigurând echilibru comunicational între sectoare. Intelectualul român nu a reușit să fie un homo-sovieticus, cum caracteriza Alexandre Zinoviev produsele regimului, dar nici un opozant. El a fost un om nefericit. Celebra formulă, "Noi muncim, nu gândim!" i-a caracterizat marginalizarea post-ceaușistă.

Reacția politică a intelectualilor a fost întâmpinată cu ostilitate nu numai pentru acest "trecut pătat". Animați de idealurile reconstruirii unei societăți normale, societatea civilă, intelectualii au ratat sansa realizării demitzării unor teme confiscate de "succesorii" ceaușismului, de clasa activiștilor autoinstalați la putere. Proiectați spre viitor, ei nu au găsit modalitățile cele mai sigure de explicare a prezentului. Adam Michnik a remarcat undeva că reprezentanții culturii poloneze nu au încercat până acum niciodată să dezbată cu maximă aplicare problemele naționalismului, limba și stilul acestuia provocându-le o reacție aproape epidermică. Excluzându-l ca partener intelectual ei n-au știut să-și explice nevoile spirituale cărora le răspund diversele forme ale ideologiei naționale, nici de unde vine forța ei de atracție. Fenomenul este absolut valabil

situată unui grup prestigios, GDS-ul, constituit în ianuarie 1990 de foști rezistenți, scriitori, artiști și filosofi dizidenți. "Ne-am grupat atunci - scrie S. Tănase, unul dintre întemeietorii - dar nu am reușit să ieșim din izolare. Multă lume și-a pus speranță în noi (GDS). Ar fi fost mai bine să creăm acest cerc cu mult înainte de căderea dictaturii. S-a văzut repede că trăim un contracimp istoric. Recuperam, fugind înainte, ce nu mai putea fi recuperat. Iluzia «inteligentsiei» a ars repede."

GDS-ul este acuzat de elitism teoretizant. Dezbaterile organizeate de el sunt într-adevăr de o înaltă înținută intelectuală. Dar rămânând în marginea acțiunii politice, încercând să păstreze balanța dialogului, fără angajare într-o formulă ideologică definită, el riscă să se mențină doar ca "cerc" izolat, cu un ecou tot mai slab în zona pe care își propunea să o acopere: comunicare între "forțele" societății civile. Soarta revistei 22, cândva extrem de căutată, este exemplificatoare.

Cei care au reușit să exploateze structurile remanente ale vechiului regim au fost intelectualii mai puțin cunoscuți, sau cunoscuți ca intelectuali ai puterii, grupați sub titulatura "Un viitor pentru România". Proveniți în mare parte de la fostă Academie de partid "Ștefan Gheorghiu", acești ideologi au realizat o acțiune tăcută într-o formulă ocultă, cu izbucniri spectaculoase în anumite momente de cumpăna socială. "Oculta" este un grup de presiune politică cu ramificații în toate sectoarele mai importante ale administrației, încercând "moderări" favorabile în primul rând siesi. Fără a se implica direct "la rampă", ea acționează ca un esalon secund al... esalonului secund, ca o rezervă strategică susceptibilă de preluare a ștafetei în cazul defectiunii planului

TOMA ROMAN (born on 1949) is Professor of Sociology at the Academy of Economic Studies. Ph. D. in Philosophy 1980, University of Bucharest. Writer. He published three essays of cultural sociology (*Artă și valoare*, Univers 1981, *Metamorfozele realului*, Meridiane 1984, *Mișcarea realistă și realitatea*, Meridiane 1988). Journalist at the review *Formula AS*, Founder member of Civic Alliance.

LEXICON

Elite

După cum se arată Thomas Burton Bottomore (cf. *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 6, Paris, 1984, p. 930-933), termenul **elite** a pătruns în științele sociale mai ales sub influența sociologului și economistului italian Vilfredo Pareto care, urmărind explanația transformărilor politice din cadrul societății, a construit o teorie colectivă.

În vremea noastră, contribuții semnificative la dezvoltarea teoriei elitelor au adus sociologul german Karl Mannheim, sociologul american C. Wright-Mills și sociologul francez Raymond Aron.

În general, prin termenul **elite** se desemnează indivizi eminenți din orice ramură de activitate; se vorbește, în consecință, de elite politice, de elite științifice, de elite militare etc. Termenul a fost aplicat și grupurilor sociale. Astfel, V. Pareto distingea între "elita conducătoare", adică grupul conducător care exercită puterea în societate, și "elita neconducătoare". Între grupurile

LEXICON

Elita politică

Așa cum rezultă din teoria aferentă, termenul **elita politică** desemnează indivizi sau grupuri cu atribute specifice, legate în principal de putere, de conducerea societății. Vilfredo Pareto vedea în elita politică indivizi în chip manifest "dotati pentru conducere"; astăzi elita politică mai mult din unghi psihologic. După sociologul italian, în accesul la conducerea societății intervine o mișcare ciclică, astfel că o elită o înlocuiește pe alta; în mod firesc, unele elite își pierd din forță și din capacitatea lor de guvernare iar altele, mai abile sau mai brutale, le iau locul.

Cercetarea concretă a originii sociale și a bazei de recrutare a liderilor politici a dezvăluit că în cazul partidelor conservatoare, de exemplu, din Marea Britanie, ei aparțin familiilor "posedante", vechii aristocrații sau cercului noilor bogăți, cultivăți în colegii renomate; pe când liderii partidelor radicale și socialiste, în diverse țări europoccidentale, provin, în cel mai mare număr, din păturile inferioare ale clasei de mijloc, iar, parțial, din grupul profesionilor liberale. Thomas Burton Bottomore apreciază că, în țările respective, se manifestă tendința de extindere a bazei sociale a elitelor politice.

Referindu-se la societatea americană, C. Wright-Mills așează elita politică pe locul al doilea (sub denumirea "guvernanta") între cele trei elite importante, pe locul întâi situind "șefii militari". Totodată, reputatul sociolog apreciază că cele trei elite menționate ar tinde către unificare într-o singură "elită puternică".

Deși grupurile de elite, inclusiv grupul elitelor politice, sunt circumscrise dincolo de pragul egalității de condiție, sociologii de notorietate relevă că ele nu se află în opoziție ireductibilă cu democrația. Căci democrația dezvoltată poate, prin mecanisme sale, să selecționeze neconvenientele, pe bază de concurs, să asigure schimbarea unei elite prin alta, deci și "circulația" elitelor politice, să micșoreze distanța dintre elite și masă, inclusiv prin schimbarea compozitiei grupurilor de elite. (V.I.I.)

de elită, sociologii actuali includ guvernanta, înalți funcționari, directorii și "marii comișii" ai lumii afacerilor, șefii sindicali, intelectualii și altele.

Theoria elitelor s-a născut și dezvoltat în antiteză cu teoriile care au exacerbat rolul claselor superioare numerice și, în general, al masei de oameni în evoluția societății, inclusiv teoria marxistă. Doctrinarii neoliberali ai secolului nostru au văzut în evidențierea rolului intelectualilor eminenți în societate un antidot al "masificării", adică un antidot al decăderii majorității membrilor societății la nivel de turmă obedientă, de instrument al construcției societății artificiale și utopice.

Private din unghiul intereselor și al schimbării, grupurile de elite se înscriv între cele tradiționale sau între cele larg deschise inovări sociale. Atribuibile care conferă indivizilor posibilitatea integrării în grupuri de elită sunt de obicei intrinseci, dar însușirea de obiectualitate materială sau de statut social pare să fie, în plus, însotitoare inevitabilă. De aceea, notiunea de elită este corelată strâns cu superioritatea în materie de avere, de putere, de prestigiu. (V.I.I.)

Sindromul derivei circulare

PAVEL CÂMPEANU

Flux-reflux

Sub acest titlu, Andrei Cornea publică în numărul din 29 septembrie-5 octombrie a.c. al revistei 22 un incitant articol care semnalează refluxul tranzitiei mai pretutindeni unde părea să fi demarat în 1989. Ca și Gabriel Andreescu în referirea sa din același 22 la Polonia, Andrei Cornea socotește că acest reflux nu vestește iminență restaurație: stalinismul sub care am trăit nu mai poate renaște. Împărtășesc acest punct de vedere, dar cu unele amendamente: el se cere nu numai afirmații, ci și demonstrații; el nu trebuie să aibă un efect linișitor, stimulând resemnarea în fața acestui tendință; de aceea, el trebuie să își integreze și pericolul ca refluxul semnalat să deturneze tranzitia către o semi-restaurație.

Pericolul mi se pare de acum destul de îngrijorător pentru a cere o dezbatere asupra lui. Rîndurile care urmează se doresc o contribuție la o astfel de dezbatere. Întrebările de la care pornesc sunt: în ce fel se manifestă refluxul la noi? Așa cum dovedesc cele petrecute în Polonia sau Bulgaria, nu puterea este cea care îl provoacă – și, în acest caz, unde se află cauzele lui profunde? și ce se poate întreprinde pentru a preînțîmpina degenerarea lui într-un uragan?

Pentru moment, în comparație cu ce se întâmplă prin preajmă, s-ar părea că la noi forța acestui reflux nu a ajuns în apropierea pragului critic. El există, el se întăreste, dar daunele pe care le produce nu se înscriu în ordinea de gravitate a sfîrgeroaselor confruntări de la Moscova, a răsturnării electorale din Polonia și Lituania, a scindării forțelor reformiste din Bulgaria, a incapacității germanilor din Est de a se adapta reglementărilor cu care și îmbie Germania de Vest. Deasupra Europei răsăritene s-a stîrnit o perturbare pe care să numi-o **sindromul derivei circulare**. Mișcarea istorică de tranzitie către post-stalinism tinde, prin devieri succesive, să se abată către punctul de plecare. Pe parcursul anului care se sfîrșește, acest sindrom a căpătat caracterul tot mai vădit de criză dominantă a tranzitiei.

Refluxul în versiune românească

Relativa moderăție cu care sindromul menționat se manifestă pînă acum în țara noastră nu e de natură să ne linjească. La temelia acestui avantaj stă o împrejurare neavantajoasă: în Polonia, refluxul a devenit evident în septembrie 1993 – la noi, în 1990. Moderăția refluxului decurge din moderăția fluxului. În raport cu regimul răsturnat, președintele Iliescu a desfășurat o strategie a continuității discrete. Aceasta este însă o discreție regresivă, caracter perceptibil printre altele în ceea ce pe drept s-ar putea numi "politica de cadre". Funcțiile publice importante erau "încrucișate" la începutul unor "oameni care pur și simplu colaboraseră cu dictatura – acum ele sunt oferite tot mai frecvent oamenilor care au slujit-o cu un zel deosebit. Simbolul acestei involuții este cîntările cel mai zgromot – și mai generos răspălit – al dictatorului, probabil singurul poet european pe care populația a încercat să îl linseze, metamorfozat în reprezentant al Parlamentului român la Strasbourg, cu misiunea de a convinge Consiliul European că desprinderea României de trecutul ei stalinist este efectivă și ireversibilă.

Reabilitându-i pe sprijinitorii cei mai activi ai dictaturii staliniste, refluxul tinde să reabiliteze dictatura stalinistă. Iar în planul retoricăi, stalinismul este reabilitat prin condamnarea lui cu jumătate de gură. Cu o perseverență izbitoare, retorica pu-

In most of the post-stalinist countries, the crisis of the transition takes the form of reconciliation with the stalinist past. The author calls this crisis "syndrome of circular derive". Showing that it cannot restore the order before 1989, the author shows the risks of such a tendency and the necessity to fight against it.

A symptom of this syndrome characteristic to Romania is the unequal critique of the two stalinist periods before and after 1965. The consequence of this inequality is a deformed image, suggesting that Romanian stalinism was based on repression only until 1965, and not after. Actually, Romania was affected by two kinds of repression, and the author is describing the one which is less well-known.

blică osîndește prima secvență istorică a dictaturii staliniste, pomenind-o doar cel mult în trecere pe următoarea. România, care au trăit în deceniu trecut coșmarul celui mai represiv regim din această regiune, sunt scutiți sistematic în acest deceniu, să își amintească cele îndurate atunci.

Răptările "ca" sindromul general apare la noi sub forma acestui simptom particular se datorează unor circumstanțe istorice la rîndul lor particulare, cum ar fi:

a. Originalitatea itinerarului istoric care a dus de la regimul stalinist instituit sub presiunea sovietică la una dintre cele mai stridente formule europene de stalinism anti-sovietic;

b. Discontinuitatea istorică aproape paradoxală, care face ca în țara noastră cea mai radicală revoluție anti-stalinistă din '89 să se soldeze cu una dintre cele mai puțin radicale versiuni de post-stalinism;

c. Reprezentările în circulație asupra acestui trecut, dominate fie de vehemență, fie de retinență, ceea ce le împiedică să convertească impulsurile emoționale în performanțe analitice.

Intersecțarea acestor circumstanțe naște o viziune tulbură asupra unui trecut de care încercăm să ne desprindem în efectele lui cele mai durabile. Una dintre distorsiunile care alimentează această opacitate este sugestia implicită potrivit căreia la noi natura represivă a stalinismului s-a manifestat pînă în 1965, dar nu și după. Imaginea subiacentă despre regimul Ceaușescu, reverberată de această sugestie, este aceea a unei tiranii fără represiune.

Amnezii selective

Emergența spontană a acestei enorme distorsiuni are ca principal instrument tăcerea. Este vorba de o tăcere selectivă, dar numai în raport cu obiectul, nu și cu protagonistii ei. Sfertul de veac al tiraniei ceaușiste este virf într-o paranteză amnezică, pe care opozitia o deschide uînd să o închidă, și pe care puterea o închide evitând să se ocupe cu deschiderea ei. Semnul deschiderii este trasat indirect, prin evocarea aproape exclusivă a represiunilor îndurate înainte de 1965 de către unii membri ai opozitiei. Semnul închiderii este marcat în aceeași modalitate indirectă de către putere, pentru care activitatea represivă a regimului Ceaușescu începe și se sfîrșește în decembrie 1989. Pare evident că, procedînd în acest fel, puterea urmărește un scop strategic, ceea ce, la fel de evident, nu este cazul opozitiei.

De la *Memorialul durerii*, trecînd prin numeroasele scrieri ale unor foști deținuți, pînă la *Românește* a lui Ierunca sau la *Arheologia terorii* a lui Tismăneanu, ca și frecvențele investigații ale presei pe aceeași temă, toate descriu pe larg ororile petrecute între sfîrșitul anilor 40 și începutul anilor 60. Lipsa unor evocații similare asupra anilor 70-80 creează, prin persistență, impresia că acesta ar fi fost un interval scutit de orori comparabile.

Este limpede că, mărginindu-se să povestească ceea ce ei însăși au pătimit, vîrstnicii reprezentanți ai opozitiei nu au nici umbra unei intenții de a disculpa regimul ceaușist. Ceea ce discutăm noi nu se referă însă la intenții, ci la consecințe. Iar consecința este o reprezentare trunchiată,

care osîndește primele două decenii de stalinism pe cale de mărturii, rîscînd să absolve următorul sfert de veac pe cale de omisire. Prin implicațiile ei, această omisire amenință să reia asa-zisa periodizare introdusă de ideologia regimului ceaușist, conform căruia în România a existat un stalinism rău: cel care l-a precedat, și un stalinism bun: cel pe care l-a înstituit el. Antiteza astfel înjgebătă de dictatură: stalinism rău-stalinism bun, este înlocuită acum prin disjuncția stalinism o-sind din prin acuzare-stalinism absolvit prin uitare. Trecînd sub tăcere excesele ceaușismului, respectiva critică omisivă dă un sprîjin indirect nostalgicilor acestui regim, precum și celor interesați să denatureze motivațiile imediate ale revoluției care l-a înlăturat.

Mai presus de orice însă, reprezentarea diferită a celor două perioade din trecutul stalinismului românesc provine din inegalitatea lor de fapt în materie de represiune. Pentru ilustrare se poate aminti că a doua perioadă a debutat reintegrîndu-i în viața culturală pe mulți dintre inteligențiali proeminenti condamnați în cursul primei perioade la ani grei de închisoare. Acest gen nu urmărea însă nici să instaureze democrația, nici să repună creația culturală în drepturile ei, ci să sublinieze cît mai viguroș gravele abuzuri săvîrșite în perioada anterioară. Foarte repede însă, activitatea nouului regim a trecut de la prevalența delimitării de excesele primei perioade la multiplicarea frenetică a proprietății lui excese.

Contrastul dintre abundența acestor excese în viața cotidiană de atunci și retinența cu care ele sunt amintite acum conduce, vrînd-nevrînd, la ipoteza vinovătiei – o ipoteză pe care nu am cum să o evit, dar asupra căreia, dată fiind tema în discuție, îmi propun să nu insist. Trecutul acestor ultime secvențe din istoria stalinismului românesc este totodată trecutul imediat al nostru al tuturor. Evidînd analiza acestui trecut ca istorie, o evităm și ca biografie. Pe locul lăsat liber al acestei analize absente se insinuează posibila imagine a unui imposibil ceaușism non-represiv.

O imagine cu asemenea conotații ar infirma retroactiv întregă noastră experiență din acei ani, contestînd totodată reprezentările occidentale din anii 80 care înfățișau România ca pe țara celei mai represive dictaturi staliniste din această zonă a vechiului continent. Statornicirea unei astfel de imagini ar avea și un alt efect derulant: ea ar îngreuna considerabil înțelegerea cauzelor care au conferit României trista originalitate de a fi singura țară europeană care a plătit schimbarea din '89 cu peste 1.000 de morți. Istoria e coerentă: cel mai represiv regim stalinist a fost răsturnat de cea mai violentă revoluție anti-stalinistă.

Natura represivă a stalinismului

Ruptura din 1989 au înfăptuit-o în România martirii și în Ungaria negociatorii. De aici nu reiese că stalinismul din România a fost represiv și cel din Ungaria nu, ci că natura invariabil represivă a stalinismului și-a găsit în Ungaria expresia cea mai moderată și în România pe cea mai agresivă. Liderii nu împrimă societăților staliniste natura lor represivă, ci o

exprimă în formule agravante sau atenuante. Sub Stalin, represiunea în URSS a luat proporții pe care nu le-a mai egalat niciodată după dispariția lui. Faimosul raport al lui Hrușciov la congresul XX al PCUS (1956) a restituit societății milioane de deținuți, act de mare curaj, care părea să aibă dimensiuni unei revoluții. El a pus capăt arestărilor, condamnărilor și deportărilor arbitrale de masă ca practici curente – dar nu a restabilit democrația, statul de drept și respectul față de drepturile omului în URSS. Natura represivă a ordinului nu a fost eradicată, ci temperată în manifestările ei.

Prin sintagma "natură represivă" am în vedere faptul că propensiunea stalinismului spre represiune este generată într-o anumită instanță nu de organizarea lui politică, ci de cea socio-economică, concretizată în ceea ce se numește "economie de comandă". Activitatea hotărîtoare pentru evoluția oricărei societăți – procesul de producție – nu este reglată în stalinism de mecanisme conectate la nevoie populată, ci de ordinele pe care le emite un organism central. Eficacitatea minimală și continuitatea procesului productiv pretendă ca aceste ordine să fie îndeplinite. Logica acestui mod de reglare cere ca:

a. instanța care emite ordinele să fie singura investită cu această atribuție, disponind de suficiente puteri spre a putea impune executarea lor;

b. societatea care urmează să le îndeplinească să fie lipsită de orice mijloace care i-ar permite să le discute, negocieze, amelioreze sau să le rezilieză.

În datele ei primare aceasta este structura economiei de comandă, care presupune o putere nelimitată, transpolitică, și o societate aservită. Între acest gen de putere și acest tip de societate acționează o relație de comandă-execuție, un raport de subordonare formînd axul central în jurul căruia se structurează întreaga societate. Raporturile de subordonare nu pot domina societatea fără a deveni represive în substanță lor. În acest context, represiunea este instrumentul cel mai eficient de protejare și întărire a raporturilor de subordonare, deci a ordinii sociale date. Pentru această ordine, afirmarea drepturilor și libertăților individuale reprezintă un element perturbator. Dimpotrivă, reprimarea acestor libertăți și drepturi concordă cu rationalitatea ordinii sociale staliniste.

Represiunea stalinistă în România

Evoluția istorică a represiunii pe ansamblu țărilor staliniste, începînd cu URSS, poate fi reprezentată grafic ca o curbă care pornește de la nivelul de intensitate maximă, descind brusc la nivelul cel mai coborât (în jurul anului 1956), după care se angajează pe o direcție ascendentă, fără a mai atinge însă nivelul inițial.

În cazul României, curba respectivă, pe lîngă similitudinile cu modelul general, prezintă și unele particularități remarcabile:

a. coborârea de la nivelul maxim către nivelul minim a fost deosebit de lentă;

b. momentul-cheie al trecerii de la un nivel al represiunii la altul nu coincide cu instituirea regimului Ceaușescu, ci o precede, putînd fi plasat în 1964, anul amnistierii deținuților politici;

c. nivelul minim a fost atins după invadarea Cehoslovaciei fără participarea unor contingențe românești, moment cînd Ceaușescu părea să fie singurul lider stalinist care beneficia de o autentică legitimitate;

d. valul următor al represiunii s-a ridicat în anii 80 la cotele cele mai înalte din Estul Europei (cu excepția Albaniei).

Pe această diagramă apar două momente de vîrf ale represiunii: în jurul ani-

lor 50 și în anii 80. Prin desfășurarea lor practică, aceste două momente se deosebesc unul de altul într-o măsură care trebuie la definirea noțiunii de represiune. Definițiile cele mai larg acceptate subliniază cu precădere în represiune latura ei penală. Prima fază a represiunii intensive în România a corespuns în linii mari acesei interpretări – nu însă și a doua. Evitând cu o anumită insistență arestările, procesele, condamnările și detențiile pentru delictice politice, dar dezlănțind în același timp un torrent de interdicții și constringeri cu consecințe catastrofale pentru întreaga populație, regimul Ceaușescu constituie în acest plan experiența unei represiuni inovatoare.

Între cele două tipuri de represiune practice de stalinismul românesc, principala diferență este reprezentată de modalitatea în care fiecare neagă starea de libertate a membrilor societății. Primul tip de represiune neagă starea de libertate în deosebi prin anularea ei formală – condamnări penale –, pe cind al doilea neagă starea de libertate combinând menținerea ei formală cu completa ei deteriorare reală. Aș defini primul tip de represiune prin caracterul său punitiv și pe cel de-al doilea prin caracterul său opresiv. În fiecare tip de represiune se regăsesc ambele caractere, însă diferit ierarhizate.

Două tipuri de represiune

Pentru a cîștiga în relevanță, comparația celor două tipuri de represiune trebuie să coboare de la generalizări la concretizări. În încercarea descriptivă de mai jos accentul este pus pe acel tip de represiune despre care se discută mai puțin – cea din anii 80. Comparația se face pe cîteva paliere care, evident, nu epuizează toate posibilitățile.

Contextul internațional

Mai ales în intervalul 1948-1953 – între excomunicarea lui Tito și decesul lui Stalin, astăzi în URSS cît și în țările est-europene aflate sub dominația ei, represiunea punitivă a luat formele cele mai paroxistice din perioada postbelică. Dupa 1953 – și mai ales după 1956 – cu fluctuații considerabile în timp și spațiu, regimurile din aceste țări nu au apelat decât prin abaterile de la regulă la metodele represiunii punitive. În unele dintre țările în cîștigăne – Ungaria lui Kadar, URSS sub Gorbaciov – chiar și metodele represiunii opresive erau folosite cu circumspectie. Se poate deci spune că în România, astăzi prevalența represiunii punitive din prima perioadă, cît și primatul represiunii opresive în a doua au corespuns schimbărilor petrecute sub acest aspect în celelalte state staliniste de pe vechiul continent.

Suveranitatea de stat

Pe parcursul celei mai mari părți a primei perioade, România s-a găsit sub ocupația armatei sovietice. Noua poliție politică – Securitatea –, condusă de foști spioni sovietici eliberați din închisorile românești (Bodnarenco, Nicolski, Gonceruc etc.), lucra totuși sub supravegherea cea mai strictă a așa-numiților consilieri sovietici. Alături de politica externă și de cea militară, organizarea represiunii a fost asumată nemijlocit, chiar și în detaliile ei, de puterea ocupantă. După înlăturarea grupului moscovit din conducerea partidului (1952), și după semnarea acordului privind retragerea trupelor URSS de pe teritoriul național (1958), trecerea efectivă a poliției politice sub controlul PCR (începutul anilor 60) a constituit al treilea pas hotărîtor spre redobîndirea suveranității de stat a României.

Distanțindu-se treptat de Moscova, guvernările de la București se distanțau și de progresele pe care viața publică din URSS și din țările satelite le făcea în primii ani după venirea la putere a lui Hrușciov. Astfel, deținuții politici din temnițele românești au fost eliberați cu circa 10 ani mai tîrziu decât cei din lagările sovietice. Reabilitarea lui Rajk în Ungaria avea loc aproape concomitent cu executarea lui

Pătrășcanu în România. Suveranitatea de stat devinea un mijloc pentru a face din România ultima țară "scărmîșă" din Europa – împreună cu Albania – care refuză să renunțe la primatul represiunii punitive. Suveranitatea statului național se degrada astfel în suveranitatea a stalinismului național, în dreptul de a perpetua formele cele mai retrograde ale represiunii.

Odată cu relativa suveranitate a statului, Ceaușescu a preluat de la predecesorii săi și acest mod de a folosi. Înainte de 1964, puterea stalinistă a utilizat această independență pentru a justifica prelungirea represiunii punitive de care alte țări staliniste se debarasaseră în bună măsură, iar după anii 60 pentru a le depăși pe celelalte țări staliniste în materie de înăsprire a represiunii opresive. Transformată într-o represie de-asemenea cu un stalinism retrograd și o represiune inflexibilă, această formulă de independență națională i-a adus poporului român mult mai multe suferințe decât folease.

O bună bucată de vreme, opinia publică internă și internațională a perceput în această politică de independență latura ei anti-sovietică, ignorând-o sau subestimând-o pe cea pro-stalinistă. Degenerarea independenței naționale în stalinism național, prezentă în ambele perioade, a făcut ca în România să persiste, cu mici întreruperi, formele cele mai dure de represiune din această regiune.

Functii prioritare

În prima perioadă, represiunea a avut la început funcția prioritării de a netezii terenul pentru instaurarea și stabilirea dictaturii staliniste. Obiectivul ei operațional era prin urmare acela de a zdobi orice rezistență, activă sau potențială, începînd cu partidele politice și cu instituțiile tradiționale. Pe măsura realizării acestui obiectiv, priorităria a devenit exproprierea și aservirea întregii societăți. Represiunea acestei perioade era în esență ei punitivă, deoarece ea pedepsea împotrivarea – efectivă sau presupusă – față de instaurarea acestor noi structuri sociale și politice.

În a doua perioadă, funcția prioritării specifică a represiunii a fost, mai ales în a două ei parte, aceea de a perpetua și de a accelera acumularea primitivă prin sacrificarea nevoilor vitale ale întregii populații. În sprijinul unui asemenea curs, raporturile de subordonare trebuiau convertite în raporturi de obedientă, misiune assumată concomitent de represiunea opresivă amplificată și de cultul personalității dictatorului.

Aria socială

În prima perioadă, ascuțîșul represiunii era îndreptat împotriva unor persoane și grupuri determinante, învînuite nu numai pentru fapte comise ori atribuite, ci și pentru convingeri sau pentru origine, fără a mai vorbi despre legături de familie. Deși raza de cuprindere a acestor represiuni a avut o mare extensie, totuși ele au afectat nemijlocit întreaga populație sau majoritatea ei.

În a doua perioadă, sub formele ei principale, represiunea a fost exercitată împotriva întregii societăți. Represiunea punitivă era în genere personificată, cea opresivă rămînea de regulă impersonală.

Procedee

Cel mai specific procedeu al represiunii punitive pornea de la ceea ce, în termeni juridici, putea fi considerat o crîmă politică, descoperită sau încoronată; urma arestarea, judecarea și înțemnițarea sau execuțarea acuzaților. Actual represiv nu se înținează cu ușă și ușor; se prezintă în condițiile de detenție, care includeau frecvență munca forțată, subalimentarea și chiar tortura. Acest procedeu, îndreptat mai cu seamă împotriva oamenilor politici și a intelectualilor, era practicat cu maximum de continuitate. Lui se adăugau procedeele sporadice, conectate la anumite circumstanțe: îmbușirea unor rebeliuni țărănești izbucnite cu prilejul așa-ziselor colectivizări, deportarea în masă a unor grupuri etnice (sârbii din Banat) etc.

Procedeele represiunii opresive din ceea de-a doua perioadă au fost mai nume-

roase și mai diversificate. Nu fiecare dintre aceste procedee poate fi considerat represiv în sine, represiunea rezultând din combinarea lor. Din cauza numărului și a diferențierii lor, aceste procedee, pe care le-am cunoscut cu toții atât de bine, se pretează unor clasificări, cum ar fi următoarea: **condițiile de muncă**. Prin intermediul enormului său aparat, centrul impunea fiecarei unități parametrii procesului productiv și totodată condițiile angajării forței ei de muncă în acest proces. Nici sarcinile productive, nici salarizarea și nici asistența socială nu puteau fi negociate. La impunerea lor vegheia aparatul economic și administrativ al unității, aşzisele foruri locale, metamorfozate în instrumente docile ale dictaturii – cărora li se adăugaseră în ultimi ani birourile Securității, instalate în incinta întreprinderilor. Cît privește agricultura, ea era bazată pe două forme de confiscare a pămîntului de către stat – una legalizată, GAS-urile, și cealaltă ilegală, CAP-urile. Membrii acestora din urmă erau frecvent sălii să muncească fără nici o altă răspălată decât dreptul de a-și păstra grădina din jurul casei. Dar astăzi grădina cît și casa urmău să dispară din cauza faimoasei "sistematizări a satelor".

Presiuni politice polițienești

Până la dispoziție poliției politice un buget practic nelimitat în monedă națională și în valută, o logistică hiperosfisticată și o armată de informatori, Ceaușescu a făcut din România un autentic stat polițienești. O bună parte din atribuțiile de control ale populației au fost trecute de dictator din competența partidului în a Securitatea. Coordonatele activității acesteia au devenit omniprezente și transparentă. Supravegherea nu era numai generalizată, ci și ostentativă, obiectivul Securității fiind acela de a întreține sentimentul de insecuritate al cît mai multor cetăteni.

Dintr-o listă vădită incompletă a imixțiunilor polițienești abuzive nu ar putea lipsi înmulțirea vertiginoasă a filajelor, perchezițiilor domiciliare, interogatoriilor și sănajelor, interzicerea călătorilor în străinătate și a contactelor cu străinii, iar – atunci cînd asemenea contacte erau autorizate – obligativitatea prezenterii de note informative asupra celor discutate, interceptarea corespondenței și a convorbirilor telefonice, obligativitatea prezenterii anuale a mașinilor de scris personale la circa de miliție etc.

Printre coercițiunile de ordin politic se pot amînti înregimentarea forțată a tinerilor și copiilor începînd de la vîrstă preșcolară, presiuni directe și indirecte pentru înscrînerie în PCR, transformarea armatei într-un izvor de muncă neplătită, constrîngerea cetătenilor de a participa la farsa așa-ziselor alegeri, la înîmpinarea oricărui șef de stat venit să viziteze România, la plecarea și înapoierea cuplului dictatorului din călătorii peste hotare, la nesfîrșitele sedințe și serbări de omagiere a dictatorului în cadrul sinistrei acțiuni botezate "Cîntarea României", în sfîrșit dezinformarea sistematică a opiniei publice prin cenzura strictă a presei, radioului și televiziunii.

Restricții economice

Toate economiile staliniste s-au dovedit improductive. Totuși, nu toate economiile staliniste au condus la un dezastru comparabil cu cel provocat de regimul ceaușist. La originea acestei priorități în secolul XXI se află o combinație de factori: sursă a industrializării forțate. Societățile industriale au cunoscut două specii de acumulare: acumularea primitivă, înțemeiată pe restrîngerea consumului popular, și o acumulare a dezvoltării, înțemeiată pe creșterea productivității și a consumului popular. În loc să declanșeze trecerea spre această ultimă formă de acumulare, regimul ceaușist a condiționat dimpotrivă extinderea rapidă a industriei românești din anii 70, de revenire precipitată la metodele acumulării primitive într-o versiune de-a dreptul catastrofală.

Deși astăzi de bine cunoscute, exemplificările avansate mi se par indispensabile. Pentru noi, aceasta strategie răuțină a însemnat un regim de crescîndă subalimentare forțată; producătorii cu cea mai lungă săptămînă de lucru din Europa erau silicii să facă zilnic cozi interminabile în speranța de a achiziționa alimente vitale, timpul lor liber era practic anulat. La acestea se adăuga exportul forțat al bunurilor de consum deficitare și interzicerea oricărui import de asemenea bunuri. Încălzirea locuințelor, întreprinderilor, spitalelor și localurilor publice era practic sistată, utilizarea aparatajului electric depășită, iluminatul în case și pe străzi cvasi-inexistent, apa curentă pentru nevoi gospodărești frecvent întreruptă, folosirea autoturismelor proprietate privată interzisă dumnicile și pe durata iernii, studenții, elevii, profesorii și în anumite împrejurări muncitorii din fabrici trimiși periodic la munca cîmpului.

Asistență medicală

Decăderea deliberată a asistenței medicale a reprezentat în genere o componentă a represiunii economice – cu o excepție: politica de natalitate forțată, impusă tuturor femeilor sub 45 de ani, inclusiv minorelor și celor necăsătorite, obligate la controluri obstetrici preventive. Considerentele economice au motivat în schimb refuzul ilegal de a se acorda asistență medicală pacientilor de vîrstă a treia, reducerea sistematică a bugetului pentru sănătate concomitent cu enormele investiții pentru "Casa poporului" și cartierul înconjurator, blocarea în garaj a unei jumătăți din ambulanțele existente cu scopul de a se economisi benzina, penuria organizată de utilaj medical, medicamente și chiar vată și pansamente în sălile de operații.

Multă vreme, opinia noastră publică nu a putut cunoaște numărul și identitatea celor uciși în decembrie '89. Ea nu cunoaște încă, și se pare că nu va cunoaște nicicind, numărul și identitatea celor a căror moarte a fost provocată sau grăbită de una sau alta dintre măsurile menionate, impuse pe parcursul aîstor anii, sau de ansamblul lor: nou născuți nedoriți, femei și fete care au încercat să-și provoace avorturi folosind mijloacele suicidale, bătrâni lăsați fără îngrijire, accidentați al căror prim ajutor sosește prea tîrziu, organisme prea epuizate pentru a rezista assaltului conjugat al subnutriției și al frigului neîertiator, fără a mai pomeni alte împrejurări nefaste, care pot fi ilustrate prin moartea poetului Grigore Hagiu.

România nu a avut parte de un stalinism crud și de un stalinism blajin. Regimul ceaușist nu a evitat represiunea, ci i-a dat proporții de genocid. Autorii acestuia se pierd în autoturismele ucigașe ale birocrației represive, iar victimele lui se pierd într-o uitare care devine pe fiecare an ce trece tot mai impenetrabilă.

O carte albă care le-ar consemna numerole și un minim de fapte ar diminua întrucîntă obscuritatea acestei uitări nedrepte. □

PAVEL CÂMPEANU is at present the Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty at the Bucharest University. He became a member of the RCP before WW II, was arrested and imprisoned. Between 1944 and 1956 he worked in the party central apparatus, international relations. Without leaving Romania, he published in the USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Syncretic Society, The Origins, The Genesis and Exit*, at M.E. SHARPE Publisher.

Ce este "economia socială de piată"

VIRGIL I. IONESCU

The Romanian government and presidency, most of the Romanian political parties (FDSN, PAC, PDAR, PNTCD) use the concept of "social market economy" for legitimating their policies. This study shows that their concepts are misused. The original "social market economy" theory is analysed in this introductory article: the first part refers to the genesis of the concept and the theory of "social market economy", to the classical-liberal and ordo-liberal theoretical and economical basis of the theory.

oriile lor, schimbă lumea și sugerează căile vieții economice individuale.

În generarea concepției "economie sociale de piată" se relevă și aportul altor mari gînditori în "ordo-forme", precum W. Röpke (1899-1966), F.A. von Hayek (1899-1992) și o serie de discipoli extrem de valorosi ai șefului "școlii de la Freiburg". Apoi, dat fiind rolul său considerabil în configurarea efectivă a "economiei sociale de piată", cu merite însemnante este încărcat L. Erhard (1897-1977), fost ministru al Economiei și fost cancelar al R.F.G.

Prin urmare, teoria și practica "economiei sociale de piată" își are locul genetic, în ultimă analiză, în Germania, "economia socială de piată" fiind, după cum afiră însăși analiștii săi notorii, modelul german actual al economiei de piată. Natura ordo-liberală dominantă a acestui model este ușor sesizabilă, în poftida ratașării critice și convertirii în funcționalitate efectivă a teoriei lui J.M. Keynes și a teoriei "economiei bunăstării", inițiată de A.C. Pigou.

Știința economică: temei al politicii economice

În preocupările reprezentanților ordo-liberalismului, un obiectiv primordial a fost acela de a edifica fundamentele unei științe economice eficace, cu finalitate practică, servind, în ultimă instanță, scopuri politico-economice. Protagonistii curențului doctrinar, îndeosebi W. Eucken, au reiterat în chip particular vizionarea kantiană potrivit căreia rațiunea pură se convertește în rațiune practică și, deci, teoria se constituie în temei al acțiunii umane.

În calea acestui proiect constructiv-științific stătea însă un obstacol încă nedepasit, cu toate că celebrul economist și sociolog Max Weber (1864-1920) realizează o anumită tentativă, prin elaborarea teoriei "tipurilor ideale". Era vorba de ceea ce W. Eucken a numit "marea antinomie", constituită în cîmpul științei economice și în virtutea caracterului universalist al exigentelor teoriei economice generale.

Antinomia invocată avea, de altfel, și fățe ideatico-economice, căci, pe de o parte, unii economisti, mai ales cei numiți "clasici", acordau existența unei teorii general-valabile, indiferent de timp și spațiu, precum și existența unei ordini naturale în formarea și dezvoltarea societății, ca și în formarea și dezvoltarea economiei, rezultată din acțiunea unor legi imutabile și ineluctabile. Îar, pe de altă parte, alii economisti, în spînță, "istoricii", acordau existența unor teorii specifice, corespunzătoare studiilor dezvoltării sociale și, cu precădere, studiilor dezvoltării economice.

Depășirea "marii antinomii", condiție sine qua non a neperibilității cunoașterii economice înscriță cu veracitate sau cu aplicabilitate posibilă și, totodată, a construirii științei economice cu finalitate practică, nu poate rezulta, potrivit concepției ordo-liberale, dintr-un exercițiu

teorie sistematică.

Sistemul morfologic ca instrument al științei economice este alcătuit din forme pure, dar reale, sesizate cu ajutorul "abstracției izolante". Recercajă, "lăbătură" sub influența cercetărilor logice ale marilor fenomenolog Edmund Husserl, implică reținerea, prin izolare din realitatea concretă, a elementelor "dominante" și neluarea în considerație a elementelor "întregitoare". Cu ajutorul "abstracției izolante", procedeu diferențiat de cel al "abstracției generalizante", o parte a științei economice și creează anumite instrumente analitice: "ordo-economiile". "Ordo-economiile globale" sunt denumite censemificativ "sisteme economice".

Aplicînd sistemul morfologic la sistemele societale bazate pe diviziunea muncii, inclusiv la sistemul economiei naționale, și analizînd teoreto-sistematic derularea procesului economic în cadrul "ordo-economiilor globale" concrete sau "sistemelor economice", știința economică depășește antinomia dintre istorie și teorie și asigură cunoașterea realității economice, astă din trecut cît și din prezent.

La acest rezultat nu pot ajunge teorile "științelor economice" și nici teorile "treptelor" sau "stadiilor" economice, deoarece sunt tributare unui evoluționism infirmat de istorie și fragmentarea procesului economic istoric în chip nejustificat. De aceea, W. Eucken respinge aceste teorii și opune ca alternativă a "stilului economic", a "treptei economice" sau "stadiului economic", precum și ca alternativă a denumirilor (considerate confuze) de "capitalism", "socialism", "laissez-faire": "ordo-economia". Iar în ce privește procesul economic, revendică integralitatea deplină a acestuia, respingînd existența producției circulației, repartiției și consumului ca sfere independente, consacrată în știință de J.B. Say.

Două "sisteme economice" pure, constitutive, ideal-tipice

Desfășurarea oricărui proces economic individual sau global într-o societate în care există diviziunea muncii, reductibil la asigurarea ființelor umane cu bururile de care au nevoie, reclamă, arată W. Eucken, soluțarea unei probleme principale unitare, recte – conducere procesului respectiv, care are cinci laturi: a) fixarea direcțiilor de utilizare a pămîntului, forțelor de muncă și produselor finite și semifinite existente; b) repartitia venitului; c) edificarea în timp a producției; d) alegerea procedurilor tehnice aplicabile; e) edificarea în spațiu a producției.

Pentru soluționarea problemei principale și a problemelor susținutelor care le ridică lăunile sale, se întocmesc planuri individuale în număr imens. "Datul de piată" se referă la: treburile naționale, numărul, mijloacele de producție, "producători", cunoștințele tehnice, organizare societății și de drept. Toate aceste componente ale curții sunt măse în considerație din angajul "stocurilor" lor, nu al "serviciilor" eventuale. În altă direcție scriu, după cum, în mod îndreptat observă F. Bilger, se resume influența lui J.M. Keynes:

In orice sistem economic se pot distinge "date economice individuale" și

În cîmpul politic și în cel didactic din țara noastră a apărut, de cîțiva ani, expresia "economia socială de piată". Maniera de vehiculare a expresiei este însă așa de nebuloasă, încât cei ce o practică par să dezvăluie lacune grave în materie de cunoștințe doctrinare-economice. În aceste condiții, un răspuns la întrebarea formulată în titlul elaboratului de față devine acut. Ne propunem, în consecință, să prezintăm aici: I) fundamentele teoretico-economice, II) principiile politico-economice și III) funcționalitatea "economiei sociale de piată".

Geneza conceptului și a concepției

Soziale Marktwirtschaft (Economie socială de piată), în calitate de concept, este o creație a economistului și sociologului german Alfred Müller-Armack (1901-1978), realizată în anul 1947, în studiu intitulat *Die Wirtschaftsordnung sozial geschen* (Ordoeconomia din punct de vedere social). Traducem cuvîntul *Ordnung* prin latinul *ordo* = sir, ordine, rînduală, iar nu prin *ordînduire*, pentru a nu angrena în expunere conotații inadecvate.

Forjarea acestui concept s-a bazat, în primul rînd, pe selectarea și integrarea principiilor perene ale liberalismului economic clasic, referitoare la diviziunea muncii, la libertate (industrială, contractuală etc.), la proprietatea privată ca suport al libertății individuale, la dezvoltarea personalității membrilor societății spre a-i asigura acesteia progresul material și spiritual, la interesul personal ca forță motrice a formării avuției și realizării bunăstării, la concurență, la echilibru economic, la rolul statului ca garant al regulilor de joc ale pieței și la multe alte. De aceea, numerosi analiști relevă geneza îndepărtată a conceptului, ca și a concepției "economie sociale de piată" în ansamblu, invocînd ideile de rezistență ale reprezentanților de marcă ai liberalismului economic clasic – A. Smith, D. Ricardo, J.-B. Say, J. St. Mill.

Lansarea conceptului și constituirea concepției "economie sociale de piată" s-a bazat, în al doilea rînd, pe ideile cu totul revelatoare ale "ordo-liberalismului", adică ale neoliberalismului cel mai semnificativ care a apărut în Germania încă în anii totalitarismului național-socialist. De aceea, în unanimitatea lor, analiștii conceptului și concepției în cauză aici evidențiază rolul decisiv al reprezentanților acestui curent neoliberal în continuarea modelului unui construct societal alternativ restării de cele existente în epoca sublimind, înainte de toate, apărutul identic al reprezentanților "școlii de la Freiburg" – F. Böhl (1895-1977), F. Lutz (1901-1975), L. Miskisch (1901-1950) etc. și inserînd pe seful acestor "școli", Walter Eucken (1891-1950), multe "perihuri" economiei sociale de piată", în totodată, între economistii care, prin te-

"date economice globale". În urma derulării procesului economic corelativ, se constituie "datele fapte". În zona intervalui temporal dintre "datele de plan" și "datele fapte" se situează riscul; pe baza decalajului dintre primele și cele secunde se poate determina gradul de risc și "prețul riscului".

Analiza desfășurării procesului economic în istorie arată că există două tipuri pure, constitutive, ideal-tipice de "ordo-economii globale" sau "sisteme economice" și anume: I. **Economia condusă central** (*Die Zentralgeleitete Wirtschaft*) și II. **Economia de schimb** (*Die Verkehrswirtschaft*).

I. **Economia condusă central** este acel sistem economic care se caracterizează prin conducerea vieții economice globale a unei comunități pe baza planurilor întocmite de o autoritate centrală (*Zentralstelle*). Ea are două forme: A. **Economia condusă central simplă** sau **"Economia naturală"** (*Die einfache zentralgeleitete Wirtschaft oder die eigene Wirtschaft*) și B. **Economia administrată central** (*Die Zentralverwaltungswirtschaft*).

Prima formă este specifică micilor comunități, precum familia și altele; în comunitatea respectivă, conducerea abordează evenimentele economice **în natură** iar conducătorul, de exemplu, al familiei, poate aprecia nemijlocit bunurile și serviciile, efectuând un calcul valoric exact cifrat, ceea ce dezvăluie o soluție a problemei calculului economic într-un mod specific.

A doua formă este caracteristică marilor comunități, de obicei având un număr mai mare de 100 de oameni, astfel că, datorită dimensiunii comunității sale umane, cantumului semnificativ al trebuințelor acesteia și al bunurilor și serviciilor aferente, are nevoie de un aparat administrativ. Aparatul de conduce economică, desă preoccupat de ea cind alcătuiește planul economic global, nu reușește, în această formă a "economiei conduse central", să soluționeze problema calculului economic, ceea ce are consecințe negative asupra determinării rarității factorilor de producție și rarității bunurilor, în ultimă instanță, asupra cantității corespunzătoare a "datelor de plan". Neajunsul pare să derive înapoi de toate din subordonarea planurilor individuale și din alcătuirea lor coercitivă consecutivă alcătuirii planului central, dar W. Eucken subliniază mai ales o carentă metodologică, anume, operarea cu preturi care nu emană din procesul economic, ci din voința unilaterală a autorității centrale.

Ambele forme menționate mai sus au trei variante: 1. **"Economia condusă central total"** (*Die Total zentralgeleitete Wirtschaft*); 2. **"Economia condusă central cu schimb liber de bun de consum"** (*Die Zentralgeleitete Wirtschaft mit freiem Konsumguttausch*); 3. **"Economia condusă central cu alegerea liberă a consumului"** (*Die Zentralgeleitete Wirtschaft mit freier Konsumwahl*).

Economia condusă central, în toate formele și variantele sale, este în cea mai mare măsură o "economie coercitivă" (*Zwangswirtschaft*), în cadrul căreia relațiile de muncă îmbină forme de sclavie de stat, de sclavie privată, de iobagie și alte expresii ale dependenței personale.

"Economia naturală" și "Economia administrată central" sunt surori; dar foarte inegale, observă W. Eucken. Aceasta se dezvăluie în faptul că cea dinții limitează diviziunea muncii prin fără dimensiunea sa, ceea ce îi conferă o existență fragilă, mai ales odată cu derularea industrializării. Amândouă concentrează puterea într-un loc, dar cea de-a doua formă, și mai ales prima variantă, împinge concentrarea puterii economice la paroxism, făcând ca fiecare membru al comunității să fie complet depedent de conducerea administrației centrale și birocratii săi, să nu aibă nici o sferă de libertate și autonomie economică, constată marele economist ordo-liberal.

II. Economia de schimb, arată el, este o formă fundamentală pură, constitutivă, ideal-tipică, a cărei existență, ca și a "economiei conduse central", este atestată în toate epociile istorice omenirii și sesizabilă pe baza examinării "economilor individuale" (*Einzelwirtschaftsleiter*) și folosind "abstracția izolantă". Ea este alcătuită din întreprinderi (**Betrieben**) și gospodării casnice (**Haushalten**) care se află în circulație de schimb unele cu altele.

Economistul german a atras atenția asupra caracterului de universalitate al noțiunilor **"Betrieben"** și **"Betriebsleiter"** (adică, "întreprinderi" și "conducători de întreprinderi"), deosebindu-le de noțiunile **"Unternehmungen"** și **"Unternehmern"** (adică "antreprize" și "antreprenori", dar censemificate "întreprinderi" și "întreprinzători"), apreciate ca având o coloratură istorică, tinând de așa-numita epocă a "capitalismului".

Detaliind morfologia "economiei de schimb", W. Eucken menționează două tipuri pure ale acestia, și anume: A. **Economia de schimb naturală** (*Die einfache zentralgeleitete Wirtschaft oder die eigene Wirtschaft*) și B. **Economia bânească** (*Geldwirtschaft*). La rîndul său, "economia bânească" are două forme principale: una, în care banul se folosește nu numai ca mijloc de schimb recunoscut, ci și ca unitate de calcul; alta, în care banul și unitatea de calcul sunt mărimi separate. Cercetarea "ordo-formelor bânești" (*Geldordnungen*) sau "etaloanele monetare" (*Währungen*)

concretează a dus la sesizarea a trei "sisteme bânești" (*Geldsysteme*) pure: a) cel cu bun real ca ban; b) cel în care banul reprezintă contraprestație (*Gegenleistung*) la livrarea de mărfuri sau la presarea muncii; c) cel în care creditorii crează ban.

Ca fapt copleșitor, desigur, în întreprinderi se produce iar în gospodăriile casnice se consumă; din acestea din urmă provine și oferta de prestări de muncă, precum și cea de sume economisite, aducătoare de venit.

Întreprinderile și gospodăriile casnice văzute sub raportul activității lor economice individuale și desemnate cu numele de "economii individuale" reprezintă doar o mică parte din procesul economic global, iar planul fiecăreia doar un plan parțial, "incomplet". Numai planul "economiei condusă central" este total și "complet", fiindcă acolo procesul economic al unei comunități umane este condus, prin planul și comanda unei autorități, de la început pînă la sfîrșit, observă W. Eucken.

La întocmirea planului, conducătorul unei "economii individuale" trebuie să ia în considerație planurile altor conducători de acest gen, fiindcă toate "economii individuale" se află în relație de dependență reciprocă. Faptul reclamă oordonare în cadrul "economiei de schimb", anume, soluționarea problemei "coordonării planurilor individuale". Acțiunea diametral opusă subordonării planurilor individuale care are loc în "economia condusă central", coordonarea planurilor individuale se înfăptuiește, în condițiile "economiei bânești", prin sistemul de preturi. Conducătorii de "economii individuale" iau în considerație o "scără de calcul" (*Rechnungsskala*) precum și dubla lor postură, de "ofertanți" și "sollicitanți". Astfel stînd lucrurile, pentru cunoașterea științifică a procesului economic, se cuvină și să se sesizeze caracteristicile ofertei și cererii, formele de piată corespunzătoare acestor caracteristici (forme care indică și pozițiile de putere ale "economilor individuale"), precum și sistemele bânești.

Walter Eucken disociază două forme principale de ofertă și de cerere – "deschise" și "încise", în funcție de accesul oamenilor la piețe ca ofertanți și, respectiv, ca solicitanți. Ofertantul introduce în planul său economic, ca dat de plan, reacția pe care o așteaptă din partea clientilor, iar solicitantul, reacția pe care o așteaptă din partea ofertanților. Toți conducătorii de "economii individuale" introduc în planurile lor prețul; dar în mod diferențiat ca dat de plan, în funcție de

faptul dacă sunt "concurenți" sau "monopolisti" (deci, în funcție de poziția de putere pe piață).

Seful "școlii de la Freiburg" decantează în carte sa amintită mai sus contribuțiile aduse de E.H. Chamberlin, J. Robinson, P. Sraffa, H. von Strackelberg la analiza "concurenței imperfekte" (generată de prezenta monopolurilor, oligopolurilor etc.), dar nu admite, ca alții, translarea unor atribute (spre a se ajunge la expresii de genul: "monopoluri concurențiale" și "concurență monopolistică"), ci relevă că, matematic-formal văzut, monopolul este un caz-limită al concurenței și invers, concurența un caz-limită al monopolului.

În concepția sa, concurența se prezintă atât ca ordo-formă, cât și ca principiu economic. El distinge cinci forme de ofertă, anume: concurență, oligopol parțial, oligopol, monopol parțial, monopol și tot atîțea forme de cerere, tuturor acestora corespunzîndu-le 25 de forme de piață.

Prin analiza "economiei de schimb" îndeosebi, pe care am redat-o foarte pe scurt mai sus, W. Eucken a pus bazele teoretice la ceea ce se va numi, mai tîrziu, "economia socială de piață".

Tipurile ideale, a atras atenția economistul german în carte sa menționată (apărută în 1940 și întrunind ulterior numeroase ediții), sunt scoase din realitatea concretă și servesc la cunoașterea realității concrete. În primul rînd, se pot cunoaște "ordo-economii" concrete (care sunt alcătuite în chip compozit în istorie) iar, în al doilea rînd, se pot cunoaște procesele economice concrete ce se derulează în sisteme economice concrete (care, în istorie, poartă marca individualității).

Dezvoltarea economică; puterea economică; "omul economic"

Fundamentind știința economică prin reflectia în ordo-forme, W. Eucken acordă o importanță aparte problemelor dezvoltării economice. El admite că orice economie concretă este dinamică: întotdeauna și peste tot. Se schimbă ordo-economia concretă și se schimbă procesul economic înăuntrul acesteia. În legătură cu aceste schimbări se constituie "problema conjuncturii". După părerea sa, plauzibilă, nu există un curs logic propriu și stringent al cursului conjuncturilor; de asemenea, nu există un ciclu normal al conjuncturii. Aserțiunile nu surprind, de vreme ce numeroase judecări asupra oscilațiilor conjuncturale și numeroase teorii ale ciclicității care au acreditat regularitatea în acest domeniu au fost desmințite de evoluția evenimentelor.

În legătură cu cursul conjuncturilor și cu dezvoltarea economică, W. Eucken relevă dependența direcțiilor și felului investițiilor de ordo-economie. Vizînd teorile care fundează tehnico-economică dezvoltarea, inclusiv concepția materialist-istorică a lui K. Marx, el subliniază că procesul în cauză este parte a existenței istorice globale și invocă dependența sa și de faptele extraeconomice, precum cele de ordin religios și politic. În legătură cu conjuncturile, care pot contura ordo-economiei "instabile", reține influența ordo-relațiilor economice internaționale și politicele conjuncturale independente ale statelor, legitimindu-le oarecum.

Ca și problema dezvoltării, problema puterii economice a tratat-o tot în corelație cu ordo-economii. Economistul german a arătat că în "economia condusă central", în special în varianta sa de "economie condusă central total", puterea se concentrează la autoritatea centrală. În "economia de schimb" se constituie, de asemenea, poziții de putere și are loc lupta economică între grupurile de putere corelative ordo-formelor pieței. Numai prin realizarea "concurenței perfecte", puterea dă înapoi. Această retro-mișcare

pare posibilă, în vederile lui W. Eucken, fiindcă mărimea întreprinderii nu conferă în mod necesar poziții de putere, iar concentrarea tehnico-economică nu duce neapărat la concentrarea puterii economice.

Puterea economică, spune marii economist ordo-liberal, nu este ceva irațional, ceva mistic; este ceva sesizabil rațional, ceva ce poate fi înțeles în chip rațional; dar "perechea" puterii (fie ea economică, fie politică) este dependență economică și neliberătatea.

Ca și numeroși alți economisti ai vremii sale, W. Eucken a analizat "omul economic" (*Der wirtschaftende Mensch*). Este cunoscut modelul elaborat de economiștii liberali clasici privind "homo oeconomicus". Economistul german l-a restructurat, arătînd că "omul economic" acționează diferențiat, de exemplu, într-o ordo-formă a pieței, fie după "principiul celei mai bune aprovizionări posibile", fie după "principiul celui mai final venit net". "Principiul acoperirii trebuinței" și "principiul obținerii de cîștig" nu sunt antitetice în istorie iar primul nu aparține doar perioadelor ante-"*capitaliste* iar al doilea numai "*capitalismului*", cum credea W. Sombart, de exemplu. Desigur, comportamentul uman pe plan economic este fie constant, fie variabil, în funcție de apartenența oamenilor la anumite pături sociale. Diferențierea comportamentului uman în economie se conturează și sub raport temporal. Din acest punct de vedere, se disting două tipuri de "omul economic": cel cu comportament pe termen lung și cel cu comportament pe termen scurt; în realitatea istorică există categorii ale populației care și alcătuiesc planuri economice doar pentru cîteva zile.

Deși admete mutații în comportamentul economic uman, W. Eucken respinge teza istorică potrivit căreia omul se schimbă pe deplin în procesul dezvoltării istorice. Așadar, comportamentul economic uman, după economistul german, stă sub semnul constanței, dar și al diversității. Organizarea socială și de drept îl influențează.

Dar pot comunitățile să-și edifice ordo-economiiile adecvate într-adevăr finalităților umane și să îndrepte cursul procesului economic spre aceleasi finalități? Aceasta depinde de derularea acțiunii umane după anumite principii, inclusiv după anumite principii politico-economice; le vom prezenta pe acestea în viuziune ordo-liberală, în numărul viitor al publicației de fată.

Bibliografie

1. Walter Eucken, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, Achte Auflage, Berlin, Heidelberg, New York, Springer-Verlag, 1965, XVII+279 p.
2. Paul Heinz Koesters, *Ökonom verändern die Welt. Lehren, die unser Leben bestimmen*, 2. Auflage, Hamburg, Stern Buch, 1983, p. 173-194.
3. Otto Schlecht, *Die Genesis des Konzepts der Sozialen Marktwirtschaft*, în: *Grundtexte zur Sozialen Marktwirtschaft*, Band 2, Stuttgart, New York, Gustav Fischer Verlag, 1988, p. 131-145.
4. François Bilger, *La pensée économique libérale dans l'Allemagne contemporaine*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1964, passim.
5. Alfred E. Ott, *Wirtschaftstheorie. Eine erste Einführung*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1989, p. 150-153.

VIRGIL IONESCU a graduate in Philosophy at Bucharest University, Ph.D. in economics at the Academy of Economic Sciences Studies of Bucharest. He authored studies and volumes on the history of Romanian economic thought and contemporary economic doctrines.

Schimbarea care nu s-a produs

MARA-ILEANA GALAT
MIRCEA KIVU

Înainte de a se consuma, alegerile generale din septembrie 1992 au focalizat atenția actorilor și analiștilor politici o bună perioadă de timp. Comentariile care le-au urmat au fost scurte și pătimase, "după care" atenția generației "mureșană" spre alte puncte de interes. Evenimentul marchează însă situația actuală și de aceea o discuție beneficiind de înțelepciunea distanțării e mai mult decât binevenită. În analiza pe care o propunem în continuare încercăm o examinare amănuntită a rezultatelor alegerilor din septembrie 1992, precum și unele minime evidențieri ale cauzelor care le-au generat. O asemenea încercare este posibilă punând în legătură două sondaje de opinie, efectuate de departamentul de sondaje al IMAS (Institutul de Marketing și Sondaj) în lunile aprilie și august 1992¹, cu rezultatele oficiale ale celor două tururi de scrutin. Un asemenea demers este interesant nu doar ca analiză post-factum, ci și ca prilej de definire a unor mecanisme specifice electoratului nostru și, în sens mai larg, de înțelegere a proceselor care structurează opțiunile politice în societatea românească contemporană.

Alegerile locale și parlamentare din luna iunie au adus o imaginea unor mutații majore în raporturile de forțe dominante din cîmpul politic. Partidul de guvernămînt era în evidență regres, pierzînd mai mult de jumătate din electoratul care îl asigurase în 1990 o largă majoritate; mai puțin evidente erau repercusiunile pe care urma să le aibă scindarea din martie a Frontului. Victoria relativă în alegerile locale a Convenției Democrate, îndeosebi în mariile orașe, recomanda această formăriune ca principală beneficiară a eroziunii FSN (tonul general al liderilor și simpatizanților CD era dominat de un anumit triumfalism, fără ca acesta să fie întru totul justificat căci, în fond, această formăriune obținuse numai un sfert din sufragiile exprimate). În același timp, creșterea importanței curentului de nuanță naționalist-comunistă, reprezentat de PUNR, PSM și PRM era evidentă.

Pe de altă parte, scăderea nivelului de trai (mai ales în raport cu perioada anterioară alegerilor din 1990), nesiguranța potențială a locului de muncă, neîmplinirea așteptărilor post-revolutionare creaseră în rîndurile populației o perceptie ambiguă asupra trecutului și viitorului apropiat: comparînd situația prezentă cu cea trecută (fie că era vorba de anul precedent, fie de înainte de 1989), majoritatea populației afirma că astăzi situația generală, cît și cea personală, s-a înrăutătit; în schimb, opinia dominantă cu privire la viitor era optimistă. Concluzia logică e că așteptările populației includeau o iminență schimbare.

Alegerile erau în aprilie considerate de către 83% din populație ca fiind importante pentru schimbarea așteptată, proporția crescînd la 91% în august. Pe măsură ce alegerile se apropiau, starea de insatisfație era mai evidentă: dacă în aprilie 43% din eșantion considera că, în general, lucrurile merg în direcția bună și 36% că ele merg în direcție greșită, în august raportul se inversase (37% – direcție bună, respectiv 45% – direcție greșită). Pentru nuanțarea acestei idei, subiectilor li s-a cerut să opteze pentru una din semnificațiile alternative ale degradării situației materiale:

Aprilie August

"Trăim vremuri grele, dar..."
→...știu că este necesar să trezem prin
aceste greutăți pentru a fi mai bine în
viitor." 54% 53%
→...nu sună convins că îndurarea acestor
greutăți acum va ajuta să fie mai bine în
viitor." 37% 42%

An analysis upon the 1992 general elections, covering the pre-electoral period, the dynamics in the electorate's configuration, the electoral campaign and an in-depth look on the official results is a good opportunity for understanding some of the specific mechanisms and of the structuring processes that governs the Romanian society in relation with the political field. In the period before September 1992, the population perceived the general situation of the country as being worst and worse. At the same time, people's expectations included a strong need for change. The only problem was to understand the meaning embedded in that.

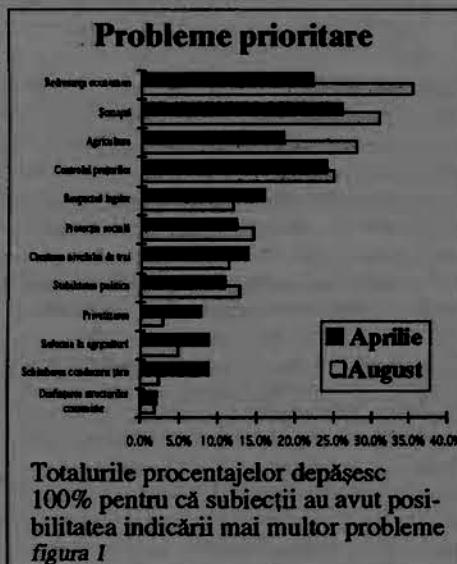
The available data, obtained through two public opinion polls done by IMAS in April and August 1992 show that the Romanians considered unemployment, general economical situation, controlling prices and agriculture as being the most important problems for the country on that time. Which, on one hand, means that in fact, the change was associated with hope for a less hard personal situation, but not necessarily with concrete and reliable paths for realizing the economic reform, and on the other explains why the discourse of the power was successful. The final outcome was confirming a power that promised but did not ensure (during the last year) the expected shift in the situation.

Cresterea proporției celor care alegeau a două variantă era un alt semnal al procesului de scădere a disponibilităților de suportare a costurilor sociale ale tranziției. În sondajele IMAS, s-a cerut subiecților enumerarea celor mai urgente probleme legate de situația generală a țării. În ierarhia rezultată (figura 1), astăzi în aprilie, cît și în august, pe primele locuri s-au situat referirile la chestiunile economice

Aprecieri pozitive din partea votanților lui: Iliescu Constantinescu

Mesajul:

- Celelalte partide nu lasă Frontul să guverneze; ar trebui să lase guvernul să-și facă treaba. 79% 36%
- Pentru ca cineva să fie capabil să conducă România astăzi, trebuie ca el să fi suferit toată viața alături de noi. 80% 45%
- Frontul C.U.D.M.R. este alianță
- Convenției Democratice mă face să nu am o părere bună despre Convenție. 60% 30%
- Ce nu e bine cu Frontul la conducere este că nu sunt respectați de tările occidentale și noi avem nevoie de mulți ajutori de la ele. 55% 62%
- Este normal ca într-o societate democratică grupurile etnice minoritare să încearcă să aibă interesele reprezentate în viața politică. 56% 71%

În timpul campaniei electorale, mesajul transmis de către FDSN și candidatul său la președinție s-a axat tocmai pe teme care se dovediseră a avea cel mai mare impact asupra electoratului. Este dificil de stabilit aici un raport cauzal: nu putem să dacă popularitatea acestor teme se datoră prezenței lor în discursul Puterii și mediul său de mediatizare îndelungat a acestuia, dar e cert că succesul final în alegeri a fost de partea celor care le-au utilizat. Dimpotrivă, reprezentanții opoziției și-au cantonat mesajul electoral în zona unor teme relativ puțin actuale pentru electorat.

Starea de spirit pe care am descris-o era dominantă, dar ea suportă nuanță și diferențieră. Pentru demersul nostru, interesant este modul în care s-au manifestat atare diferențieri în legătură cu opțiunile politice. Un număr de 18 mesaje considerate relevante² au fost citite subiecților, cerîndu-lui să-și manifeste acordul/dezacordul față de ele. Considerind că discriminant principal al opțiunii politice este intenția de a vota, la un eventual al doilea tur al alegerilor prezidențiale, pe Emil Constantinescu sau pe Ion Iliescu, am stabilit enunțurile a căror evaluare e cel mai puternic influență de această opțiune.

tuită în campania electorală în jurul unei teme care era considerată importantă de numai 33% din electorat.

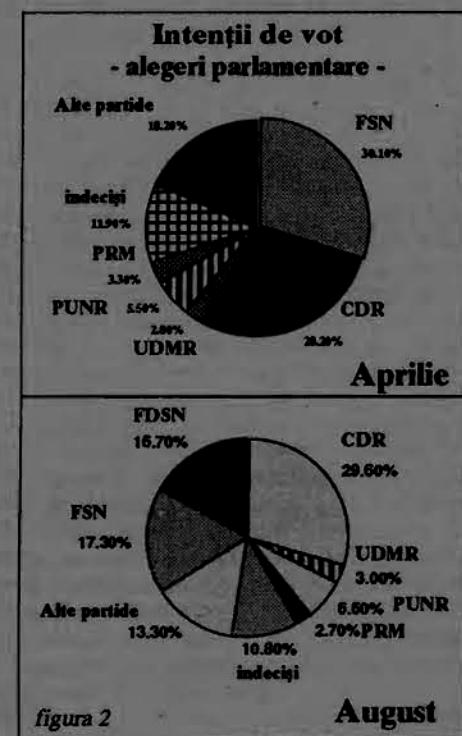
Inevitabil, sondajele la care ne referim și-au propus să determine intențiile de vot ale populației. În momentele efectuării celor două anchete alianțele politice nu erau încă definite (în aprilie), și nici candidaturile pentru președinție deținute. Chiar în aceste condiții, datele obținute sunt relevante. Evoluția intențiilor de vot la alegerile parlamentare, redată în figura 2, reflectă modificări importante.

Cea mai importantă dintre ele privește electoratul Frontului. El constituia în aprilie, la cîteva săptămîni după scindare, 30% din virtualii votanți, dar aripa "pro-Iliescu" (intitulată provizoriu F.S.N.-22 Decembrie) intruinea mai puțin de 1% din opțiuni. În august, electoratul era în mult mai mare măsură edificat asupra actualui scindării și a semnificației acestuia. Totalul intențiilor de vot pentru cele două partide era aproximativ același (34%), dar FDSN își adjudecase deja jumătate din acesta. Dintre cei care declarau, cu o lună înaintea alegerilor, că vor vota FSN, mai mult de trei sferturi afirmau că la alegerile prezidențiale îl vor vota pe Ion

Iliescu (deși FSN își anunțase deja intenția de a prezenta un candidat propriu). E de presupus că mulți dintre aceștia au votat în final FDSN; polemica virulentă care s-a purtat în timpul campaniei electorale între cele două partide trebuie să fi contribuit substanțial la această decizie.

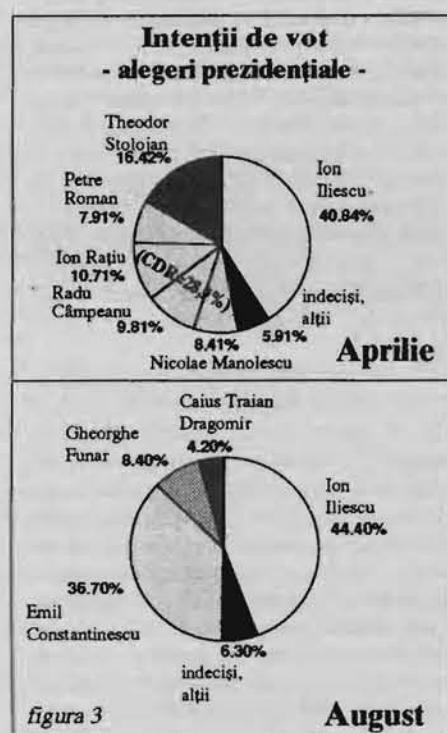
Electoratul Convenției era și el destul de confuz: o bună parte din persoanele intervievate își exprimau în aprilie intenția de a vota partide, precum PNT-c.d., PAC, PNL, care nu au prezentat liste proprii (în graficul prezentat, ele au fost incluse în cifrele corespunzătoare CDR). Pe de altă parte, desă o parte din electoratul maghiar a afirmat că va vota Convenție, în realitate cifrele oficiale au arătat că marea majoritate a votat UDMR. Deci, electoratul propriu al CDR era, conform acestor sondaje, de aproximativ 24%, astăzi în aprilie, cît și în august. Comparînd această cifră cu procentajul de 24% din voturi obținute la alegerile locale și cu cel de 20%, anunțat în urma alegerilor din septembrie, rezultă că electoratul acestei formațiuni a fost extrem de stabil în perioada februarie-septembrie 1992⁴.

Dificultatea analizării evoluției intențiilor de vot pentru președinție provine din faptul că ambele sondaje de care dispunem au fost realizate înaintea depunerii oficiale a candidaturilor. Astfel, numele candidatului Convenției nu era nici

Aspecte ale tranziției

măcar cunoscut în aprilie, iar în august se cunoșteau doar candidații pentru care era în curs completarea listelor de semnături. Singura certitudine a fost, totuși, candidatura lui Ion Iliescu. De fapt, aceasta și era problema: va fi sau nu reale? Soluția depășirii acestei dificultăți a fost testarea opțiunilor electoratului prin trei întrebări distincte: una cerea subiectilor să desemneze persoana considerată cel mai bun conducător pentru România

indiferent dacă acesta urmează să candideze (deci fără răspunsuri preformulate)⁵, alta cerea alegerea dintre candidații despre care în momentul respectiv era de presupus că își vor putea depune candidaturile⁶ (distribuția răspunsurilor fiind cea din Figura 3), precum și o alta prin care s-au testat cele mai probabile perechi de candidați la turul II.

În aprilie, Iliescu deținea un avantaj substanțial față de fiecare dintre contra-candidați. Cum CDR anunțase că avea să prezinte un singur candidat, era de presupus că voturile celor trei candidați (PNL facea încă parte din Convenție) aveau să se însumeze, președintele în execuție păstrând și aşa un avans de 12%. În comparațiile pe perechi, diferența minimă se înregistra în eventualitatea confruntării Iliescu – Câmpeanu (67%-33%). Aparent, prin despărțirea PNL, Convenția pierdește candidatul cel mai bine situat în momentul respectiv.

Conform sondajului din august, suma opțiunilor pentru candidatul Convenției și Iliescu crescuse de la 70% la 80%, deci procesul de polarizare era evident. Totodată, s-a dovedit că nominalizarea candidatului unic a adus o creștere a sanselor Convenției în alegerile prezidențiale (de la 30% la 37%). Avansul lui Iliescu din turul I (7,7%) urma să se transforme, în turul II, într-unul de 10% (55%-45%).

Interesant este faptul că, deși ponderea potențială a Convenției în cadrul electoratului fusese constantă în perioada aprilie – august, candidatul său la președinție își ameliorase poziția, cu toate că între timp se produsese pierderea teoretică a votanților PNL. Ceea ce înseamnă că apartenența la Convenție prevalea, în ochii electoratului, asupra identității partidelor –așa se explică și eșecul final al PNL.

În principiu, în timpul campaniei electorale, cei angrenați în competiție își propun mai puțin să “deturze” potențialii votanți ai adversarilor decât să cîștige sufragiile celor încă nehotărui. Dacă rememoram principalele acțiuni din timpul campaniei electorale ale celor doi principali candidați, constatăm că Ion Iliescu le-a desfășurat în mediul rural și în orașe mici, pe cînd Emil Constantinescu a avut însăncinări cu alegătorii în mariile orașe (București, Timișoara, Cluj, Galați etc.). Or, sondajul efectuat în august arată că ponderea principală (aproape două treimi) a celor care încă nu optaseră pentru unul din candidați locuia în mediul rural și în orașele mici.

Unul din elementele care în mod normal ar fi trebuit să intre în calcul străgiile electorale îl constituie profilul-standard al alegătorilor fiecărui candidat. Analiza de regresie⁷ întreprinsă pe baza datelor din sondaj indică următoarele astfel de profile (ordinea enumerării respectă importanța fiecărei caracteristici):

– *Ion Iliescu* are cu atît mai multe sanse de a fi simpatizat cu cît cel întrebat: are nivel de școlarizare redus, locuiește în afara Transilvaniei, în localități rurale sau orașe mici, are vîrstă înaintată, are venituri personale mari și este femeie.

– *Emil Constantinescu* este simpatizat în Transilvania, localitățile mari, de către persoanele cu studii superioare.

Chiar dacă apartenența la aceste profile nu poate explica decît o mică parte din variația intențiilor de vot (altfel nu ar mai fi fost necesar scrutinul electoral, el putînd fi înlocuit cu recensămîntul), remarcăm că aceste determinisme îl avantajau net pe președintele în exercițiu. În aceste condiții, strategia optimă (dar nu și cea mai comodă) a contracandidatului său ar fi constat în adresarea către electoratul potential al lui Iliescu; aceasta ar fi însemnat abordarea de pe pozițiile proprii a temelor predilecție celuilalt. Analiza statistică a relației dintre intenția de vot și temele considerate importante arată sensibilitatea electoratului lui Iliescu față de problema șomajului și cea a controlului prețurilor. Or, temele abordate preponderent în campania electorală (îndeosebi în perioada dintre turul I și II) au fost: responsabilitatea față de declinul economic, adevărul despre Revoluție, apartenența la fostele structuri comuniste, protecția socială.

Probabil că un punct important a fost marcat de Ion Iliescu în confruntările finale, cînd a reușit să răspundă așteptărilor electoratului de schimbare a situației, măcar în planul cotidianului, atunci cînd a anunțat un plan de luptă împotriva corupției și crearea unui număr important de locuri de muncă. Dimpotrivă, mesajul lui Emil Constantinescu a constat în critica evoluțiilor din precedenții doi ani, fără însă o concretizare a alternativă. În aceste condiții, rezultatul alegătorilor nu putea fi mult diferit de situația înregistrată cu o lună înaintea scrutinului.

În linii mari, rezultatele finale ale alegătorilor parlamentare au semnalat puține diferențe majore față de rezultatele sondajului din august. Își separe din Parlament a PNL și (parțial) a PDAR nu a constituit o surpriză în raport cu estimările acestuia. Față de alegători locali, sondajele înregistraseră o creștere a audienței PRM, creștere care s-a soldat cu intrarea acestui partid în Parlament. Este de presupus că acest cîștig s-a datorat unei campanii electorale mai zgomotoase decît cea a PDAR. De asemenea, cînd PNL a apelat în subsidiar la argumentele naționaliste, a servit interesele celor care le foloseau ca temă dominantă.

Cea mai semnificativă mutație a constituit-o însă procentul de voturi obținut de FDSN: el era estimat la 16,7% și în realitate a fost de 27,8% (la Camera Deputaților). Ea devine explicabilă dacă ne raportăm la totalul celor două Fronturi: 34% în sondaj, față de 37,9% la urne; în felul acesta creșterea de 4% poate fi privită ca o continuare lineară a tendinței de creștere înregistrată între aprilie și august. Mai importantă decît aceasta a fost deplasarea electoratului dintr-o FSN către FDSN: dacă în aprilie echilibrul era sensibil, în septembrie FDSN și-a adjudecat peste trei sferturi din această parte a electoratu-lui. Fenomenul este firesc, dacă iterăm confuzia, semnalată mai sus, existentă în august între FSN și Ion Iliescu. Clarificarea producîndu-se, admiratorii președintelui au votat FDSN. Unul din procesele a cărora evoluție ar trebui urmărită în continuare îl constituie modificările opțiunilor din cadrul segmentului de electorat împărțit de cele două Fronturi, pe care avem suficiente motive să îl considerăm relativ unitar.

Un proces de clarificare similar s-a produs în electoratul CDR-UDMR. El a fost în aprilie de 31%, în august de 32,6% și în septembrie de 27,6% (din care UDMR și-a adjudecat procentul firesc de 7,5%,

egal cu ponderea populației maghiare). Scăderea de 5 procente (în măsura în care nu se datorează erorilor inerente sondajului) poate fi echivalentă cu creșterea electoratului frontist în luna premergătoare alegătorilor.

Analiza statistică⁸ a distribuției pe județe a voturilor exprimate la alegerile parlamentare pune în evidență o tipologie constituță din următoarele grupări:

– Un prim grup format din județele Suceava, Bacău, Neamă, Iași, Galați, Tulcea, Brăila, Ialomița, Călărași, Dâmbovița, Olt și Dolj; caracteristica principală a acestor grupuri este dată de procentajele relativ mari (față de mediile pe județ) obținute de FDSN și FSN.

– Al doilea grup (Botoșani, Vaslui, Buzău, Giurgiu, Teleorman) se asemăna cu primul prin scorurile mari obținute de FDSN, avînd drept caracteristică procentajele foarte mici ale CDR.

– Al treilea grup (Vîlcea, Gorj, Mehedinți) constituie fieful PSM (a obținut în aceste județe 16% din voturi, media pe județ fiind de 3%); o altă caracteristică este ponderea mare a voturilor anulate și a persoanelor care au votat pe liste speciale – comuniștii par să-și fi păstrat tactica electorală din '45.

– Al patrulea grup (Brașov, Sibiu, Alba, Arad, Bistrița-Năsăud, Maramureș) este alcătuit din județele în care elementul comun e dat de procentajele mari obținute de PUNR.

– Al cincilea grup (București, SAI, Constanța, Prahova, Hunedoara, Caraș-Severin) are drept caracteristică numărul mare de voturi acordate unor partide care nu au intrat în parlament.

– Al șaselea grup (Cluj, Sălaj, Bihor, Satu-Mare) este caracterizat prin performanțele deosebite realizate de PUNR și UDMR. Deși are o situație asemănătoare, județul Mureș se deținează prin faptul că aici confruntarea a fost exclusiv între aceste două partide, ele obținînd peste trei sferturi din voturile exprimate.

– Al șaptelea grup, constituit din județele Covasna și Harghita, a votat masiv (79%) UDMR.

Județul Timiș ocupă (și în această tipologie) o poziție singulară, prin ponderea voturilor pentru Convenție (43%).

Alegătorii prezidențiali au confirmat ordinea candidaților previzionată de sondajul din august. Emil Constantinescu și Ion Iliescu au obținut, împreună, cele aproape 80% din opțiunile estimate. Ca normă generală, proporția dintre voturile obținute la primul tur de fiecare candidat și partidul care l-a suținut a fost relativ constantă (între 150% și 180%). Excep-

ția a constituit-o Caius Traian Dragomir, care a beneficiat de sufragiile a numai jumătate din electoratul FSN, ceea ce confirmă menținerea unei ambiguități între Fronturi.

Redistribuirea voturilor la turul a doi-lea a adus un masiv cîștig de cauză lui Ion Iliescu: avansul de 16% s-a mărit la 23%. Am încercat să deslușim modul în care s-au redistribuit voturile candidaților eliminați, ceea ce este posibil folosind din nou analiza de regresie. Nedorind să intrăm aci în amănunte prea tehnice, prezentăm principalele concluzii:

– dintre cei care la turul I îl votaseră pe Gh. Funar, la turul al doilea 74% (aproape un milion) l-au votat pe Iliescu, 19% pe Constantinescu, restul de 7% abținîndu-se;

– aproape toți cei care îl votaseră pe Ion Mănzatu l-au votat pe Emil Constantinescu;

– trei sferturi din votanții lui Caius Traian Dragomir l-au votat pe Iliescu, restul neprezentându-se la vot (desi oficial FSN anunțase că susține în turul al doilea candidatul CDR);

– 90% din votanții lui Mircea Druc nu s-au mai prezentat la vot, restul votându-l pe Iliescu.

Concluzia principală care se desprinde din cele de mai sus este că perioada campaniei electorale nu a produs schimbări importante în orientările electorale; chiar acolo unde s-au înregistrat modificări, ele au fost continuarea unor tendințe pre-existente. În măsura în care se poate vorbi de eficiență, campania electorală a fost mai productivă pentru FDSN și candidatul său la președinție. □

¹ Ambele anelte au fost realizate în colaborare cu firma americană K.R.C. - Sawyer-Miller pe eșantioane reprezentative la nivel național, cu eroare maximă de 3%, prin chestionare aplicate la domiciliu. Cele două chestionare au cuprins un număr mare de întrebări comune. Rezultatele sunt acum accesibile publicului pentru prima dată, din motive legate de clauze contractuale.

² Relevanța mesajelor a fost stabilită printr-o cercetare calitativă bazată pe metoda focus-grupurilor, cercetare care a precedat aneltele pe bază de chestionar.

³ Lista calităților propuse a fost mai largă, aici facîndu-se referire numai la cele care au dus la grupările semnificative ale răspunsurilor. Ele sunt enumerate în ordinea descrescătoare a gradului de semnificație al diferenței.

⁴ Variatiile procentuale se datorează diferențelor de participare la vot (cifra absolută a votanților săi a fost constant în jurul a 2.000.000).

⁵ La această întrebare, răspunsurile cele mai frecvente s-au distribuit astfel:

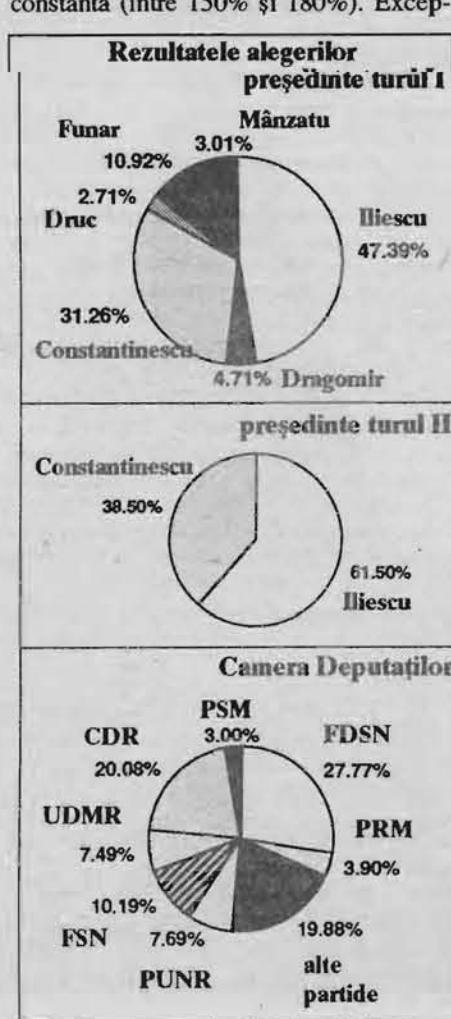
– în aprilie : Ion Iliescu 37%, Ion Tîriac 8%, Ion Rațiu 7%, Theodor Stolojan 6%, Radu Câmpeanu 6%, Petre Roman 5%;

– în august : Ion Iliescu 32%, Caius Traian Dragomir 12%, Theodor Stolojan 11%, Regele Mihai 7%.

⁶ În aprilie, R. Câmpeanu, M. Dinescu, I. Iliescu, N. Manolescu, I. Rațiu, P. Roman; în august, E. Constantinescu, L. Comescu, C. Dragomir, M. Druc, G. Funar, I. Iliescu.

⁷ Analiza de regresie este o metodă statistică având drept scop determinarea modului în care un set de caracteristici (număr variabile independente) determină variațiile altor caracteristici (variabila dependentă). În cazul nostru, am considerat variabilele independente statusul socio-economic al persoanei interviewate, iar ca variabilă dependentă părere despre fiecare din principali candidați la președinție.

⁸ S-a folosit o variantă a analizei grupărilor (Cluster analysis).

MIRCEA KIVU, a sociologist, is D.E.A. in demography and social science at Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales (with a thesis on demographic policy in Romanian before 1989). He published in Romanian and French sociological journals. He is Director of Polls Department at the Institute for Marketing and Polls.

MARA-ILEANA GALAT, a sociologist, is a researcher at the Institute for Marketing and Polls.

Discursul naționalist

GEORGE VOICU

Am observat deja, că discursul naționalist se construiește și se articulează într-o anumită ordine, după un algoritm precis, întotdeauna previzibil. Discursul de acest tip este de regulă încheiat, total, chiar dacă unele motive nu sunt complet explicate sau chiar dacă concluzia raționamentului este lăsată în seama recepto-rului. O regulă identică se păstrează și în cazul tehnicilor, artificiilor, trucurilor de argumentare și de construcție discursivă, nu numai în sensul că una o antrenează pe alta, deci al succesiunii, ci și în sensul prezentei lor simultane într-o unitate tex-tuală; o propoziție naționalistă este, din punct de vedere tehnic (retoric), mai întotdeauna compozită. Cu toate acestea, există de fiecare dată unele caractere pre-valente care permit o anumită încadrare tipologică. Dar, mai ales, există o logică, mai precis niște relații de dependență, de derivare a acestor procedee, care justifică analiza lor separată. Din această perspec-tivă, decisivă apare tehnica includerii/ex-cluderii, care tine direct de fundamentalul ideologic al naționalismului; tehnica șar-jării și tehnica reluării maniacale a aser-țiunilor, ca și tehnica sancțiunii (mai ales negative, pentru care **argumentum ba-culium** este definitoriu) ţin organic de prima, ele nefiind altceva decât niște pro-eminente "stilistice" ale acesteia, dar ca-re pot apărea în anumite pasaje discursi-ve ca dominante. Manipularea semantică și trucul logic, deși cu un grad mai mare de independență, sunt artificii care slujesc același scop ideologic (includerea sau excluderea).

Se cuvine totodată remarcat că toate acestea sunt tehnici care particularizează discursul practicat de periodicele naționaliste românești cele mai influente (*Europa*, *România Mare*, *Politica*). Rădăciniile și împreună național-comuniste ale acestor publicații sunt, din acastă perspectivă, și mai evidente. De aceea, discursul lor naționalist are, la rigoare, prea puține lucruri în comun cu discursul "noului tribalism" analizat de Michael

This chapter of the essay (see the previous two parts in *Sfera politică*, nr. 5 and 7/1993) on the ultranationalistic discourse practiced in Romania is centred on the identification and analysis of its proceedings or tricks, of its techniques or artifices. Analysing articles published by the most influential and more nationalist Romanian weeklies (*Europa, România Mare, Politica*) it points out and discuss six artifices of construction used by this discourse: the (1) in/ exclusion, (2) maniac repetition, (3) overemphasising (for to flatter or to caricature), (4) message of the sanction (positive or negative), (5) semantic manipulation and (6) logical trick. All these are mixed up in the respective texts, an artifice presupposing the others; each of the identifying depends on the prevalent features. At the same time, the essay analyses the sources of these artifices, which are found out in the communist period, and spotlights their epistemic deficiencies, their fallacious judgements.

Walzer. Dacă "noile tribalisme" au totuși o legitimitate minimală în descendenta imediată a comunismului, căci, cum remarcă politologul american, "triburile s-au întors, și drama acestei întoarceri este mai mare acolo unde represiunea a fost mai dură", ele căutându-și fireștile "identități etnice, religioase și naționale, locale și specifice" reprimate în perioada totalitară, discursului naționalist din săptămâna românești amintite îl lipsește o astfel de motivație. El se instituie într-o reacție intransigentă, intolerantă și vindicativă la parohialismele post-comuniste, oricără de inofensive ar fi acestea, după modelul tapului ispășitor. Reacția disproporționată joacă însă un periculos rol provocator. Este evident că în felul acesta se urmărește crearea condițiilor pentru ca soluția preconizată de discursul naționalist să se poată impune: "parohiile" de tot felul, etnice, naționale, religioase, culturale, să fie subordonate unei autorități "patriarhii" politice, "convertirea" fiind doar o chestiune de timp. Altfel spus, "Big Brother" să fie înlocuit cu "Big Tribe".

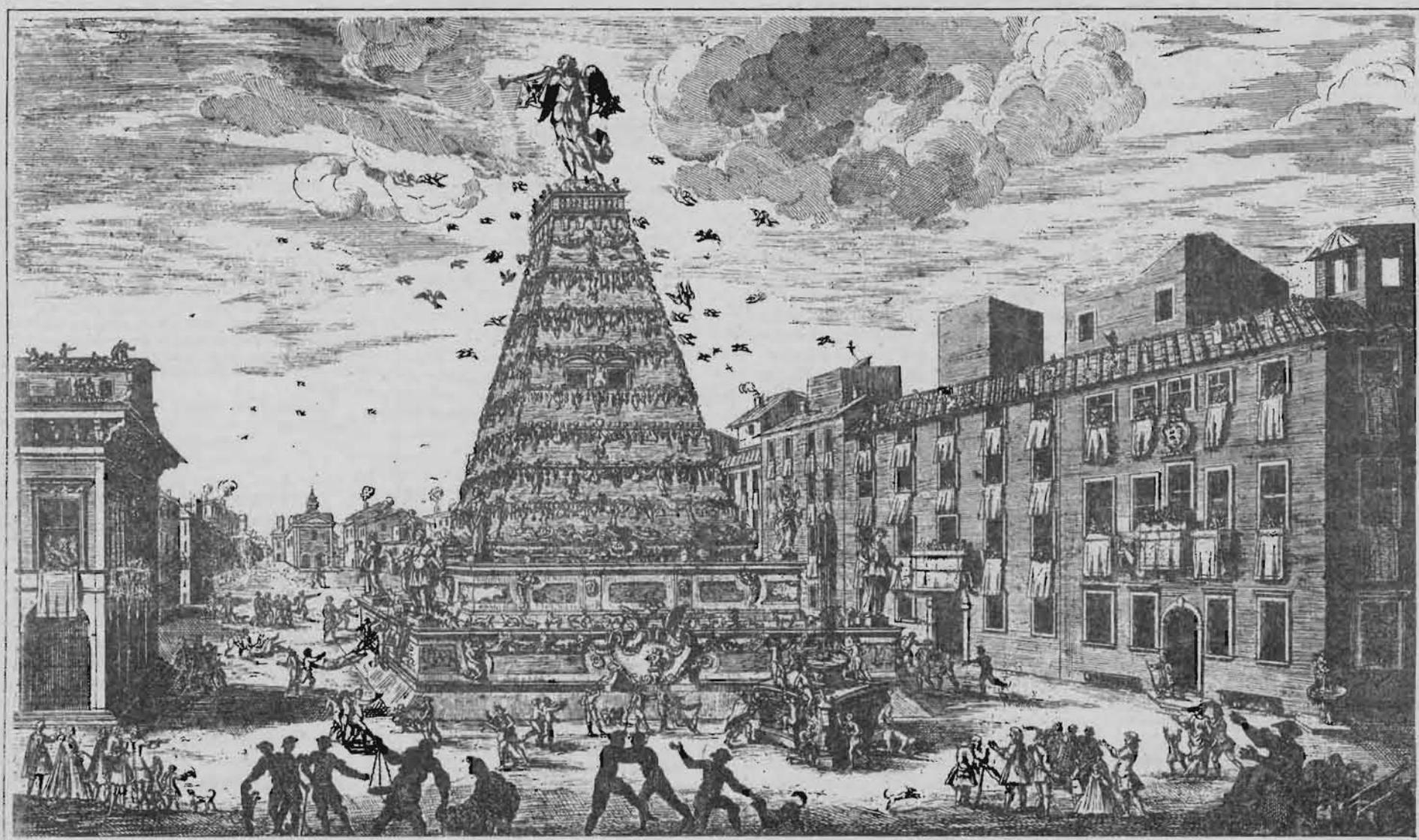
Tehnica includerii/excluderii

Discursul naționalist se practică întotdeauna, chiar și atunci cînd autorul lui este dominat de evidente interese

personale (caz de altfel foarte frecvent), în numele unui "noi" foarte precis, cu hotare bine determinate (deși extinse), de un purism axiomatic, și este cu regularitate îndreptat împotriva altui grup sau altor grupuri ("voi", "ei", în funcție de distanță pînă la țintă). Prin revendicare abuzivă a acestei reprezentări, el urmărește o legitimare sociologică, în special națională (cîteodată doar "**muncitorescă**"), numai că imperativul de a fi de fiecare dată împotriva cuiva îi conferă mai degrabă o identitate psihologică, frecvent chiar una psihopatologică. Sloganul "**cine nu este cu noi este împotriva noastră**", care a actionat în perioada totalitară, ar putea fi un motto ideal pentru orice discurs naționalist, căci el oferă cheia clivajului social propus cu astăzi energie belicoasă. Modelul comunista de segregare a societății în vederea stăpînirii ei complete se probează nu numai la nivelul strategiei politice, ci și la nivelul valorilor (ambivalența atitudinilor față de trecutul regim are mai degrabă o funcție recuperatoare față de valorile comuniste). Naționaliștii acestia știu din experiența lor anterioară că "cea mai mare putere pe care au avut-o liderii comuniști a fost puterea de a include sau de a exclude", așa cum bine observa Andrew Nathan. Aceasta este puterea care nu admite alternativa sau replica, puterea absolută, Puterea. Ciné-o-posedă posedă totul. Cum astăzi ea pare

pierdută, scăpată din mîini, se impune recucerirea ei. Pentru aceasta însă este necesară o mobilizare exemplară. Organizarea militară a **"marelui trib"**, numirea căpetenilor, instruirea de luptă etc. sănătatea și urgențe ale zilei, ca și, desigur, sporirea vigilenței, expulzarea iscoaderelor, întemnițarea **"vînzătorilor"**, executarea **"trădătorilor"**. Iată motivul pentru care cotidian se face inventarierea trupelor gata de luptă (absenții de **"la apel"** fiind pe loc ostracizați) și a dușmanilor **"feroci ai neamului românesc, care urmăresc spulberarea a României și a românilor"** (motiv pentru care este necesară ținerea la zi a listei negre).

Rezultatul este o lume antagonistă, ireconciliabilă, definitiv adversă: pe de o parte, ei, naționaliștii, "adevărăți vlaho-români", "mistuiți de dragostea de Neam și Țară", deopotrivă îngeri și eroi eliberatori, și, pe de altă parte, dușmanii, "trădătorii de Neam" și "vinzătorii de Țară", "troica evreiască", "fascismul unguresc", "țiganii", FMI, "oculta internațională", toți organizați într-un "complot mondial împotriva statului român și a națiunii române". Deși includerea și excluderea sunt de regulă urmarea unor aserțiuni pe cît de nemotivate pe atât de certe ("poate", "posibil", "pe-semne" sunt cuvinte intruvabile în discursul naționalist), totuși cîteodată ele sunt "argumente". Astfel, cititorii acestor reviste pot afla că "românii sunt frumoși, viguroși, longevivi, inteligența românilor este mult peste media occidentalui"; alteori "argumentele" sunt cu desăvîrșire miraculoase, protocronismul românesc atrăgînd ca o sirenă: bunăoară, aceiași cititori află că secuii au împrumutat de la români "pînă și scrierea lor, alfabetul dacic, pe care românii îl mai practicau". Cu asemenea "argumente" mesianismul apoteotic nu mai este de mirare: "Poporul român este profund

creștin și prin efortul propriu va reuși ca România să devină cea mai puternică din lume, care va străluci ca soarele în fruntea tuturor țărilor lumii" (sic). "Argumentele" excluderii sunt – s-ar zice – "politice", dar și "istorice", "economice" și "psihologice". O frază precum "nimeni, străin de neam, nu are interes să ne ajute, ci doar să ne înrobească" conține în ea aproape totul. Străinii (evreii în primul rînd, dar și maghiarii, dar chiar și americanii) sunt învinovăti că au adus comunismul în România, și tot ei sunt culpabili și pentru distrugerea lui; ei jefuiesc bogățiile României (Ungaria, de exemplu, s-a salvat astfel de la "un dezastru sigur") și vor să impună românilor homosexualitatea ca mod de viață pentru că țara să fie primată în Consiliul Europei... Aceste "argumente" trimit însă la alte trucuri discursivee; le vom analiza la momentul potrivit.

Tehnica șarjării

Exemplele de mai sus sunt deopotrivă și ale acestui procedeu. El pare să se bazeze pe supozitia că inconsistenta argumentelor ar putea fi suplinită prin îngroșarea – adesea pînă la grotesc – a trăsăturilor lor; în felul acesta, prin linii groase, prin supradimensionare, prin manifezare, se construiește conflictul care, de îndată ce este admis, creează credibilitate. Șarja exagerează în general aspectele periferice sau, dacă e nevoie, omit esențialul; adesea însă ea inventează trăsături inexistente. De fapt *inventivitatea* este definitorie pentru această tehnică discursivă, o inventivitate însă deloc liberă, niciodată surprinzătoare, mereu repetativă (oximoron inevitabil); atribuirea de caracteristici se face după această retetă astăzi pentru grupul "reprezentat", în numele căruia clamează discursul naționalist, cît și pentru grupul acuzat, la adresa căruia se exercită stigmatizarea.

Deși uzează de "idei", această tehnică are totuși mai mult o valoare "stilistică". Căci mai important – pentru discursul naționalist – pare să fie **cum** spune, nu **ce** spune. Ei bine, din acest punct de vedere, "stilul" includerii și "stilul" excluderii sunt cu totul opuse. Dacă primul apelează la registrul convențional al expresiei, cel al canonului didactic elementar (patetic, festivist, grandios, înăltător, smerit etc.), a cărui retetă lexicală și sintactică este respectată "cu sfîntenie", al doilea, în schimb, este marcat de "libertate" creațoare, "artistă", întrucătă băscălia, imprecația, injuria, insulta etc., sau referentul sexual și scăzută – chipurile – astăzi ale pamfletului literar. Solemnitatea sfărăitoare a primului ține de "Cîntarea României", șmecheria fuldulă a ultimului – cu "neaoșism" de tot hazul, pe înțelesul poporului suveran – trimită direct la mahala bucureșteană. S-ar părea deci că "limba de lemn" și "limba vie" au funcții diametral opuse: pentru osanare, respectiv pentru înjurături. Patrimoniul național crește astfel neconvenit.

Tehnica repetiției

Judecind după frecvența cu care se repetă, este clar că discursul naționalist nu se termină. Deși are sfîrșit, sfîrșitul lui este totodată un început. Reluarea sa de la un articol la altul, de la o săptămână la alta este, desigur, semnul unei anumite consecvențe. "Anul 1993 – continuă lupta împotriva fascismului unguresc" sau "Comunismul – conspirație mondială evreiască" sunt rubrici permanente care trebuie să deschidă ochii oricărui daco-român adevărat. Urgențele luptei politice sunt astfel nunate și parunumite, pentru ca nimeni să nu spună apoi că n-a știut.

Recurența discursivă are însă și un avantaj pentru economia textului: ea

creează "adevăruri" axiomatice și scutește de la obositoarea și ineficienta muncă a argumentației. Motivele naționaliste – cele ale xenofobiei îndeosebi – apar în chip de stimuli care scontează pe reacții verificate din partea receptorilor. Reiterarea exasperantă a acestor obsesiuni mizează desigur pe constatarea unui celebru ideolog nazist: o minciună, oricât de gogonată, dacă e repetată cu obstinație, sfîrșește prin a fi crezută.

Tehnica sanctiōnării

Dacă sanctiōneea pozitivă, răsplătită a celor înregimentați în batalionul naționalist, ia forma flateriei (românii sunt "mai frumoși" sau "mai inteligenți") sau a triumfalismului mesianic ("Vom fi iarăși ce-am fost și mai mult decât atât!", România "va străluci ca soarele în fruntea tuturor țărilor lumii"), sanctiōneea negativă, promisă dușmanilor, ia o varietate de forme. De la sfînta bătăie pînă la temniță, și de la ocara românească pînă la expulzarea din țară, de la înferare și pînă la moarte, acestea sunt pedepsele făgăduite celor care nu vor să asculte de cuvîntul naționalist. Dar mai există un *argumentum baculinum* de temut: amenințarea celor "care și-au luat democrația în cap" cu un regim militar capabil să "le-o scoată"... Amenințare gratuită? Greu de spus, cînd atâtia generali și ofițeri (adevărat, în rezervă) sunt autori de articole naționaliste.

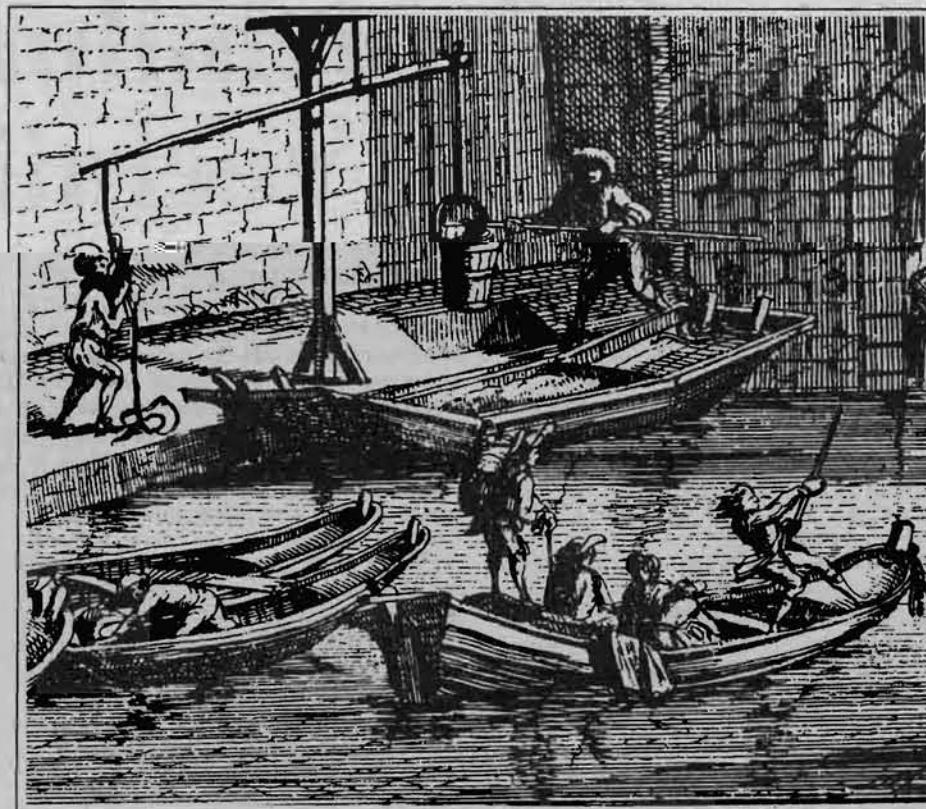
Manipularea semantică

Această "tehnică" este probabil cea mai perversă dintre toate, căci ea alterează cuvintele pe nesimțire și distorsionează comunicarea într-un chip grav. Ea constă, simplu de spus, în a face cuvintele să spună altceva decât spun îndeobște, altceva decât au spus dintotdeauna. Este exact acea *newspeak* de care vorbea Orwell, prin care cuvintele ajung să spună chiar opusul lor; sătim cu toții, bunăoară, că "libertate" în comunism însemna exact sclavie, așa cum "democrație populară" însemna dictatură. Abuzul ideologic asupra cuvintelor nu s-a exercitat însă numai în aceste cazuri patent politice. Mai toate cuvintele au avut de suferit. Se poate scrie un întreg dicționar de cuvinte bolnave, care au suferit – și unele suferă încă – modificări și mutații semantice într-un chip samavonic. Cittorie, filosofie, religie, om, omenie, uzină, agricultură, transport în comun, blocuri, muncă și.a.m.d. sunt cu siguranță cuvinte alterate într-un fel sau altul...

Pervertirea semantică nu este o raritate în discursul naționalist. Exemplul cel mai izbitoare il constituie chiar numele uneia din publicații în chestdiu, *Europa*. Oricât de concesiv am fi, ne este imposibil să înțelegem legătura dintre numele acestei reviste și numele bătrînului continent. Antioccidentală, xenofobă, apăsat antisemita, autarhică, izolaționistă, cu simpatii deschise pentru Irak, China, Coreea de Nord, regretând prăbușirea comunismului în Europa de Est, întreținând spiritul "războiului rece", această publicație își zice totuși *Europa*...

Exemple în acest sens se pot da și din – să zicem așa – fondul principal de cuvinte al presei românești de astăzi. Deși publicațiiile în cauză și-au manifestat allergia față de reformă, economie de piată, democrație, stat de drept etc., totuși, cînd și cînd, în ultima vreme mai ales, ele invocă aceste sintagme **ad ornamentum** sau pentru o cauză proprie.

Dar cuvintele adînc marcate de această fraudă sunt tocmai cele definitoare pentru discursul naționalist: antisemitism, xenofobie, chiar naționalism. Căci, deși nu este cîtuși de puțin greu să găsești propoziții patent antisemite, autorul lor îți răspunde că nu e nici vorbă de antisemitism. Citești deci o frază

preum "Evreii au pus la cale și întrețin un complot internațional pentru a-și realiza Imperial invizibil, prin intermediul căruia manipulează globul ca pe o marionetă planetară" sau "Spiritul evreu are tendința de a distrugere, de a demola tot ceea ce nu este al lui" sau "Evreii sunt niște fasciști" sau "evreii se fac insuportabili peste tot", și îți se spune că nimic antisemita nu există în aceste propoziții. Iată un răspuns copiat ad litteram: "Dacă România ar fi o țară antisemita într-adevăr, iar revista de față ar fi un exponent reprezentativ în acest sens, aș putea afirma că M.B. este un minoritar împuțit. Aceste ipotetice premise fiind însă simple fantasmagorii, pot spune cu inima usoară că... dl M.B. nu este evreu." No comment.

Deținutarea semantică nu se oprește însă aici. Ea merge, ca în *newspeak*-ul orwellian, pînă la opusul cuvîntului: "antisemiti sunt evrei însăși" sau "antisemitismul e produs de evrei așa cum bila este secretată de ficat"; concret, "singurul antisemita autentic din România este dl Moses Rosen", iar în afară "celebrul apologet al holocaustului Elie Wiesel". Negarea holocaustului (pe care Deborah Lipstadt a analizat-o recent într-o carte cu același nume: *Denying the Holocaust*) este o formă nouă a antisemitismului, destul de efecventă în pușcăriile naționaliste românești (la Dorohoi, în 1940, "nu a fost program, a fost războli"; iar cele înșimilate un an mai tîrziu la Odessa sunt puse în seamă denigratorilor poporului român: "unii reprezentanți ai evreilor au un talent înăscut în a falsifica documentele").

Frauda logică

Dar antisemitismul și, în general, xenofobia sunt profund intricate și în "logică" discursului naționalist. Una din acuzele repetitive aduse evreilor, dar și maghiarilor, este aceea că ei au adus comunismul în România. Acuza este frecventă generalizată pentru toate țările europene care au cunoscut experiența comunismului. Aceasta a fost – se spune în discurs – o afacere pur evreiască, începînd cu Marx (Mordechai – se precizează simptomatic) și Lenin ("un evreu sifilitic"), "majoritatea liderilor din toate țările europene erau evrei". "A existat – se arată în altă parte – o stranie alianță (colaborare) între comuniștii bolșevici din Europa, pe de o parte, și marea finanță americană sau liderii politici occidentali, pe de altă parte. Ceea ce i-a unit pe toți aceștia a fost naționalitatea evreiască."

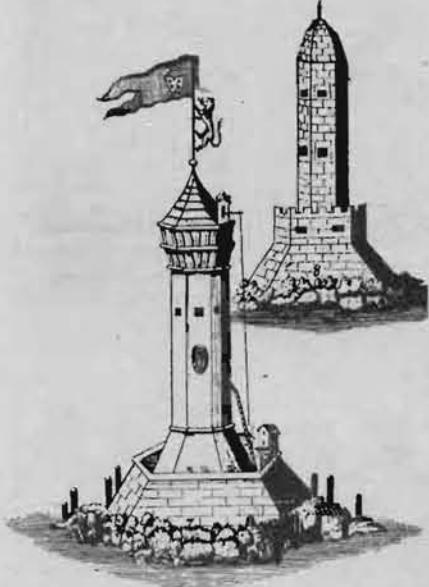
Că această paradigmă explicativă e nulă, rațiunea ei fiind doar antisemitismul, o dovește existența comunismului în China, Cuba, Vietnam sau Coreea de Nord. Dar altceva este mai simptomatic. În același număr de revistă (*Politica*) din care sunt extrase citatele de mai sus, la loc de frunte, pe prima pagină, tronează o poezie intitulată semnificativ "Voi, ce birști pe comuniști". Apărarea, uneori patetică, a comuniștilor este un produs obișnuit al acestor reviste, sprijinindu-se pe măretele realizări sociale ("s-au clădit orașe noi, s-au creat întreprinderi economice rentabile, s-au zăgăzuit apele, construindu-se hidrocentrale" etc. etc.). În ciuda acestui bilanț strălucitor "ca soarele de pe cer", un articol vecin lansează reproșul că experiența comunistă "ne-a fost impusă de evreimea kominternistă și toată liota de străini care a condus două decenii PCR". Concluzia pare la îndemînă, deși autorii acestor articole o evită: comunismul e demonic dacă e evreiesc și e magnific dacă e românesc... Dar lucrurile nu se opresc aici: dacă evreii sunt judecați cu minîne că au adus comunismul în România și în celelalte țări europene, tot ei sunt judecați și pentru prăbușirea lui. "Perestroika? Este instrumentul ales de conspirația evreiască pentru a face tabula rasa URSS-ului și Europa de Est." Cînd cînd spune Rumania, iată "Revoluția din 1989 rolul evreilor a fost dominant". Iată cum și comunismul evreilor și anticomunismul lor sunt deopotrivă prilejuri de ocară antisemita. Este împede că reproșurile de ordin politic și istoric aduse evreilor sunt simple preteze pentru dezlanțuirea antisemitismului. Se înțelege că și xenofobia are o condiție similară.

O concluzie este inevitabilă: discursul naționalist este falacios nu numai la nivelul motivelor și al temelor, al raionamentului, dar și la nivelul tehniciilor de construcție, fiecare în parte și toate la un loc fiind deformate în raport cu obiectul. "Meritul" acestui discurs este că se institue el însuși într-o realitate politică, într-o problemă de mare gravitate. □

GEORGE VOICU (born in 1950) graduated in 1974 from the Sociology Department of the University of Bucharest. Then he worked as a research fellow in the sociology of law and criminology. He has published a number of political essays in independent weeklies (22, *Epoca*, *Astra*, *Contrapunct*).

Vecinii vecinilor noștri sunt ca și vecinii noștri

EUGEN PREDA

Niciodată închisă și niciodată aprobată prin consens va rămâne orice teorie despre alianțe – dacă sunt sau nu utile, cum să fie făcute, când și de ce să te aliezi cu un stat pe plan bi- sau multilateral. Nici o tendință nu este cu adevărat dominantă în Europa de azi și în lumea de astăzi, situație deloc nouă, în bucată de părțile de la Atlantic la Urali. Pentru că, oricât s-ar integra, în Europa Occidentală, prevalează “egoistul stat suveran care va detine întotdeauna suprematia”, menționa un analist britanic ironizându-i pe britanici. Afirmația s-ar putea extra pola la întreaga Europă, pentru că, aşa cum se menționează în aceeași analiză, “naționalismul reânie pretutindeni și ei (britanicii – n.n.) consideră că fenomenul este natural. Tot așa trebuie să fi gândit feudalii despre statele-națiuni în formare și despre războaiele interminabile pe care le includeau în ordinea firească a lucrurilor” (*International Herald Tribune*, 6 august 1993).

În ultimii trei ani, harta Europei s-a schimbat radical, au apărut multe noi state, unele și-au modificat structura și regimul politic, altele chiar au dispărut.

Ultimele nouătăți din domeniul elaborării strategiilor militare ale Statelor Unite pentru lume și pentru Europa, indică substanțiale modificări calitative și cantitative de doctrină și de pregătire militară.

International Herald Tribune din 2 septembrie 1993, sub semnatul lui Paul Horvitz, anunță că președintele Bill Clinton a aprobat această strategie care abandonează clar cele patru decenii de pregătire de război împotriva Uniunii Sovietice. Noua strategie “va fi pusă în practică în următorii cinci ani necesitând prezența continuă a 100.000 de soldați americani pe sol european și 98.000 în Coreea și Japonia”. Noua strategie config urează structuri militare americane combinate “în așa fel încât, cu toate că vor fi efectuate importante economii, forțe mult mai mobile și mai nimicioare” să poată învinge în două conflicte regionale în același timp. “Duse sunt planurile de a străbate Atlanticul pentru a preantâmpina o invazie sovietică. Dusă este hotărârea de a reacționa la cea mai slabă provocare printr-un conflict nuclear global. Dusă este necesitatea resimțită de a staționa mai mult de 300.000 de militari americani în Europa, nivel prevăzut doar cu cinci ani în urmă. Trebuie să fim pregătiți a luptă într-o diversitate de locuri – spunea generalul Colin Powell, președintele Comitetului reunit al șefilor de stat major.” Între sursele potențiale ale viitoarelor conflicte sunt identificate “răspândirea armelor chimice și nucleare și amenințările față de schimbările democratice din Rusia și Estul european”.

În Europa Centrală și de Sud-Est, situația României este una dintre cele mai echilibrate – chiar, de unii, invidiate – datorită gradului de stabilitate statală, de liniste interioară. Însă vecinii? Mulți,

The end of Cold War produced an opportunity for all the East-European countries to redefine their strategical doctrines. The author analyses the relations between Romania and its neighbours, respectively of the powers supporting those neighbours. He proposes the elaboration of a new geostrategy, according with the answers to some fundamental questions: Whose region is Romania a part of it? Which is her geopolitical position? Which are the neighbours of Romania's neighbours and which are the geostrategic systems they belong?

mult mai mulți, mai diversi decât înainte de 1989, mai săraci și mai nesiguri pe ei însăși și între ei decât în urmă cu patru ani, mai neâncrezători, mai bănuitori și mai pofticioși. Postulatul “dacă vrei să ai relații bune cu vecinii, trebuie să ai relații bune cu vecinii vecinilor tăi” este astăzi mai valabil ca oricând.

Ce fac vecinii noștri și vecinii vecinilor noștri? De la Adriatica la Dunăre, întreaga fostă mare Federatie Iugoslavă este sfâșiată de conflicte sângeroase, politice, etnice, religioase și lingvistice (remarcăm în acest sens un aspect apărut în ultima vreme: în Croația s-a renunțat la limba, ce era foarte apropiată de sărbă, vorbită până în urmă cu doi ani, în favoarea unei limbi vechi, croată, care, într-un fel, în realitate, izolează Croația din punct de vedere al comunicării cu alte state). Slovacia – vecina Ungariei și a Ucrainei – după trei luni de suveranitate nu era deloc mulțumită, lucru care se reflectă și într-o afirmație a unui lider al Mișcării pentru o Slovacie Democrată, care spunea: “unii politicieni cehi vor să dea impresia că Occidentul se termină pe râul Morava” (*Rzeczpospolita*, 28 aprilie 1993).

La Washington și Moscova se muncește încă mult pentru a determina destinul omenirii și, îndeosebi, al tuturor noilor state din zona centrală și de est a Europei. Moscova, imperială sau nu, este o mare putere, după unii chiar cea mai mare putere militară a lumii. Într-un articol publicat de ziarul *Times*, la 31 martie 1993, se arăta: “Dezmembrarea Uniunii Sovietice și posibilitatea unei fărâmătări a Federației Ruse sporesc pericolul proliferării nucleare. Pentru moment, să facem abstractie de imaginea apocaliptică a republicilor care recurg la imensul arsenal nuclear fost sovietic în disputele lor, în caz că anarhia transformă CSI într-un fel de Iugoslavia înarmată nuclear. Să ne gândim doar la vânzarea liberă sau la dezvoltarea unei burse negre a armelor nucleare, a materiei prime, tehnologiei nucleare și a măini de lucru calificate. În fosta Uniune Sovietică există 27.000 de arme nucleare de toate tipurile, cca. 850 tone de plutoniu și uraniu îmbogățit depozitate și 3.000 de ingineri și specialiști în armament nuclear, dintre cei mai buni din lume... Destinația preferată a speciaștilor nucleari nu este cătușii de puțin Libia sau Coreea de Nord, în pofta tentațiilor materiale. Este relativ ușor de traficat echipamentul și materia, orimă, iar amatorii nu lipsesc”.

Tocmai în acest sens, unul dintre semnele de întrebare fundamentale ale NATO la ora actuală este tocmai cel privitor la “orfanii Tratatului de la Varșovia”, după expresia lui William Drozdiak de la *Washington Post*. Ce se va întâmpla cu statele care au fost membre ale alianței politico-militare de la Varșovia? Cercurile influente din alianța nord-atlantică cred că “NATO este nereceptiv pentru a primi acum ca membri plini Polonia, Ungaria și alte țări est-europene, chiar dacă Rusia pare mai puțin ostilă ideii”. La reunirea la vîrf din ianuarie a NATO, această problemă va fi o prioritate a ordinei de zi. Deocamdată se dese nează două linii: cea care optează pentru o largire a NATO și “aducerea în famili

lie” a adversarilor de până ieri și cea a scepticilor față de o nouă misiune a alianței. Se spune, în cercurile influente ale alianței, că o politică de tip “așteaptă și vezi” adoptată de SUA, poate fi echivalentă cu pierderea unei importante oportunități de a ancora state est-europene.

Integrarea – o năzuință dintotdeauna „fratelui mai mare” – este o realitate a vieții aspre a vecinilor noștri din Republica Moldova. Cunoscutul politolog Vladimir Ivanov, de la *Radio Moscova*, nu pretează, într-un comentariu recent, să amintească că “în Moldova până și adeptii cei înflăcărăți ai unirii cu România nu protestează față de faptul că mănâncă prânzul pregătit la gazul siberian” (*Radio Moscova*, 31 august 1993, ora 19.00). În aceeași ordine de idei, cu o zi înaintea vizitei președintelui Mircea Snegur la Moscova, într-un interviu acordat BBC (31 august, ora 21.00), dl. Viorel Ciubotaru, consilier al președintelui Republicii Moldova, recunoștea: “Noi suntem conștienți că depindem 90%, iar la produsele strategice chiar 100%, de piețele din Est”. Ce s-ar putea face? Iată opinia ziarului *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 11 august 1993: “Moldova este Stan Pățitul. De la ciocnirile din Transnistria cu trupele rusești de ocupație, președintele Snegur, spre nemulțumirea opozitiei naționale, inclină către o înțelegere cu Moscova”.

Prin această prismă, dar și din perspectiva constatării că Rusia tinde să devină din nou politistul teritoriului fostei URSS, trebuie să încercăm să înțelegem o serie de realități care ne privesc. Situația a devenit recunoscută și acceptată tacit de comunitatea internațională. Într-un articol publicat în *Toronto Globe and Mail* din 27 iulie 1993, se recunoaște: “Politica externă rusescă părea să accepte toate recomandările Occidentului, iar față de fostele republici se constata o stranie comportare pasivă, având în vedere rolul istoric al Moscovei, o pasivitate care s-a evaporat treptat. Trupele rusești din republici ca Moldova au intervenit activ în conflictele etnice locale. Ele acționează cu succes ca mediator în conflicte, dar nu reușesc să opreasă luptele. Dovada cea mai clară că Rusia se pregătește să devină un politist regional este sugestia formulată de Elțin de a i se acorda puteri speciale pe teritoriul fostei Uniuni pentru curmarea conflictelor etnice”. “Comunitatea internațională, spune Elțin, începe să înțeleagă răspunderea specială a Rusiei în îndeplinirea acestei misiuni dificile.” (În aceste condiții, se naște întrebarea: este cu adevărat independent și suveran un stat pe teritoriul căruia se află o armă străină? Care este oficial punctul de vedere al Moscovei în legătură cu Armata a 14-a?) Într-un comentariu difuzat de *Radio Moscova*, la 8 iulie 1993, ora 20.00, se arată că militarii Armatei a 14-a patrulează împreună cu forțele Moldovei și ale Transnistrii, executând o sarcină pur tehnică: împiedicarea reînceperii ciocnirilor armate provocate de elemente irresponsabile... “Militarii ruși nu vor executa niciodată acțiuni contrare voinei transnistrenilor”. Să mai aducem un argument: declarația făcută reputatului săptămânal londonez *The Economist* de tânărul și durul” (după

expresia lui Boris Elțin) general Alexandr Lebed: “Teoretic, Armata a 14-a este subordonată comandantului șef al trupelor terestre din districtul Moscova. În practică, aici, deciziile la luăm noi, iar principiul de bază este simplu: «Nu te iei de mine sau de familiile ofițerilor mei, nu pătești nimic, dar dacă îmi dai o pală, eu îți trag un pumn»”.

Relațiile României cu Ungaria au fost și rămân un subiect de speculație pentru vecinii vecinilor noștri. Rareori se mai aud voci care, cu luciditate și realism, recunosc că “reconcilierea dincolo de morține nu este o utopie”. Am citat dintr-un comentariu difuzat de postul de radio *Deutsche Welle*, „la 30 august 1993, ora 20.00, în care se arată că “polarizarea de opinii, dublată de informarea unilaterală a mediilor occidentale au lăsat să transpară o imagine deformată asupra disputei devenite de acum seculară. Se trece pur și simplu cu vederea că nu toți români sunt partizanii lui Funar și nu toți maghiari sunt adeptii episcopului Tökes, de care s-au distanțat până și membrii de frunte ai partidului al căruia președinte de onoare este”. Cel mai adesea însă, opinile vecinilor sunt altele. *Radio Moscova*, prin același Vladimir Ivanov, menționa la 30 august (ora 19.00), că a face o legătură între situația de astăzi a Republicii Moldova cu cea a Basarabiei și Bucovinei de Nord – vecchi teritorii românești dinainte de război – ar naște o întrebare formulată în felul următor: “Nu amenință oare o asemenea politică cu apariția unei noi Transilvanii? În definitiv, și una singură este de ajuns pentru agravarea situației și în România și în relațiile inter-statele ale zonei”. Amenințarea cu revigorarea conflictului legat de apartenia Transilvaniei la Ungaria sau la România, în cazul în care România ar revendica Basarabia sau Bucovina de Nord, nu este nouă. În schimb, este permanentă.

Vecinii noștri, ungurii, ne acordă o deosebită atenție, informând opinia publică despre tot ce se întâmplă în România. Nu există zî în care presa, radioul și, mai nou, programele *Duna TV* să nu cuprindă subiecte despre România, mai ales despre situația minorității maghiare trăitoare în țara noastră. Trecerea Ungariei sub sfera de influență a Germaniei, în continuarea unor legături și simpatii vechi, dar și acordurile mai mult sau mai puțin secrete, cu Rusia, referitoare, mai ales, la achizițiile de arme și tehnică militară, îi dau acesteia aerul de mare putere central-europeană. Relatănd vizita președintelui Ungariei, Arpad Göncz, în Federația Rusă, *Radio Moscova* (4 iulie, ora 10.30) menționa că “președintele ungar face un turneu-maraton care nu se limitează la căteva zile, să cum se obisnuiește în voiajurile prezidențiale, ci se întinde, în durata a două săptămâni (...)” Un istoric maghiar notează că înainte de invazia tătarilor în Rusia, legendarul călugăr ungur Iulian, a vizitat locurile din regiunea Volgăi, considerate și astăzi ca vechea patrie a națiunii ungare, Iulian vizitase aceste locuri pentru a stabili puncte cu comunitățile de pe Volga, comunități foarte apropiate de maghiari. Ziariștii unguri au subliniat că actuala misiune a lui Arpad Göncz este chiar o continuare a misiunii lui Iulian. Așadar, scopul misiunii este stabilirea unei punți etnice și cultural-istorice. Prin aceasta, Arpad Göncz va câștiga mult în ochii propriei sale națiuni. Aceasta va avea influență asupra minorităților maghiare din Slovacia, România și zona carpată a Rusiei și Ucrainei, fiind vorba de raporturi cu „rudele de peste hotare”.

litica de mediator model a Ungariei în centrul Europei este un deziderat pentru care la Budapesta acționează toate forțele, mai toate formațiunile și organizațiile pro- sau antigovernamentale. Radio Budapest difuză la 17 august, ora 6.30, în emisiunea în limba română, o știre care rezuma un interviu acordat de prim-ministrul ungăr, József Antall, ziarului german *Die Welt*. În informație se preciza: "Ungaria a încercat întotdeauna ca, în politica sa externă, să țină cont de întreaga regiune. Dar se vede clar că Republica Cehă, România sau Polonia ar avea mari rețineri ca Ungaria să fie purtătorul de cuvânt, mijlocitorul intereselor spre Vest. Budapest va încerca să fie totuși și în continuare un mijlocitor între Vest și Est".

Insinuarea în viață altora, tendința de a modifica atitudini, de a determina opțiuni este o permanență a mijloacelor de comunicare în masă ungare. Radio Kosuth Budapest difuză la 4 iulie, ora 7.30, textul unei scrisori deschise adresată de locuitorii ai județului Harghita conducerii Televiziunii ungare și postului de televiziune *Duna TV*: "Cu ajutorul emisiunilor transmise de către postul *Duna TV*, și ungurimea de peste hotare are posibilitatea, după o lungă așteptare, să urmă-

februarie în ziarul *New York Times*.

O situație la care consider că nu am găsit încă suficient o constituie **euro-regiunile**. Un analist polonez, Wojciech Piecaik, afirma în săptămâna *Tygodnik Powszechny*: "Astăzi, în contactele internaționale, principala este descentralizarea, ceea ce înseamnă că puterea centrală își păstrează competența în problemele generale de stat, iar, acolo unde este posibil, competențele trec la autoritățile locale. Euroregiunile se înscriu în ideea de descentralizare în relațiile cu vecinii. La fel ca toate celelalte forme de colaborare benevolă a teritoriilor învecinate de graniță, euroregiunile sunt un răspuns la nevoie reală, de jos, ale comunelor, instituțiilor sociale și, în cele din urmă, ale oamenilor de rând... Euroregiunile sunt o sansă, acea mână proverbială întinsă teritoriilor învecinate la graniță". Iată cum se înfățișează și un sondaj oferit de *Radio Kiev* în legătură cu opțiunile locuitorilor Transcarpatiei, opțiuni care pot contrazice teoria potrivit căreia aceste euroregiuni nu ar amenința integritatea statelor din care provin zonele unificate. În știrea difuzată de *Radio Kiev*, la 10 iulie, ora 14.00, se menționează că "43% din locuitorii Transcar-

Howard Peers și Andrew Aidge. Oaspetii s-au interesat de situația economică și socială din regiunea transcarpatică, de condițiile de viață ale minorităților naționale. Ei s-au interesat în mod deosebit de asociația de colaborare economică a țărilor din regiunea eurocarpatică, precum și de ideea creării unei zone libere central-europene, cu participarea regiunii transcarpatice".

Noua configurație geopolitică europeană impune geostrategii noi, neabordate încă în gândirea teoretică și în practica diplomatică românească. Se impun, după opinia noastră, răspunsuri la câteva întrebări:

- Căror zone geografice le aparțin, de fapt, România?

- Care este poziția ei geopolitică și care sunt atuurile ei, și, în general,

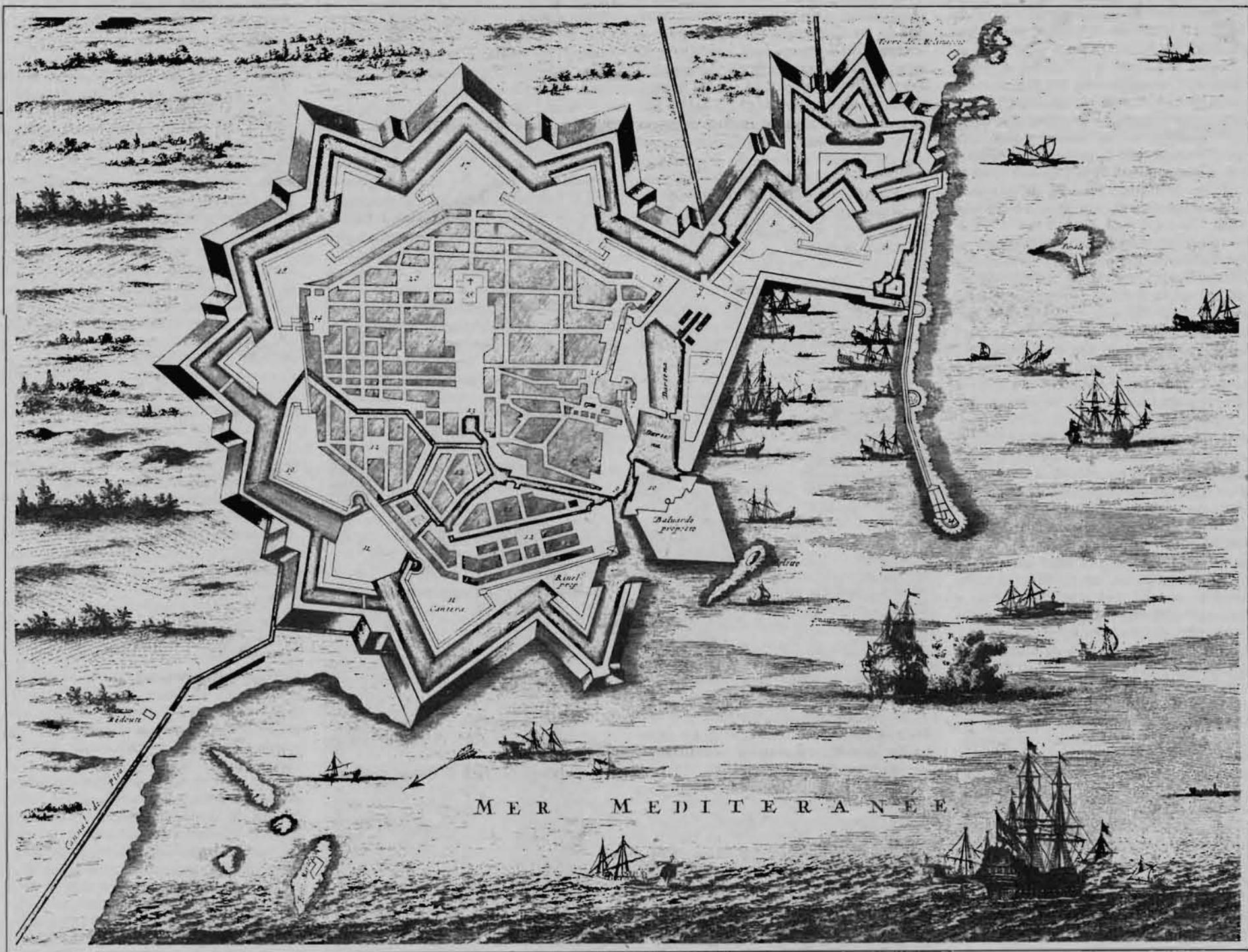
- Cine ne sunt, de fapt, vecinii?

- Cine sunt vecinii vecinilor noștri și din ce sisteme geostrategice fac parte?

Răspunsurile la aceste întrebări ar putea, eventual, să ne conducă la elaborarea unor strategii suple, adecvate tim-pului istoric și, în concordanță cu interesele statului român, cu posibilitățile și interesele sale de dezvoltare, ne-ar ajuta în aplicarea unei linii tactice flexibile formulate în cunoștință de cauză.

Bulgaria și România au încercat să atragă atenția și, eventual, protecția Statelor Unite. În cazul, puțin probabil, în care Washingtonul își va exprima într-o zi dorința de a înființa o bază militară în Balcani, nu vor lipsi ofertele. Însă, politica americană în Balcani și în Europa, în general, este încă în curs de elaborare. Motivația unei prezențe americane massive în Europa a dispărut odată cu Războiul Rece și, în principiu, Washingtonul ar vrea ca vest-europenii să aibă grija singuri de propriul lor continent. Dar politicienii americanii sunt profund nemulțumiți de performanța vest-europenilor în fosta Iugoslavie și ar putea decide că mai vor încă să aibă și ei un cuvânt de spus pe bătrânu continent. Un alt factor important este viitorul rol al Moscovei în întinsa zonă a fostului imperiu sovietic. Multi privesc cu suspiciune oferta președintelui Eltsin ca Rusia să facă poziție în zonă și să țină sub control actualele și viitoarele conflicte. Soluția acestei situații ar putea fi tot la Washington, unde ideea unui parteneriat american-rus să câștige teren.

S-ar putea ca unele state, foste satelite sovietice, să găsească inaceptabilă ideea de a-și avea propria securitate garantată de Moscova. Dacă americanii nu vor, iar

rească emisiuni în limba maghiară. Nici nu găsim cuvinte să exprimăm mulțumirile noastre față de cei care au facilitat acest lucru".

În aceste condiții, nu este de mirare că amestecul altora în treburile și așa încălcite din zona centrală și est-europeană nu face decât să pună paie pe un foc ce pârjolesc acum vietii, orașe și întregi sisteme de civilizație. "Valuta cea mai apreciată în Balcani, ca și în alte părți, este forță", afirma analistul american Leslie Geld, într-un articol publicat în

patie doresc să trăiască în Ucraina, 11,6% speră într-o autonomie în cadrul Ungariei, iar 3,7% doresc să aibă statul propriu".

Interesele altora nu întârzie să se facă cunoscute și vis-à-vis de astfel de zone. Tot *Radio Kiev* anunță la 30 august 1993, ora 9.00, că "reprezentantul președintelui Ucrainei, în regiunea transcarpatică, Mihailo Kralo, precum și președintele regional al Deputaților Poporului, Dmetro Doroscenet, s-au întâlnit cu diplomații din Marea Britanie,

Aceste răspunsuri sunt cu atât mai urgente cu cât, așa cum punea întrebarea: "Care-i limita geografică a responsabilităților NATO?" analistul BBC, de origine română, Gheorghe Fodor:

"În absența unei politici bine definite a Occidentului, nimenei nu stie răspunsul. Desigur, unele țări din Europa Centrală, cum ar fi Polonia, Ungaria sau Republica Cehă, au speranțe mai mari decât alele, dar nici ele nu pot fi sigure de nimic. Poziția țărilor în afara Europei Centrale este și mai nesigură. Albania, Macedonia

vest-europenii declară că nu își pot permite să o facă, este greu de imaginat cum le-ar putea fi garantată securitatea țărilor central și est-europene" (BBC, 9 septembrie, ora 21.00).

Cine și când va da răspuns la o astfel de întrebare-cheie? □

EUGEN PREDA is the General Director of the Romanian Broadcasting System and analyst of international affairs.

Cîte ceva despre Africa (I)

DAN OPRESCU

De cel puțin un deceniu (dar mai cu seamă de prin 1989-1990 începând), aşa-numita problemă africană pare să sfideze numeroaselor tehnicieni și practicieni de la "rezolva" multilaterală înapoiere a continentului; tot mai mult, africanologii tind să fie persoane îngust-specializate în felurite arheologii, în vreme ce analiștii Africii contemporane au devenit pessimisti prin excelență. Cît despre oamenii politici... ce să mai spunem? Ei au rămas aceiași oameni politici dintotdeauna.

Geografic, Africa cea adevărată se prezintă ca o imensă insulă, înconjurată de trei oceane: Oceanul Atlantic la Vest, cel Indian la Est și Sahara (un ocean de nisip, dar nu mai puțin un ocean) la Nord. Din punct de vedere istoric și cultural, partea de Nord a Africii a aparținut lumii mediteraneene și a participat la mariile mișcări ale civilizațiilor vest-asiatice și europene. Egiptul antic și-a ieșit din izolare sa de "dar al Nilului" numai spre a participa la fecundarea Orientului Apropiat întîi, apoi și a Greciei și Romei antice; Cartagina este mediteraneană prin geneză (colonie feniciană), și o putere mediteraneană i-a adus cea dintâi pieire, în urma răboielor punice, după cum participarea la universul Mediteranei a însemnat reînvierea sa succesivă, în calitate de colonie romană, de provincie a lumii creștine și, mai apoi, a celei islamică.

Relațiile Africii reale (adică sub-sahariene) cu lumea exterioră au fost, de-a lungul istoriei, sporadice, superficiale și, pînă la urmă, dureros de neplăcute pentru toate părțile. În mod curios pentru noi, africanii au întors întotdeauna spatele marilor întinderi de apă și de nisip ce-i înconjoară, iar navigația - și comerțul pe care aceasta îl presupune - a aparținut altora: arabi, portughezi, englezi. Multă vreme, pentru restul lumii, Africa non-mediteraneană a însemnat doar fața ei atlantică, Africa de Vest, iar neguțătorii arabi au prezentat secole de-a rîndul singura legătură cu exteriorul. Inițial, europeii n-au fost prea entuziasmati de Africa, în primul rînd pentru că aici lipseau facilitățile care i-au determinat să colonizeze cu rîvnă Lumea Nouă a Americilor: a) în Lumea Nouă, cucerirea unor vaste imperii, precum cel aztec sau incaș, a fost mult ușurată de faptul că populațiile acestor imperii i-au primit pe europeni ca eliberatori; dimpotrivă, zona interioară a Africii sub-sahariene era apărată de relativă densitate a populației și (spre deosebire de lumea americană) de cunoașterea metalurgiei fierului, ceea ce pe scurt se poate traduce prin existența unor grupări războinice, a căror anihilare presupunea o importantă investiție umană și tehnologică (operațiune însăptuită abia spre sfîrșitul secolului al XIX-lea); b) în Lumea Nouă existau societăți centralizate, cu un înalt grad de organizare și disciplină, iar cucerirea lor a fost urmată de relativ ușoara lor ținere sub control și exploatare; c) dimpotrivă, în Africa era mult mai comod să se rămînă în zona de coastă, iar nu să se purceadă la cucerirea întinderilor interioare, deoarece marfa (fildeș, aur, sclavi) era adusă din interior către aceste zone de coastă de către intermediari (cel mai adesea, negri sau metisi) într-o manieră foarte economică din perspectivă arabă sau și europeană; întreținerea unui sistem logistic și de comunicații în măsură să asigure continuitatea fluxului de fildeș, ceară, gumă, piper, pulbere de aur, sclavi etc. ar fi depășit valoarea mărfurii, dacă arabi sau europeni ar fi căutat să controleze totul, după modelul Lumii Noi. Abia cînd mărfurile africane vor crește în valoare (și, foarte important, în volum), a devenit rentabilă din punct de

Dan Oprescu, a distinguished member of our editorial board, who spent the last years in Harare, in Zimbabwe, is one of the few Romanian specialists on Africa. His study demonstrates that what would have been a major shift for the development of Africa, unea din trei cîteva lăzi, ar fi să încerteze să se schimbe la un momentul său. Even with new democratic free election in some of the countries, the continent has much to improve. From an economic point of view, Africa is the only continent whose situation is worse than 25-30 years ago. In Eastern Asia, the state had a positive middle and long-term influence on the economy, even in the authoritarian and dictatorial period; in Africa, the same type of state proved to influence negatively the economy. The continent as a whole is in a crisis: the only aim of the politicians' strategies is to keep the power; their incompetence and corruption is unmeasurable. The author thinks that in all of these countries what matters first of all is economic prosperity, not the democracy. As for the economic help, the standards imposed by the World Bank and IMF are much too high, and nobody can reach them.

vedere economic cucerirea sau și ocuparea teritoriului, precum și administrarea sa directă, în sistem colonial; fenomenul nu se va produce însă decît pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, iar momentul culminant va fi fost atins, probabil, în perioada interbelică. Existența coloniilor presupunea existența în metropole a unei forțe de muncă ieftine și nefolosite la întreaga capacitate (Spania, Portugalia, Anglia, Franța...); cel de-al doilea război mondial a modificat simțitor această condiție. Mai apoi s-a vădit că sistemul colonial de administrare este scump și ineficient, și s-a preferat adoptarea sistemului relațiilor comerciale, ceea ce a avut drept urmare decolonizarea Africii și concurența pentru relații privilegiate, clientelare, cu furnizorii de materii prime de importanță strategică.

Cînd s-a dovedit, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, că forta colonială, teritorială a imperiului este una foarte greu de menținut și foarte scumpă, a fost adoptată, în genere, forma nouă, non-teritorială, politică, comercială și tehnolo-

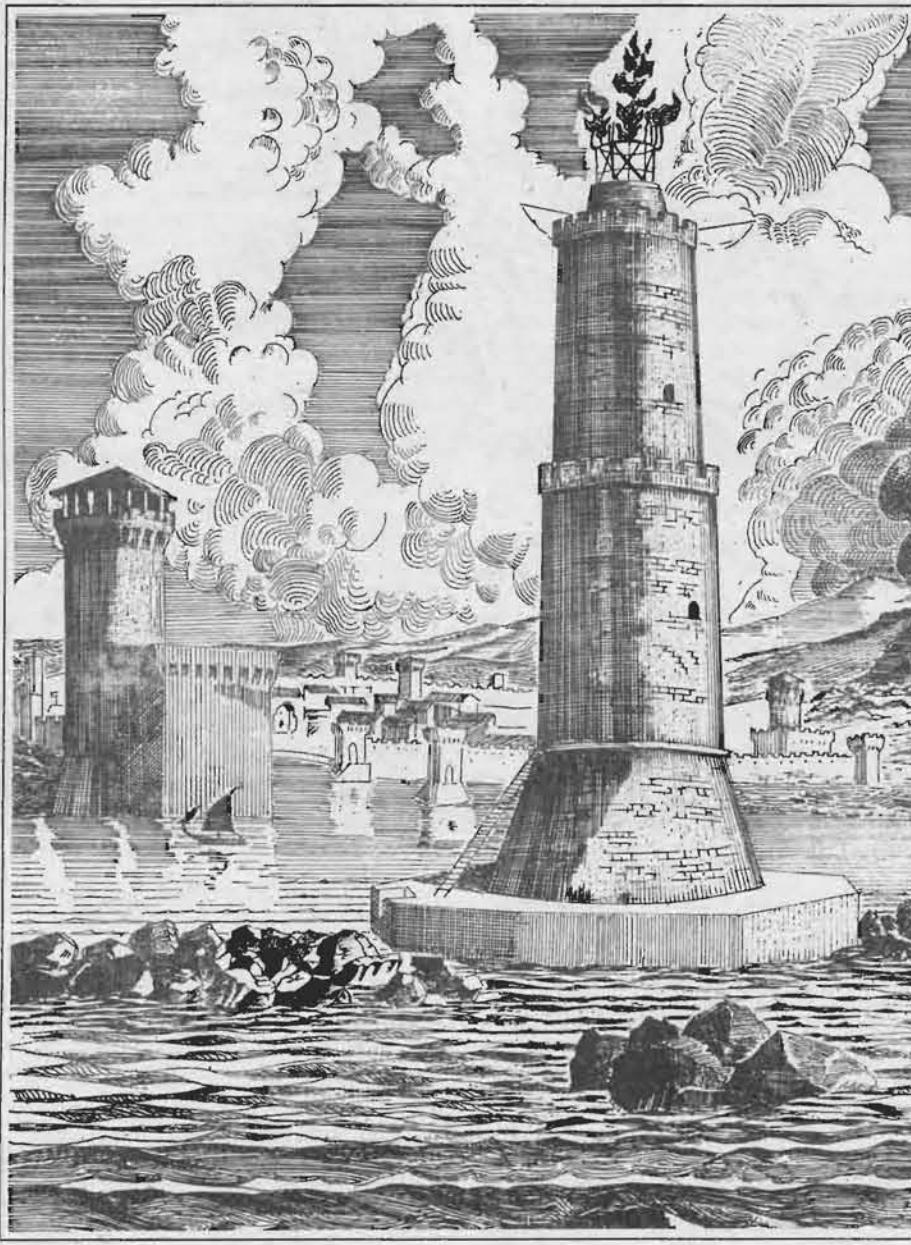
gică de asigurare (și creștere) a sferelor de interes, de influență și de dominație. Faptul că Germania, Japonia, Marea Britanie, Franța sau Rusia (aceasta din urmă în forma fostei Uniuni Sovietice) au fost obligate să renunțe la imperiul de tip vechi (bazat pe successive lăziri teritoriale) nu schimbă defel termenii problemelor; în esență, imperiul de tip vechi este prea scump, căci presupune finanțarea unei administrații, a unei armate, a unei birocrații etc., precum și acțiuni (inclusiv militare) care în ultimă instanță nu aduc avantaje metropolei, dar o sărăcesc: englezii trebuiau să țină sub control și conflictele etnic-religioase în India britanică sau în Palestina, după cum Moscova socotea de datoria sa să mențină echilibrul în republicile sovietice caucasiene. Prăbușirea Uniunii Sovietice și evidenta lipsă de interes a Vestului în Africa pro-priu-zisă trebuie să fi pus, foarte recent, noi și extrem de delicate probleme celor mai mulți lideri africani, "răsfățăti" de una sau de alta dintre superputeri pe parcursul Războiului Rece; de destule ori, răspunsul la aceste probleme a fost deza-

măgitor (Somalia, Zair, Kenya, Nigeria, Angola, Liberia etc.), și este de așteptat ca o asemenea tendință să continue încă.

Desigur, avem aici de-a rațe cu o neîntelgere de mai mari proporții, care prevestează nu doar Africa sub-sahariană (în Africa de Nord, evoluții distructive au loc în Algeria, Sudan și Egipt), ci și zone mai îndepărtate geografic (de la Israel și Irak pînă la India și Pakistan, dar pot fi adăugate aici zone precum fostă Iugoslavie, blocul neo-conservator și nationalist din Europa de Răsărit, Rusia însăși etc.).

Prin 1990, un vînt de optimism bătă prin Africa: după prăbușirea Imperiului Sovietic și a Europei de Răsărit, se părea că majore schimbări politice (democrația) și economice (dezvoltarea) ar fi iminente. În 1991, Kaunda a pierdut alegerile în Zambia, în 1993 - alegeri libere în Burundi, Madagascar, Niger (dar și Nigeria și-a avut porția ei de alegeri...). Exemplul "pozitive" ar mai putea continua (Benin, Lesotho, Congo, cîteva insule), dar nu prea mult; în definitiv, în Africa sub-sahariană sunt cam 50 de țări, și în vîeo 9 dintre ele foști lideri (sau partide unice de guvernămînt) au cîștigat în alegeri mai mult sau mai puțin libere (Kenya, Ghana, Costa de Fildeș, Mauritania, Burkina Faso etc.). Eșecurile (Angola, Nigeria, Zair, Sudan sau Togo) par să fie mai consistente decît speranțele (Senegal, Mauritius, Botswana, Eritrea sau Africa de Sud, aceasta din urmă cu rezervele cuvenite), iar răboiele civile (ca în Angola, Zair, Ruanda, Sudan, Chad, Liberia, Sierra Leone, Sahara fostă-Spaniolă, Somalia sau - pînă mai ieri - Mozambic) nu și-au istovit capacitatea de a arunca milioane de oameni și vaste întinderi de pămînt într-un *sui generis* Ev Mediu, în care toate realele treure s-au activat și au eliminat, parcă, orice scînteiere de omenie.

Economicște, Africa este singurul continent care o duce astăzi mai prost decît acum 25-30 de ani, și astă indiferent dacă țările respective au urmat o linie politică socializantă, de inspirație sovieto-chineză, sau una capitalistă. Mozambic este un dezastru economic, dar și Zairul este tot așa; dezastrul s-a petrecut în Tanzania, dar și în Kenya. În 1963, la dobîndirea independenței, Zambia (mare exportatoare de cupru și cobalt, cu un teren agricol deosebit de fertil etc.) se afla mult înaintea Coreei de Sud, la toți parametrii economici, avînd și marele avantaj de a nu fi avut un război de proporții pe teritoriul național; după 30 de ani, deosebirea este enormă: Zambia este o țară săracă, cu un viitor mai degradăsumbru, iar Coreea de Sud a intrat în onorabilul club al țărilor mijlocii, cu frumoase perspective de a fi una din țările bogate ale lumii secolului al XXI-lea. În 1973, după războiul civil biafrez, pe vîrful valului de prosperitate cauzat de creșterea prețului mondial al petrolierului, Nigeria se afla, din punct de vedere al produsului național brut pe locuitor, la egalitate cu Thailanda și mult deasupra Indoneziei; în 1979, Nigeria se putea mîndri cu un venit pe locuitor de 1200 de dolari, în vreme ce Thailanda și Indonezia aveau sub 800 de dolari. În 1991, Nigeria avea doar 300 de dolari, Indonezia circa 700, iar Thailanda atinsese 1600... și Nigeria, cu 2 milioane de barili de petrol pe zi, este al patrulea mare producător de țări din cadrul OPEC; cum este, atunci, cu puțină ca această țară bogată, cu o populație numeroasă (a zecea din lume, cu circa 90 de milioane de locuitori), care contribuie cu trupe la acțiuni de menținere a păcii în Bosnia, Cambodgia, Somalia și Liberia, care pretinde în fiecare an un loc permanent în Consiliul de Secu-

ritate al ONU (și se miră de fiecare dată că n-o ia nimeni în serios), să fi ajuns într-o asemenea izbeliște, și nu numai din punct de vedere economic?

În cei 33 de ani de independentă, Nigeria a avut cinci lovitură militare de stat (modest, după standardele sud-americane), alte patru eșuate, șase lideri militari și doar nouă ani de guvernare civilă. Actualmente, deficitul bugetar este 10% din producția națională brută; iar inflația oscilează între 70-100% anual. În plus, telefoanele nu merg, energia electrică e sporadică, gunoiul zace nestrins pe străzi, iar cozile la benzina au atins, se spune, proporții românești. Recensământul din 1991 a arătat, spre surprinderea întregii lumi și spre jena guvernărilor, că Nigeria are vreo 20 de milioane de locuitori mai puțin decât declarase, iar populația crește într-un ritm rapid (în ciuda epidemiei de SIDA). Pe un teritoriu mai mare decât România, Italia, Grecia și fosta Iugoslavie luate laolaltă, coexistă circa 90 de milioane de nigerieni, grupați în peste 250 de triburi (Sudul, bogat în petrol, acuză, în general, clasa politică – provenită în bună parte din Nordul islamizat – că risipește avuțiile țării spre folosul propriu). Ce-i drept, corupția nigeriană a devenit proverbială, datorită faptului că se practică pe scară largă și la toate nivelele (se apreciază că nigerienii au între 25 și 50 de miliarde de dolari în bănci străine); numai pentru anul 1992, luându-se în calcul, pe de o parte, producția Nigeriei de petrol, iar pe de altă parte prețul mondial, între sotocelile economiștilor și datele publicate de guvern există o diferență de 2,7 miliarde de dolari... Deoarece privatizarea este doar o vorbă goală pentru liderii nigerieni (a fost privatizat doar 2% din portofoliul guvernamental), cine deține puterea în stat este și acela care împarte cașcavalul, întotdeauna potrivit unor linii tribale, cu rezerva deja pomenită a fondurilor aflate în alte conturi private la bănci străine. De aici însemnatatea (economică, cu implicații politice) a proiectelor de prestigiu: noua capitală Abuja (un fel de Brasilia africană), aeroportul din Lagos, autostrăzi (neterminate și cu gropi, căci guvernării se schimbă, și fiecare vrea o autostradă cu șase benzi de circulație din capitală până în satul său natal).

Războiul civil din Biafra (în Sudul Nigeriei), dintre 1967 și 1970, a costat ~~țara~~ un milion de vieți umenești, dărât după boom-ul petrolier de la începutul anilor 70, Nigeria speră să fie "locomotiva Africii" (alte țări de care s-au legat, asemenea speranțe desarte: Egipt, Zair, RSA). Importurile Nigeriei sunt semnificative pentru irresponsabilitatea guvernărilor: mașini de lux (Mercedes Benz, Porsche, Maserati, Lamborghini...), sampanie, avioane militare (de la Mig 17 și 21 la Jaguar și Hercules C-130), aparate de aer condiționate s.a.m.d. Lipsesc orice voință politică de a redresa situația, scadentele politice, economice, demografice etc. sunt doar amănuite la nesfîrșit, iar liderii nigerieni (la putere sau în opozitie) suferă de o cumpătă lipsă de credibilitate politică, în interior și în afara țării. Si Nigeria nu-i o republică bananieră oarecare, ea exportă milioane de barili de petrol zilnic, nu alune sau ceai, iar intelectualitatea nigeriană este una dintre cele mai sofisticate din lume, cu studii făcute la cele mai mari universități ale Europei și Americii, cu o presă excelentă, critică și la obiect, cu un premiu Nobel pentru literatură etc. Totuși, nu-i mai puțin adevărat că Nigeria este doar o altă țară africană, mai mare, poate, cu o populație mai numeroasă (unul din cinci locuitori ai Africii sub-sahariene este nigerian, după cum unul din cinci locuitori ai planetei este chinez), dar, în fond, cam cu aceleasi probleme ca astăzi alte țări de pe continent; deosebirea constă în faptul că Nigeria, fiind mai mare, problemele ei apar ca mările cu lupa, fiind prin aceasta, poate, mai lesne de diagnosticat.

Este de subliniat faptul că, pe întregul

nămînt și/sau de lideri "providențiali") a însemnat întotdeauna o frâna în calea dezvoltării economico-sociale; aceasta, spre deosebire de situația din Asia de Est, unde statul a avut, chiar în forme autoritar-dictatoriale, o influență benefică pe termen mediu și lung. Iar această particularitate a Africii se cuvine să fie pusă în legătură cu absența (ori, în cîteva rînduri, cu caracterul foarte rudimentar) al societății civile. Aș îngădui să spun că nu lipsa unor lideri charismatici este de vină pentru înapoierea Africii (și nici experiența sclavagistă, trecutul colonial, imperialismul american, "ghinionul" cu Uniunea Sovietică etc.), ci absența societății civile.

Desigur (dar de ce "desigur"?), criteriile de a judeca performanțele guvernelor africane sunt altele decât acelea luate în considerare cînd se cîntăresc alte regiuni ale globului, chiar dacă nivelele de dezvoltare socio-economică și politică erau foarte apropiate acum un sfert de veac, să spunem. De un deceniu, Africa suferă de dezinvestire, iar din acest punct de vedere situația din RSA se asemănată cu cea din ultimii ani ai Uniunii Sovietice; Africa este singurul continent pe care investițiile au scăzut în 1992 (cu o treime față de 1991), și aceasta în bună parte din pricina situației politic-instabile din RSA, dar și datorită secenței care a afectat întreg Sudul continentalui, agonia regimului militar din Nigeria, anarchie din Zair, precum și unei serii de războiuri civile care tăie continentalul, din Somalia pînă în Angoala și din Sudan pînă în Liberia.

De multe ori, în Africa, dacă liderii nu-și informează și ucid poporul – se cheamă că acea țară este aproape o poveste de succes (cf. Ghana, în anii din urmă); dacă ajutoarele americane și vest-europene pot fi distribuite fără prea multe pierderi de vieți omenești – se cheamă că e bine. Dacă se semnează un armistițiu între părțile implicate într-un război civil – se cheamă că s-a făcut un mare pas înainte; dacă un dictator catodicște, la presunții americane și vest-europene, să promită "alegeri libere" într-un viitor incert – se cheamă că a răsărit soarele democratiei. Dar continental se află în cea mai serioasă criză din istoria sa, iar liderii africani adoptă (ca toti politicienii, de pretutindeni și din toate timpurile) o strategie care să le asigure doar menținerea puterii, cu avantajele economice atențente. Într-o țară "normală", deținerea puterii (ori doar a ponderii) economice conduce la preluarea și păstrarea puterii politice; în țările așa-zise lumi a treia însă (și mai cu seamă în Africa), deținerea puterii politice este singura garanție a puterii economice. De aici rezultă necesitatea, pentru guvernări, de a rămîne la putere cu orice pret, iar pentru opozitie – de a căuta să ajungă la putere, cu orice pret; din rivalitatea acestor două "cu orice pret" iau naștere războiurile civile africane. Tradiția politică africană nu sugerează posibilitatea rotației la putere a două sau mai multe partide (în loc de partide, se poate citi: triburi, grupări etc.), căci regula "cîștiștorul ia totul" este atotputernică și bine stătă de toti participanții la cursa politică. E împedite că, dacă pierde puterea, Mobutu nu se va bucura de soarta rezervată președinților americanilor după ce și-au depus mandatul, ci mai degrabă de cea a lui Samuel Doe, pentru că noii guvernări vor căuta, cu siguranță, să pună mâna pe Mobutu și pe miliardele de dolari dosite pe la bănci străine; iar Mobutu știe aceasta, și caută să evite o asemenea situație, rămînind blocat la putere. Răstimp în care Zairul se cufundă tot mai mult, iar o eventuală viitoare tentativă de redresare se va dovi extremitate de dureroasă, și de îndelungată, dacă va fi, în general, cu putință.

In multe țări ale lumii "a treia" (iar Africa are, de fapt, numai țări apartinând acestei "lumi"), guvernele sunt fie incompetente, fie corupte, iar cel mai adesea ele sunt astăzi incompetentă și corupte.

a prosperității medii și, eventual, în cea a "primei lumi": în Japonia, Chile, Spania, Turcia, tigrii est-asiatici etc., succesul economic a fost obținut în condițiile absenței unui regim politic democratic. Dimpotrivă, punerea laolaltă a corupției și democratiei pare să fi fost întotdeauna rețeta sigură a dezastrelui economic, prezentă în India sau în Filipine.

O economie de piață este un privilegiu al țărilor bogate, arăta oèmeul J.K. Galbraith; pe de altă parte, experiența istorică a ultimului secol și jumătate sugerează faptul că pentru a ajunge la prosperitate și la o economie de piață este nevoie de un stat puternic și de o politică economică intelligent-interventionistă, îndeobște în cazul țărilor cu un start mai întîrziat și care au de recuperat importante handicapuri (Germania lui Bismarck, Japonia post-Meiji, Spania lui Franco, Coreea de Sud, Singapore, Chile sub dictatura lui Pinochet s.a.m.d.). Este o falsă problemă, aceea a țărilor în curs de dezvoltare (din Africa, dar și din Europa de Răsărit sau fosta Uniune Sovietică, deopotrivă): de a asigura creșterea economică în condițiile unui cadru politic preponderent democratic. Ceea ce contează realmente este prosperitatea economică, iar nu democrația; dacă cea dinții lipsește, poporul se va îndrepta în chip firesc spre populism, naționalism (tribalism), fascism, dictatură. Dacă există creștere economică, atunci societatea civilă își va lăsa revansă, mai devreme sau mai tîrziu, asupra oricărui trecut dictatorial; dacă nu – nu.

Actualmente, produsul național brut al tuturor țărilor aflate la Sud de Sahara este mai mic decât cel al Olandei (și scade continuu); investițiile de capital privat, care înregistrează un veritabil boom în anii din urmă în țările sărace, au ocolit Africa, și este de așteptat ca, în următorul secol, capitalul străin să fie reprezentat aproape în întregime de către banișii sub formă de ajutor. Prăbușirea URSS a contribuit decisiv la crearea unei noi situații strategice în lume, dar liderii africani par să nu fi realizat încă această schimbare; țările bogate, după terminarea Războiului Rece, nu mai sunt interesate să-și cumpere prietenii și aliații în Africa. Din punct de vedere economico-strategic, este firesc pentru țările bogate (chiar în condițiile recesiunii prelungite prin care trec economiile lor) să investească, inclusiv sub formă de ajutor, în Europa de Răsărit și în fosta Uniune Sovietică (iar de curînd, palestinienii s-au așezat și ei la această "coadă" privilegiată). Pe de altă parte, Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional și-au fixat standarde prea finale, iar multe țări africane nu sunt în stare să le îndeplinească, și deci nu pot primi bani de la cele două instituții; mai cu seamă cerințele vizînd (a) reducerea deficitelor bugetare și (b) controlul asupra inflației sănătoase aproape exorbitante și contribuie în mod decisiv la blocarea ajutorului (de curînd, Nigeria și Coasta de Fildeș, două țări importante ale Africii de Vest, n-au fost în stare să atingă obiectivele convenite de comun acord cu Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, astfel încît banișii n-au putut fi distribuiți țărilor respective).

În esență, situația se prezintă în felul următor: Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional cer guvernelor – nu doar celor africane, desigur – să-și reducă deficitul bugetar, prin reducerea cheltuielilor guvernamentale. În Africa, de obicei, cele mai importante cheltuieli bugetare sunt: armata, poliția, învățămîntul și asistența medicală. Guvernul X, să spunem, reduce fondurile alocate de la buget pentru învățămînt și sănătate, menținînd însă fondurile pentru armată și poliție (în termeni reali, aceste din urmă fonduri cresc întotdeauna), deoarece stabilitatea regimului depinde de armată și de poliție; apoi, guvernul X vine în fața poporului (care acum trebuie să plătească taxe școlare și medicale) și spune că B.M. și F.M.I. au impus acest regim de

nu sunt foarte populare printre africani. Mai mult încă, deoarece se întîmplă ca deficitul bugetar să nu se reducă, pentru că fondurile suplimentare alocate armatei și poliției (la care se adaugă subvențiile acordate întreprinderilor de stat nerentabile, subvențiile protecționiste pentru muribunde ramuri economice minate de neficiență, subvențiile acordate pe bază regională sau/și tribală etc.) sunt cel puțin echilibrate de reducerile din bugetele pentru sănătate și învățămînt, banca centrală tipărește mai mulți bani, alimentînd inflația, iar roadele politicii de "austeritate și restrucțurare" îmfîrzie să se arate și altfel decât sub forma unor greutăți suplimentare pentru categoriile cele mai defavorizate (și mai numeroase). Citeodată, ca în Zambia, întregul program devine un eşec, spre mare bucurie a celor care, în principiu, sunt împotriva recomandărilor B.M. și ale F.M.I.; de pildă, în 1986, Nigeria a respins propunerile B.M. și ale F.M.I. de reducere a deficitului bugetar, deoarece – spun expertii străini – adoptarea programului ar fi presupus monitorizarea finanțelor nigeriene de către contabili internaționali, ce și-ar fi dat repede seama de canalele corupției. Apoi, Nigeria a adoptat un program propriu de asanare a economiei, întru total identic cu cel sugerat de B.M. și F.M.I., dar fără contabili străini, program ce a esuat răsunător.

Africa este și singurul continent care n-a progresat în ultimii 20-30 de ani, iar perspectivele ei pe termen scurt, mediu și lung sunt mai degrabă sumbre. Economicește, cînd nu-i vorba de o prăbușire (ceea ce prea adesea este cazul), țările africane înregistrează stagnare, dar și aceasta din urmă – înțînd seama de rata înmulțirii populației – înseamnă neconveniență săracie. Desigur, menținerea, vreme de mai bine de un deceniu, la un nivel scăzut al prețului produselor africane (de la aur și diamante la cupru și cafea) n-a contribuit la îmbunătățirea situației. Pe de altă parte, destule țări africane și, respectiv, liderii lor, s-au mulțumit cu ceea ce a venit pe gratis, sub formă de ajutorare; Tanzania "cîștișă" de două ori mai multă valută forte din ajutorare străine decât datorită exporturilor sale, iar tendința este ca producția proprie să scăde. Din perspectiva birocrației (sau, dacă preferăți, a "elitei conducătoare"), ajutorul străin prezintă mărele avantaj ca vine, de la sine, în cantitate tot mai mare pe măsură ce situația din acea țară se deteriorează mai mult; ceea ce pentru țările donatoare este puțin sau foarte puțin (e.g.: recent, Japonia a acordat Ugandei un ajutor în valoare de 50 de milioane de dolari), pentru multe țări primitoare este o sumă enormă, care se obține fără multă proprietate, ci doar prin arta de a să cum să-ți vinzi "marfa": copii scheletici, femei evident flămînd etc. "Vitrina" o reprezintă televizoarele țărilor bogate, și această marfa africană (de subliniat: cea care aduce cei mai mulți bani în Africa) se vinde cu mare succes, de la Biafra încoace – cf. Etiopia, Somalia sau Sudul Africii, mîine probabil Sudul Sudanului sau Zairul. Marele pericol al acestei industriei îl reprezintă supraproducția, urmată de o anumită lehamite a potențialilor mușterii, mai ales acum, după ce tragedia iugoslavă a dovedit că astăzi marfa se poate găsi și la ușa Europei civilizate.

(Continuare în numărul viitor)

DAN OPRESCU is a Ph. D. in Philosophy at the University of Bucharest. A founding member of the Group for Social Dialogue, he studied at Oxford, and now he

Noua schimbare la față a României

– renașterea culturii politice radicale de dreapta –

DAN PAVEL

Reabilitarea unor personalități istorice, partide și mișcări politice din perioada interbelică și a celui de-al doilea război mondial este o tendință vizibil susținută, în anii din urmă, de mijloacele de comunicare în masă. Între necesara rescriere obiectivă a istoriei și revizionismul indistinct, partizan, tendonțios este însă o mare prăpastie. Tendința din urmă se bazează pe o premisă logic falsă și moral dăunătoare: aceea că trebuie făcută reabilitarea tuturor personalităților și organizațiilor politice din epoca respectivă, deoarece ele ar fi fost condamnate pe nedrept de către propaganda și istoriografia oficială¹. În numele falsului raționament care decurge de aici, sănătatea marșalul Antonescu, "Căpitänul" Corneliu Zelea Codreanu, succesorul său, "Comandantul" Horia Sima, mișcarea legionară în întregul ei. În paralel, iar partaj prin intermediul același tip de artificiu logic, are loc republicarea și reeditarea frenetică, necritică, scoasă din context, a textelor unor autori care și-au făcut un crez din susținerea liderilor și mișcărilor de extremă dreaptă, cum ar fi A.C. Cuza, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Emil Cioran, ba chiar a lui Constantin Noica – asociat ocazional și doar pentru o scurtă perioadă – tendonțelor cu pricina. Forța de impact a exploziei de

The resurrection of radical right political culture in Romania is based on a logical phallacy, which assumes that all the political personalities and movements of the past, blamed by the communist propaganda, must be rehabilitated. The Romanian intellectuals associated with the Legionary movement were theoreticians of metaphysical and moral antisemitism exactly in the period when nazism was preparing to solve "the Jewish problem". The contemporary antisemitism is linked with the denial of the Romanian participation, under the command of Marshal Antonescu, to the Holocaust in Transnistria. Romanian contemporary mass media and publishing houses are largely engaged in publishing the prewar right wing literature, without even mentioning which were the consequences of such tendencies. But filling the gap, the ideological vacuum only with a sweeping movement from the extreme left to the extreme right, from the totalitarianism of the left to the totalitarianism of the right is a very dangerous game. The author shows that the end of the Cold War is for political philosophy a source for more complex problems than the simplistic opposition communism-anticommunism (the access to modernity; articulating political legitimacy; the common consequences of the experiments of both totalitarisms).

cultură politică radicală de dreapta este considerabil mărită prin confiscarea de către exponentii acestei tendințe a culturii naționaliste și a literaturii fundamentalist ortodoxe, iar în numele acesteia, a culturii creștine și a celei spiritualiste. Este ca și cum răspunsului marxist la auto-proclamata problemă fundamentală a filosofiei i se contrapune răspunsul contrar, fără a se ieși astfel în afara limitărilor impuse de o problemă filosofică fundamentală atât de simplistă. Trecerea de la o extremitate la alta, de la stînga la dreapta, se petrece pe fundamental înțîrzierii considerabile în interiorizarea tradițiilor

culturii liberale, a normelor și procedurilor culturii politice democratice.

Cind, în decenile trei și patru, mișcările de extremă dreaptă au venit la putere în mai toată Europa, uneori pe cale democratică, altele invocând o legitimitate oarecare, puțini știau care vor fi consecințele în planul politicilor interne și internaționale. Experimentul de dreapta se producea oarecum "organic". Acum știm în egală măsură că urmările radicalismului ajuns la putere se măsoară prin ajustarea societății prin genocid și prin gradul de totalitarism. Dacă experimentul eșuat de extremă stîngă, recursul la expe-

rimentul de extremă dreaptă este mecanic, nu "organic". Reeditarea unor cărți precum *Mein Kampf* de Adolf Hitler sau *Cărticica șefului de cuib* a lui Zelea Codreanu nu se mai poate produce decât prin disimularea ingenuității politice sau a intereselor de piață. Iar o nouă ediție din *De două mii de ani...* de Mihail Sebastian, "roman cu o prefată de Nae Ionescu" (prefată care se încheie cu pasajul "...Iosef Hechter, nu simți că te cuprind frigul și întunericul?"), dar fără un studiu introductiv sau o prefată care să dezbată problema antisemitesmului și a Holocaustului, dovedește că nu există predestinare între alăturarea competenței editoriale și a celei politologice. Reeditarea unui manifest politic precum *Schimbarea la față a României* nu schimbă caracterul unei cărți șocante prin cinism – fie și numai prin declarația "Dacă și fi evreu, m-aș sinucide", rostită în perioada cind guvernele fasciste începuseră "rezolvarea problemei evreieschi" – doar eliminând pasajele infame la adresa maghiarilor și evreilor și declarând ultima ediție drept definitivă. Contextul de semnificație al tuturor acestor cărți este acela în care ele au apărut, iar singura modalitate de evitare a ambiguităților și interpretărilor nedorite este prin explicitarea contextului, a locului autorului în acel

context, a urmărilor situației inițiale, precum și a paralelor cu alte cărți. Discuțiile similare din Franța, Germania sau din Statele Unite nu au dus la diminuarea valorii unor Céline, Heidegger, Ezra Pound sau chiar T.S. Eliot.

Main-stream-ul dreapta-naționalism-ortodoxism are două paliere: unul este cel al *afirmării unor valori*, celălalt este *propagandistic*. Editurile se întrec în publicarea "integrală" a lui Nae Ionescu, a scrierilor interbelice ale unor Emil Cioran, Mircea Eliade sau a celor de o modestă valoare filosofică ale lui Petre Tuțea, fără a face efortul necesar nici pentru a oferi publicului larg imaginea lor integrală (chiar texte considerate "abateri" sînt eliminate, ceea ce afectează chiar pretenția integralității), nici pentru a compensa pretenția falsă a promovării unor "modele" umaniste absolute. Palierul propagandistic nu se sfîșează să exhibe vehement tocmai partea obscură a operei gînditorilor pe care editurile îi înfățișează ca modele valorice, tocmai în numele valorii absolute ce li se atribuie. Din noul front ideologic fac parte reviste precum *Noua dreaptă*, *Mișcarea*, *Gazeta de Vest* (Timișoara), *Puncte cardinale* (Sibiu, dar cu circulație și în Austria, Germania, Franța, Danemarca, Suedia, Spania, Canada, Statele Unite, Australia), *Cuvîntul românesc* (Canada, dar cu circulație și în România, în țările menționate în paranteza anterioară, precum și în multe altele), iar lista ar putea să mai continue. Cineva își va găsi poate cîndva puțin timp pentru a inventaria revistelor "samizdat" de extremă dreaptă din licee. Surpriza va fi mare. Cum într-o cultură politică democratică principiul prim este coexistența tuturor tendințelor, nici nu se poate pune măcar problema blocării sau restrișterii în vreun fel a literaturii ortodoxiste, naționaliste și de extremă dreaptă. Singura chestiune în discuție este de a edita în mod critic toate operele, în contextul lor istoric (local și universal), prin plasarea lor în mediu firesc bibliofil și intertextual. Cîtă vreme vor lipsi edițiile critice și editările competente, va pluti mereu echivocul între pornografia propagandistică de a folosi minima îndreptățire pentru a maximaliza mesajul partinic.

Fenomenul editării necritice este endemic. În raport cu programul masiv de a introduce în circuit autori români sau străini, efortul editorial de a informa și edifica publicul (față de operă, autor, cultura și epoca cărora le aparțin) este invers proporțional. O cultură majoră își respectă propriul statut atunci cînd cantitatele sunt stăpînite prin criterii valorice și calitative; o cultură mare își interpretează și își revalorifică mereu trecutul, deci și prezentul. Editorii au circumstanțe atenuante doar cînd invocă argumentul primatului și autonomiei textelor referindu-se la poezie și proză; în cultura politică însă, texte nu pot fi niciodată înțelese în afara contextului, intertextelor, istoriei, politiciei și biografiei. Iar cînd editorii nu își asumă travaliul utilizării instrumentelor serioase de editare, atunci intervine presa de partid sau partizană. Singurul efort de a plasa în context, intertext, istorie, politică și biografie este cel supus comandanțelor propagandistice și ideologice. Rezultatul este ingenios și elocvent: elementele de extremă dreaptă se combină cu cele de extremă stîngă, chiar într-un mod mai ingenios decît național-comunismul.

În presă se vorbește astăzi despre dificultățile de integrare politică a României în Europa și în lume. Taboul este incomplet, iar anacronismul cultural nu mai poate fi pus pe seama factorilor de putere. În activitatea editorială, ponderea lucrărilor de extremă dreaptă, împreună cu a celor naționaliste și fundamentalist-creștine, este exagerată în raport cu cele democratice și/sau liberale, social-democratice sau creștin-democratice. În librăriile americane pot fi găsite oriunde, în ediții paperback, scările esențiale ale părinților liberalismului și democrației (John

G.W.F. Hegel, "părinții fondatori" etc.); la noi, acești autori nu se mai găsesc nici la anticariate. Dintre titlurile străine publicate, pe primul loc se situează traducerea autorilor francezi postbelici, apartinând diferitelor mode pariziene; lucru este explicabil datorită intensificării relațiilor personale și a sporirii numărului celor care studiază în Franța, însă din punct de vedere al circulației internaționale și al ponderii în lumea ideilor, acești autori reprezintă un sector marginal, aproape provincial. Lipsesc traducerile, studiile critice, monografiile asupra unor filozofi politici majori ai secolului: Hannah Arendt, Isaiah Berlin, Jürgen Habermas, Leo Strauss, J.L. Talmon, Robert Nozick, Francis Fukuyama, Samuel Huntington, John Rawls, Giovanni Sartori, Raymond Aron (iar lista ar putea fi multă largită).

Sfîrșitul Războiului Rece și vidul ideologic

Căderea regimurilor comuniste și sfîrșitul Războiului Rece au determinat, în afară de o criză în gîndirea geopolitică și strategică a foștilor rivali, un vid ideologic în istorie, în temă, în etă: "îlăgrăușul socialist". După cum a devenit aproape o regulă, cînd e vorba de o tendință negativă, România deține un loc fruntaș: fenomenul este vizibil în special în existența unei legături pur simbolice între doctrinele partidelor și activitatea lor politică, între acestea și interesele alegătorilor. Ar fi fost normal ca acum să se producă (și să fie încurajată) reașezarea valorilor ideologice, reînnodarea continuării cu tradițiile culturii politice mondiale și întărirea legăturilor cu tendințele actuale din lume. O astfel de reașezare s-a produs parțial, însă nu de-a lungul unui spectru larg, cuprinzător, ci în raport cu un fals centru de referință doctrinară: teoria marxistă și epifenomenul ei, regimul comunist totalitarist. A te defini numai în raport cu regimul defuncți și ideologia lui înseamnă însă a te defini într-un mod limitativ și fals. Asta împiedică perceperea exceselor și încălcările frontierelor dincolo de care activitatea politică și ideologică devine încălcare a procedurilor democratice și a normelor constituționale. Împiedică perceperea radicalismului. Există în societatea noastră mișcări radicale, iar înțelegerea potențialului lor de viitor depinde de comparația cu mișcările radicale din trecut. Richard Pipes (în *Russian Revolution*, dar și în cările publicate încă în anii '50 și '60) și Hannah Arendt (în *The Origins of Totalitarianism*) au explicitat perfect mecanismul care a permis unor mișcări radicale din acest secol să se transforme în regimurile totalitare de stînga și de dreaptă, comunismul și nazismul³.

Condamnarea gînditorilor și oamenilor politici de extremă stîngă ar avea mai mult sens în măsura în care s-ar desfășura în paralel cu condamnarea profetilor și condottierilor celuilalt radicalism și totalitarism. Sfîrșitul Războiului Rece este o bună oportunitate pentru realinieră paradigmelor epistemologice în raport cu valorile morale și spectrul ideologic. Alt-minteri, se produce fenomenul (care s-a și produs) de intoleranță față de conștiințele critice din România, care îndrăznește să analizeze, să pună la îndoială și chiar să condamne pe intelectualii asociați extremității drepte. Acest mod confuz și partizan de transformare a tabuilor Războiului Rece și a reglementării conturilor neîncheiate între diferiți actori ai luptelor ideologice de guerillă și de comando în norme ale culturii politice democratice.

Dar să dău un exemplu: într-o revistă de opinie, un istoric serios analizează angajamentele naționaliste, xenofobe, antisemite și de extremă dreaptă ale unor "modele culturale naționale". În aceeași revistă i se răspunde (fără a menționa că este evreu, dar lăsându-se a se subînțele-

zentanții extreamei drepte cînd exponentii radicalismului de stînga (și se dă o listă care cuprinde numai evrei) au fost cel puțin la fel de răi. Răspunsul istoricului lezat, care încearcă să mențină controversa pe tărîm rațional, se bucură de noi atacuri din partea redactorilor revistei, fiind acuzat – pentru că atrage atenția asupra primejdiei de a învinui exclusiv pe evrei pentru instaurarea comunismului în România – că este etnocentric pentru că apără valorile proprii minorități. Culmea este că el a încercat doar să prevină transferarea responsabilității unor indivizi (componenti ai unui partid) asupra întregii etnii. Etnie care tocmai în acei ani își număra supraviețuitorii în urma Holocaustului. O astfel de discuție într-o țară civilizată s-ar fi soldat cu descalificarea revistei cu pricina în ochii opiniei publice, pentru că dovedește o totală inaderență și indiferență față de majorele dezbatări etnice, ideologice, istorice și politice ale ultimei jumătăți de secol.

Cînd critica cu orice pret a ideologiei și regimului devine îmbrățișarea necritică a tot ceea ce este anticomunism, apar intoleranța și incapacitatea de a opera distincții. Numai că opțiunea pentru procedură democratice și statul de drept înseamnă despărțirea simultană și în egală măsură de comunism și fascism. Si aici nu este vorba doar de păstrarea unei balanțe ideologice echilibrate – de dragul echilibrului –, ci de înțelegerea precisă a naturii ideologice a regimurilor care au precedat comunismul și au împins la angajamente politice și acte irreversibile (în mod concret, au împins România într-un război în urma căruia trupele sovietice au intrat în țară). Si este firesc recursul la conexiunea dintre ideologie și angajamente, cînd se reînnoiesc angajamentele.

Sfîrșitul Războiului Rece pune filosofie politice probleme cu mult mai complexe decît opozitia simplistă comunism-anticomunism. Sintagma de **vid ideologic** se referă tocmai la ignorarea lor:

– democrația liberală, fascismul și comunismul au reprezentat în acest secol modalități diferite (normale sau patologice) de accesare la modernitate; eșecul accederii la modernitate a atras în bună parte reacțiile antioccidentale și antimoderne ale fascismului și comunismului;

– democrația liberală, fascismul și comunismul sănt modalități diferite de articulare a legitimității autorității politice; Războiul Rece a delegitimat alternativa comunismă de motivare a detinerii puterii; în schimb, în ochii proprietarilor susținători (deși fascismul a fost învins pe cîmpul de luptă în cel de-al doilea război mondial) el nu a fost și delegitimat, de unde și tentația radicalismului de dreaptă în toate țările ce încearcă prin ultranationalism să recăștige coerentă socială-traditională a ultimelor două secole de asemenea a identităților naționale;

– din punct de vedere ideologic, originea intelectuală ale liberalismului și comunismului sănt comune – de aici și sintagma de Război Rece, înfruntare între regimuri politice înrudite prin filiația ideologică, precum și prin alianță lor, din ultima conflagrație mondială, împotriva dușmanului comun, nazismul;

– din punct de vedere al sistemului politic și al administrației puterii, mișcările radicale de stînga și de dreaptă au condus la regimuri totalitare și la genocid – fie că "soluția finală" invocă drept sursă de legitimitate, rasa sau națiunea, fie că invocă clasa socială.

Revolta împotriva modernității

Rezisionismul istoric – mai ales cînd este făcut în numele criteriilor "antiinternăționaliste" și de impunere cu orice pret a identității și demnitatei etnice/nationale – poate avea consecințe mult mai complete decît rescrierea partizană, unilaterală

SEMINAL

JACQUES LE GOFF,
Banii și viața. Economie și religie în Evul Mediu,
București, Editura Erasmus, 1993, traducere din limba franceză de Ecaterina Stănescu, p. 128, 449 lei.

Cartea prestiosului istoric francez este o cercetare asupra nașterii economiei capitaliste de piață în plină societate medievală, proces de o importanță similară în raport cu Renașterea economiei de piață în perioada tranzită de la regimul totalitar comunist la un regim de tip diferit. Relația dintre cămătarie și morală, cea dintre profit și muncă, dintre mentalitățile colective, teologie și literatură sănt numai cîteva din temele abordate.

ROY MEDVEDEV,
Oamenii lui Stalin, București, Editura Meridiane, 1983, "Seria document", traducere, note și glosar de George G. Potra și Delia Răzdolescu, p. 240, 700 lei

Criteriul ales de autor pentru a grupa bibliografiile unor bolșevici din "vechea gardă" este faptul că, deși au făcut parte din elita din jurul lui Stalin, au supraviețuit marilor epurări și chiar lui Stalin. Secretele supraviețuirii unor lideri precum Vorosilov, Mikoian, Suslov, Molotov, Kaganovici și Malenkov prezentă un interes mai mult decît istoric și biografic, fiind o temă de reflecție pentru analiștii politici.

GERD RUGE,
Mihail Gorbaciov. Biografie, București, Editura Doina, 1993, traducere de Honoria Pohrib și Magdalena Georgescu, p. 320, 875 lei

Viața personalității considerate hotărîtoare în determinarea sortii regimurilor comuniste a inspirat mai mulți istorici și ziaristi să-i scrie biografie. Cartea lui Ruge se oprește în 1990, cînd destinul lui Gorbaciov era departe de a se fi terminat, fără ca asta să afecteze calitatea cercetării.

Rugăm editurile ce lansează volume cu tematică politică, politologică, istorică să trimîtă semnale pe adresa redacției pentru a le face astfel cunoscute în țară și străinătate.

(urmare din pag. 29)

lă a istoriei. Pînă la urmă, după mai multe generații de istorici și după succesiunea unor regimuri politice diferite, se ajunge la cîștigarea obiectivității în cunoașterea trecutului. **Însă revizionismul istoric conduce la revizionism moral**, iar consecințele acestuia sunt iremediabile. Revizionismul moral de dreapta sau de stînga, în numele condamnării exceselor doctrinei contrarii nu conduce decît la înlocuirea criteriilor etice cu criterii ideologice. Chiar și în variantele lor neîmplinite sau doar amînate, cum ar fi legionarismul, fascismele și comunismele, au condus în egală măsură la sclavie, tor-

parea României lui Antonescu la Holocaust⁷. În afară de înjurăturile din presa radicală de dreapta, dar și din publicații precum *România Mare*, *Totuși iubirea*, *Europa* sau de negația neargumentată din *Evenimentul zilei* – mai ales odată cu participarea președintelui Ion Iliescu la deschiderea lui U.S. Holocaust Memorial, la Washington, D.C., considerată ca un act de slăbiciune în fața presunilor “internaționaliste” (citește ale iudeo-francmasoneriei mondiale) – nimeni în presa noastră nu și-a asumat riscul unei discuții pe bază de documente și dovezi cu privire la problema responsabilității armatei și jandarmeriei în Holocaust.⁸

lectuali grupate în jurul periodicelor *Săptămîna*, *Luceafărul*, *Flacăra*, recuperînd parțial – uneori explicit – chiar temele legionarismului și “generației de la 1927”¹². Aceste combinații oximoronice de extremă dreaptă și extremă stîngă (“bolșevismul alb”, “dreapta roșie”, “stînga verde”, cum au fost descrise) se regăsesc azi în activitatea săptămînalelor *România Mare*, *Europa* și *Totuși iubirea*. Numai moartea l-a oprit pe Stalin să procedeze la un nou Holocaust; iar deradicarea regimurilor staliniste a împiedicat recurgerea din nou la “soluția finală”¹³. Trebuie remarcat însă că acrobația între extretele ideologice și elu-

ULM SPINEANU,

Ce e educația liberală?

LEO STRAUSS

Educația liberală este o educație în spiritul culturii sau care are ca scop cultura. Produsul finit al educației liberale este ființa umană cultivată. Inițial, cuvântul "cultură" (*cultura*) însemna agricultură: cultivarea pământului conform naturii sale. "Cultura" înseamnă astăzi, prin derivare, cultivarea mintii, grija față de facultățile native ale mintii și ameliorarea lor în concordanță cu natura mintii. Tot așa cum pământul are nevoie de cultivatori, mintea are nevoie de profesori. Dar profesorii nu se găsesc atât de ușor ca fermierii. Profesorii însăși sunt elevi și trebuie să fie elevi. Totuși, un regres la infinit nu este posibil: în cele din urmă, trebuie să existe profesori care să nu fie la rîndul lor elevi. Acei profesori care nu sunt la rîndul lor elevi sunt mintile luminate sau, pentru a evita orice ambiguitate în privința unui subiect de o asemenea importanță, sunt mintile cele mai luminate. Astfel de oameni sunt extrem de rare. Este foarte puțin probabil să-i întîlnim în sălile de clasă. Este foarte puțin probabil să-i întîlnim în general. Este un mare noroc să fii contemporan cu un astfel de om. În orice caz, elevii, indiferent de nivelul la care au ajuns, au acces la profesorii care nu sunt la rîndul lor elevi, la mintile cele mai luminate, doar prin intermediul marilor cărți. Educația liberală constă deci în studierea cu grija potrivită a marilor cărți pe care mintile cele mai luminate le-au lăsat în urma lor – un studiu în care elevii cu mai puțină experiență, inclusiv începătorii, sunt ajutați de elevii cu o experiență mai mare.

Aceasta nu este o sarcină ușoară, așa cum ar putea părea dacă am lua în considerare formula pe care am enunțat-o mai sus. Formula aceasta trebuie comentată pe larg. Multe vieți au fost dedicate și vor mai fi dedicate în continuare scrierii unor astfel de comentarii. De exemplu, care este sensul afirmației că marile cărți trebuie studiate "cu grija potrivită"? Pentru moment, amintesc doar o dificultate care e evidentă pentru oricine: mintile cele mai luminate nu ne spun aceleași lucruri despre temele cele mai importante. Comunitatea mintilor celor mai luminate este stăpinită de discordie și chiar de mai multe tipuri de discordie. Oricare ar fi consecințele acestui fapt, cert este că educația liberală nu poate fi o simplă indoctrinare. Mai amintesc încă o dificultate: "educația liberală este educația în spiritul culturii". Despre ce fel de cultură este vorba? Răspunsul nostru este: cultura în sensul tradiției occidentale. Dar cultura occidentală nu este decât una dintre diversele culturi existente. Limitindu-ne la cultura occidentală, nu condamnăm oare educația liberală la un fel de parohialism și nu este parohialismul incompatibil cu receptivitatea educației liberale? Noțiunea de educație liberală se pare că nu se potrivește unei epoci care e conștientă de faptul că nu putem vorbi de cultura mintii umane prin excelență, ci de o varietate de culturi. Evident că, folositor plural, cuvântul "cultură" nu mai are aceeași semnificație pe care o are cuvântul **cultura singulare tantum**. Cultura nu mai este, cum se spune acum, absolută, ci a devenit relativă. Nu este ușor să explici ce înseamnă cuvântul "cultură" atunci cînd e folosit la plural. Ca o consecință a acestei confuzii, s-a generat, explicit sau implicit, că ea ar consta într-un model de comportament comun unui grup uman. Din cauza aceasta nu ezităm să vorbim despre cultura suburbană sau despre culturile grupurilor de tineri compuse sau nu din delicienți. Cu alte cuvinte, orice ființă umană care nu stă într-un azil de nebun este o ființă umană cultivată, deoarece participă la o cultură. La granița cercetării a apărut întrebarea dacă

nu există o cultură a grupurilor din azurile de nebuni. Contrașind sensul în care folosim astăzi cuvântul "cultură" cu sensul său originar, el pare a spune că a cultiva o grădină înseamnă a o murdări cu cutii goale de conserve și sticle de whisky sau cu tot felul de hîrtii aruncate la întîmplare. Ajunși în acest punct, ne dăm seama că într-un fel sau altul ne-am rătăcit. Să reîncepem deci punând din nou întrebarea: ce poate însemna educația liberală aici și acum?

Educația liberală este un anumit tip de educație literară: un fel de educație în spiritul scrierii sau prin scris. Nu este cazul să pledăm pentru capacitatea de a scrie și a citi; orice **elector** știe că democrația modernă se menține sau se prăbușește datorită capacitatii de a scrie și a citi. Pentru a înțelege această nevoie trebuie să reflectăm asupra democrației moderne. Ce este democrația modernă? S-a spus odată că democrația este regimul care se menține sau se prăbușește datorită virtuții: o democrație este un regim în care toți sau aproape toți adulții sunt virtuoși și înțelepti; sau este o societate în care toți sau aproape toți adulții și-au dezvoltat rațiunea pînă la un nivel foarte înalt, sau societatea ratională prin excelență. Într-un cuvînt, prin democrație se înțelege o aristocrație care s-a extins într-o aristocrație universală. Înainte de apariția democrației moderne existau dubii dacă democrația în această accepțiune ar fi posibilă. După cum spunea și unul dintre cei doi teoreticieni ai democrației cu mintile cele mai luminate, "dacă ar exista un popor de zei, acesta să ar conduce democratic; o guvernare de o asemenea perfecționare nu e posibilă pentru niște ființe umane". Această voce izolată și plăpîndă răsună azi ca un megafon puternic.

Există o adevărată știință – și profesiunea mea, ca și a altor câteva mii de persoane, constă în predarea ei – e vorba de știința politicii care, ca să spunem așa, are ca unică temă contrastul dintre conceperea originară a democrației și democrația în formă ei existentă. Potrivit unei păreri extreme, care este părere predominantă în această profesiune, idealul democrației ar fi o simplă iluzie, singurul lucru care contează fiind comportamentul democraților și comportamentul oamenilor în democrații. De departe de a fi o aristocrație universală, democrația modernă ar fi astfel o guvernare a maselor, dacă acestea ar putea guverna; de fapt, ea e o guvernare a elitelor, adică a grupurilor de oameni care din diverse motive sunt la conducere sau au o șansă destul de mare să ajungă la conducere; una dintre cele mai importante virtuți de care are nevoie democrația pentru a funcționa linistită e, zice-se, apatia electorală, adică absența spiritului public. Cetățenii care nu citesc decît pagina sportivă și glumele din ziare nu sunt poate sarea și piperul pământului, dar sunt sarea și piperul democrației moderne. În felul acesta, democrația nu este realmente guvernarea maselor, ci cultura maselor. O cultură de masă este o cultură ce poate fi obținută cu minimum de capacitați, fără nici un efort intelectual și moral și la un preț foarte scăzut. Dar chiar și o cultură de masă, de fapt în primul rînd o asemenea cultură, are nevoie de o alimentare constantă cu idei noi, produse de minti creațioare; pînă și reclamele muzicale și-ar pierde impactul dacă nu ar fi schimbate din cînd în cînd. Democrația, chiar dacă nu ar fi decît carapacea solidă ce protejează plăpîndă cultură de masă, are nevoie, în timp, de calități de o cu totul altă

natură: devotament, concentrare, deschidere și profunzime a mintii. Înțelegem astfel mai ușor ce înseamnă educația liberală aici și acum. Educația liberală este contraponere culturii de masă, a efectelor corozive ale culturii de masă, a tendinței sale moștenite de a nu produce decît "specialiști lipsiți de spirit sau capacitate vizionară ori voluptuoși fără de inimă". Educația liberală este scara pe care încercăm să urcăm la democrația de masă la democrația în sensul original. Educația liberală este efortul necesar pentru fondarea unei aristocrații în interiorul societății democratice a maselor. Educația liberală le aduce aminte acelor membri ai unei democrații de masă care au urechi să audă de măreția umană.

Cineva ar putea să spună că această noțiune de educație liberală este pur politică și că ea presupune în mod dogmatic excelența democrației moderne. Nu putem oare să întoarcem spatele societății moderne? Nu ne putem întoarce la natură, la viața pe care o duceau triburile ce nu cunoșteau scrierea? Nu suntem striviți, îngreșați, degradati de cantitatea enormă de tipărituri, de cimitirul astor păduri frumoase și majestuoase? Nu este suficient să taxăm o asemenea atitudine drept un romatism pur și să spunem că azi nu ne mai putem întoarce la natură: oare generațiile viitoare, supraviețuitoare ale unui cataclism produs de oameni, nu vor fi forțate să trăiască în triburi care nu vor cunoaște scrierea? Oare astfel de perspective nu ne obligă să ne schimbăm opinia despre războaiele termonucleare? Cu siguranță că ororile culturii de masă (ce includ și excursiile organizate în mijlocul naturii) explică dorința de întoarcere în natură. În mod ideal, o societate care nu cunoaște scrierea este o societate guvernată de obiceiuri ancestrale care provin de la fondatorii originari, de la zei ori de la urmașii ori discipolii zeilor; deoarece o astfel de societate nu cunoaște scrierea, moștenitorii fizici nu pot avea un contact direct cu fondatorii; ei nu pot să dacă părinții sau bunicii lor s-au abătut de la sensul originar ori dacă nu au deformat mesajul divin prin adăugiri sau omisiuni umane; astfel, o societate care nu cunoaște scrierea nu poate acționa urmînd riguros principiul: cel mai bun lucru este cel mai vechi. Fondatorii nu le pot vorbi direct moștenitorilor lor decît prin texte scrise pe care le lasă în urma lor. Din această cauză, dorința de a se întoarce la o societate ce nu cunoaște scrierea se contrazice pe sine. Suntem obligați să trăim cu cărțile. Dar viața este prea scurtă pentru a trăi cu alte cărți decît cu cele mari. În acest caz, ca și în altele, cel mai bine este să luăm ca model acea minte luminată care, datorită bunului său simț, este mediatorul prin excelență dintre noi și mintile cele mai luminate. Socrate nu a scris nici o carte, dar el a citit cărți. Îngăduiți-mi să citez o afirmație a lui Socrate, ce spune aproape total în legătură cu subiectul nostru, cu simplitatea nobilă și măreția senină caracteristice strămoșilor: "tot așa cum unora le place să aibă un cal bun, un cîine sau o pasare, mie îmi place să am prietenii buni... Iar comorile înțeleptilor de altădată, pe care ei le-au lăsat în urma lor în cărți, le descopăr și le deslușesc împreună cu prietenii mei; dacă găsim un lucru bun, îl păstrăm și îl considerăm un mare cîștig, atunci cînd devenim utili unul altuia". Cel care redă această frază adaugă următoarea observație: "cînd am auzit lucrul acesta, mi s-a părut că Socrate este bine-cuvîntat și că în același timp îl îndrumă pe cei care îl ascultă către nobelețea desăvîrșită". Această relatare este incompletă, deoarece nu pomenește nimic despre ceea ce gîndeau Socrate în legătură cu

pasajele din cărțile înțeleptilor de altădată despre care nu știa dacă sunt bune. Dîntr-o altă relatăre aflăm însă că Euripiide i-a dat odată lui Socrate o scriere a lui Heraclit, cerîndu-i părerea despre aceasta. Socrate i-a spus: "ceea ce am înțeles eu este măreț și nobil; bănuiesc că același lucru este valabil și pentru ceea ce eu nu am înțeles; dar pentru a pricepe această scriere este cu siguranță nevoie de o inteligență aparte".

Fiind o educație ce are drept scop atingerea nobleții desăvîrșite, a excelenței umane, educația liberală constă în păstrarea în memorie a excelenței și măreției umane. În ce fel și prin ce mijloace ne reamîntește educația liberală de măreția umană? Ne e peste putință să apreciem la justă ei valoare o asemenea educație. E cunoscută opinia lui Platon potrivit căreia educația, în sensul ei cel mai înalt, e filosofia. Filosofia este căutarea înțelepciunii sau căutarea cunoașterii lucrurilor celor mai însemnate, mai elevate sau mai cuprinzătoare; o astfel de cunoaștere, spunea el, este virtute și fericire; cum însă înțelepciunea e înaccesibilă omului, virtutea și fericirea vor fi întotdeauna imperfekte. În ciuda acestui lucru, filosoful este declarat singurul rege adevarat; el este considerat a fi atins cel mai înalt grad de perfecționare pe care mintea umană îl poate atinge. Trebuie să tragem de aici concluzia că nu putem fi filosofi, că nu putem atinge cel mai înalt grad de educație. Nu trebuie să fim induși în eroare de faptul că întîlnim mulți oameni care susțin că sunt filosofi, întrucât ei folosesc o expresie confuză datorată probabilității unei comodități administrative. De multe ori, ei vor să spună prin asta că sunt membri ai unor departamente de filosofie. Dar e tot astă de absurd să te aștepți ca membrii unor departamente de filosofie să fie filosofi cum e să te aștepți ca membrii unor departamente artistice să fie artiști. Nu putem fi filosofi, dar putem iubi filosofia, putem încerca să filosofăm. Această filosofare constă în orice caz înainte de orice altceva în ascultarea conversației dintre mari filosofi sau, mai general și mai prudent spus, dintre mintile cele mai luminate, deci în studierea marilor cărți. Mintile cele mai luminate pe care trebuie să le ascultăm nu sunt în nici un caz doar mintile cele mai luminate din Occident. Doar o nefericită necesitate ne face să nu putem asculta mintile cele mai luminate din India sau din China; nu le putem înțelege limba și pur și simplu nu putem învăța toate limbile.

Să repetăm: educația liberală constă în ascultarea conversației dintre mintile cele mai luminate. Aici ne confruntăm însă cu dificultatea zdrobitoare că respectiva conversație nu are loc fără ajutorul nostru, că de fapt noi suntem cei care trebuie să facem conversația posibilă. Mintile cele mai luminate monologhează. Noi trebuie să transformăm monologul lor într-un dialog, "izolare" lor într-o "comunicare". Mintile cele mai luminate monologhează chiar și atunci cînd scriu dialoguri. Dacă ne uităm la dialogurile lui Platon, observăm că nu există niciodată o conversație între minti aflate la aceeași înălțime: toate dialogurile platonice au loc între un om superior și unul inferior acestuia. Se pare că Platon credea că nu se poate scrie un dialog între doi oameni superiori. În cazul acesta, trebuie să facem un lucru pe care mintile cele mai luminate au fost incapabile să îl facă. Haideți să înfruntăm această situație dificilă, astă de dificilă încât ea pare a face din educația liberală ceva absurd. Cum mintile cele mai luminate se contrazic în chestiunile cele mai impor-

(continuare în pag. 32)

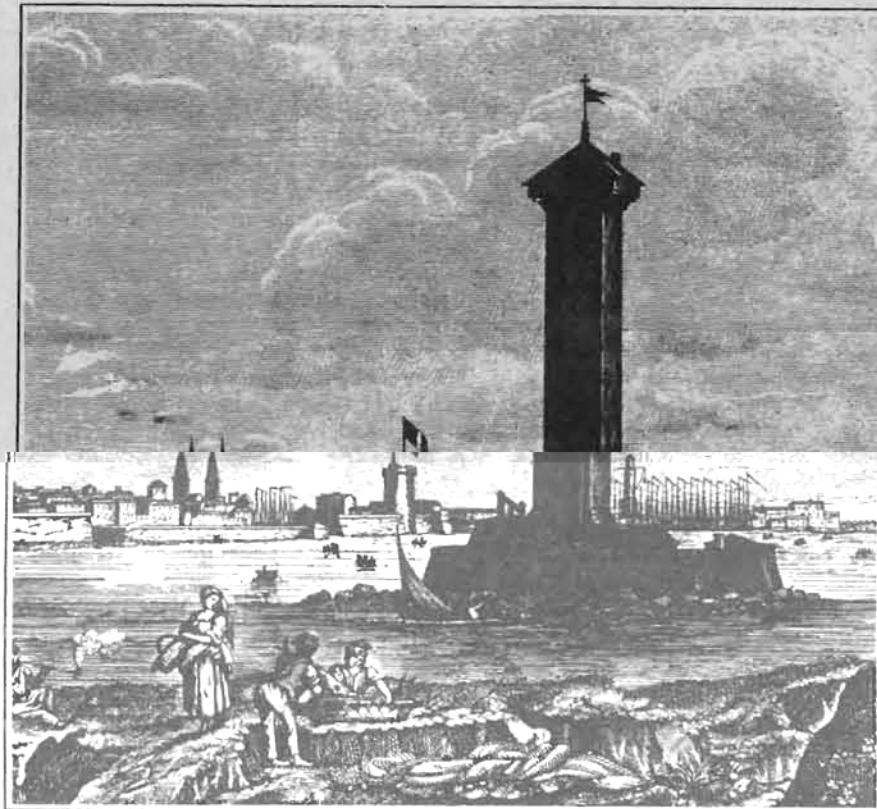
Leo Strauss

(1899-1973)

Leo Strauss s-a născut în Germania (la Kirchheim) într-un mediu evreiesc ortodox. Și-a primit educația la Gymnasium, servind apoi în armata germană, în timpul primului război mondial. După război, a urmat cursurile Universităților din Marburg și Hamburg, iar după susținerea doctoratului (1921), a trăit un an la Freiburg, în vremea în care catedra de filosofie era ocupată de Husserl, ce avea drept asistent pe fiul lui Martin Heidegger. Lucrează apoi la Berlin, la Academia de Studii Evreiești (1925-1932). În 1932 părăsește Germania pentru Franța și, mai târziu, Anglia. În 1938 pleacă în Statele Unite, unde va trăi și va predă pînă la moarte. A fost profesor la New School for Social Research (1938-1949), la Universitatea din Chicago (1949-1967), la Claremont (California) Men's College (1968-1969) și la Annapolis (Maryland) St. John's College (1969-1973).

Schematic, viața lui Leo Strauss poate fi împărțită în trei perioade distincte, fără a nega inspirația unică a cercetărilor sale. De-a lungul primei perioade, un tînăr evreu ortodox se întrebă care e raportul religiei sale cu lumea în care trăiește, ceea ce a Republicii de la Weimar, a assimilării și a sionismului, a sporirii antisemitismului. E interesat mai întîi de Spinoza, model al evreului "eliberat", și de critica spinozistă a religiei (lucrarea sa din 1930 despre Spinoza a fost tradusă în 1965 la New York, Schocken, sub titlul *Spinoza's critique of religion*); se ocupă apoi de raportul filosofie-religie la Maimonide (1935, *Philosophie und Gesetz*) și de fundamentele și geneza filosofiei politice a lui Hobbes (1937, lucrare scrisă în germană și tradusă în engleză la Clarendon Press, cu titlul *The political philosophy of Hobbes*). Lucrările publicate în acești ani săn cu totul conforme canoanelor respectabilității universitare. Ele săn și astăzi cele mai cunoscute și mai apreciate lucrări scrise de către Strauss, vădind deja imensa cultură și dimensiunile unui spirit cu totul comparabil cu cel al lui Cassirer, de pildă, chiar dacă interesele lui Strauss săn mai "vitale", mai puțin "intelectuale" decât cele care-l animau pe Cassirer. Chestiunile tratate săn legate totuși de tema centrală a întregii sale opere, pe care Strauss însuși o va denumi problema teologicopolitică.

Prima perioadă se încheie cu emigra-

re în Statele Unite. Strauss își aprofundă cunoștințele, în special într-un domeniu destul de puțin abordat, cel al filosofilor arabe și evreiești din Evul Mediu. El descoperă grătia lor, și plecind de la reflectia despre condițiile existenței sociale a filosofiei în creștinism, iudaism și islam, existența unei art of writing uitate, scrierea esoterică. Strauss devine în ce în ce mai convins că această artă este fundamentală pentru înțelegerea întregii filosofii clasice. Descoperirea sa e inseparabilă de regăsirea filosofiei politice clasice, și ea va determina modelul cercetărilor ulterioare. Strauss își va largi cunoștințele despre această artă, recitindu-i pe filosofi arabi și evrei, pentru a studia apoi modificările aduse ei de către filosofi moderni, ce au căutat să se despartă de filosofia clasică și în particular de filosofia politică clasică; în același context, Strauss cercetează în ce fel au fost ignorate această artă of writing și filosofia politică clasică de către istoricii moderni ai filosofiei. Cea de-a doua perioadă se caracterizează deci prin dorința lui Strauss de a înțelege istoria

Occidentului în lumina acestei arte uitate și de a evidenția consecințele acestei uitări pentru situația filosofiei și a politiciei. Leo Strauss îi citește pe autori moderni animați de dorința de a-i situa pe fiecare în raport cu ceilalți și în raport cu clasicii de care s-a rupt; el îi citește de asemenea pe clasicii, pentru a demonstra fecunditatea acestei arte. S-ar putea să spună că dacă în prima perioadă a vieții Strauss avea o atitudine intelectuală ce nu contesta în chip fundamental modernitatea, ce nu avea în vedere posibilitatea unei reîntoarceri la filosofia politică clasică, în cea de-a două perioadă a vieții el se detașează înțelul cu înțelul de modernitate, punând-o tot mai mult sub semnul întrebării, pe măsura aprofundării cunoștințelor despre clasicii. În cea de-a două perioadă, ce se încheie pe la sfîrșitul anilor 50, văd lumina tiparului lucrării însemnate: *Persecution and art of writing* (scrisă în 1941 și tipărită în 1952 la Glencoe Free Press), *On tyranny: an interpretation of Xenophon's "Hieron"* (1948, Cornell U.P. Paperbacks), *Natural right and history* (1953, The

University of Chicago Press), *What is political philosophy?* (1956, Glencoe Free Press) și *Thoughts on Machiavelli* (1958, University of Washington Press).

Leo Strauss și-a petrecut ultimii 15 ani ai vieții într-o intimitate tot mai mare cu scrierile vechilor greci, cercetați în raportul lor cu cel care încarnează, în mod enigmatic, filosofia. *The city and man* (1964, University Press of Virginia) e prima lucrare ce se "instalează" în textele cele mai faimoase ale Antichității. Ordinea capitolelor cărții e revelatoare: Strauss inversează cronologia, plecind de la cel mai recent filosof grec către ceea ce pare chiar ieșit din filosofie: e vorba de *Războiul peloponesian* și al atenienilor al lui Tucidide, adică de solul pe care a crescut floarea socratică, opera lui Tucidide fiind complementul doar aparent nefilosofic al *Republicii* lui Platon. Trecind de la *Politia* aristotelică la *Republieca* platonică și apoi la Tucidide, trecem de la ceea ce Strauss prezintă ca expunerea "științifică" a înțelegerii lucrurilor politice de către simțul comun la lucrarea cea mai celebră a Antichității despre lucrurile politice, *Republieca* lui Platon, o prezentare "dramatică" sau "imitativă" a politiciei, fictivă dar și filosofică, pentru a "încheia" cu o prezentare "istorică" a unei acțiuni efective, războiul dintre Sparta și Atena considerat ca revelator pentru natura politicului. E ca și cum am coborât în mod obligatoriu de la teorie la condițiile sale de apariție, văzute nu ca niște "cauze" ale filosofiei, ci mai degrabă ca mediul propice pentru apariția gîndirii filosofice a politiciei. Strauss demonstrează astfel inseparabilitatea științei politice și a înțelegeri comune a politicului. După această lucrare, Strauss a alcătuit comentarii la Aristofan (*Socrates and Aristophane*, Basic Books, New York, 1966), Xenophon (*Xenophon's socratic discourses*, Cornell Paperbacks, 1971, *Xenophon's Socrates*, Cornell Paperbacks, 1973), la dialoguri platonice, în special "Legile" (*The argument and action of Platon's Law*, Chicago Press, 1975) în cărți dominate de o naivitate intelligentă, cultivată și inventivă.

(Extras din prezentarea făcută de Olivier Berrichon-Sedeyn traduceru franceze a lucrării *The city and man*, apărută în 1987 în colecția "Agora", pp. XXI-XXV; trad. de C.P.)

(urmare din pag. 31)

tante, ele ne obligă să le judecăm monologurile. Noi nu ne putem însă baza pe ceea ce spune fiecare dintre ele. Pe de altă parte, ne dăm seama că nu suntem destul de competenți pentru a fi judecători.

Această stare de lucruri nu ne este clară datorită mai multor iluzii facile. Noi înclinăm să credem că punctul nostru de vedere este superior celui al minorităților celor mai luminate fie pentru că el este cel al timpurilor de azi (iar această perioadă, fiind ulterioră, pare superioară epocii lor), fie pentru că suntem convingi că fiecare dintre minoritățile cele mai luminate avea dreptate din punctul ei de vedere, fără să aibă, aşa cum pretindea, dreptate în mod absolut; noi credem azi că nu poate exista o singură opinie pur și simplu adevărată prin ea însăși, ci doar o opinie adevărată în mod formal; această opinie formală presupune înțelegerea faptului că orice punct de vedere atotprințător și relativ la o perspectivă specifică sau că toate punctele de vedere atotcuprinzătoare se exclud reciproc și deci

nici unul nu poate fi absolut adevărat. Iluziile facile ce ne împiedică să percepem situația reală se reduc la iluzia că suntem sau putem fi mai înțelepti decât cei mai înțelepti oameni din trecut. Suntem astfel obișnuiți să jucaj răi și împresarilor sau al îmblânzitorilor de leu și nu pe cel al ascultătorilor docili și atenți. Trebuie totuși să facem față situației neobișnuite create de obligația de a încerca să fim mai mult decât niște ascultători atenți și docili, și anume judecători, chiar dacă nu suntem destul de competenți pentru a fi judecători. După părerea mea, am ajuns în această situație pentru că am pierdut tradițiile ce aveau o autoritate și în care puteam avea încredere: am pierdut nomos-ul ce ne oferea o îndrumare autorizată, deoarece profesorii noștri, ca și profesorii profesorilor noștri, credeau în posibilitatea existenței unei societăți pur și simplu rationale. Fiecare dintre noi este nevoie să-și găsească reperele prin propriile sale puteri, oricât de imperfekte ar fi acestea.

Nu avem alt sprijin în afară de ceea ce este inherent acestei activități. Am aflat

că filosofia trebuie să se ferească de tentația de a fi educativă, căci filosofia nu poate fi decât întrinsec educativă. Nu ne putem folosi mintea fără a înțelege din cînd în cînd ceva important, iar acest act înțelgește, poate fi înseamnă deconștiințizarea faptului că înțelegem, de înțelegere înțelgejerii, de noesis noeseos. Acest lucru e atât de măret, de pur, și o experiență atât de nobilă încât Aristotel i-a putut-o atribui lui Dumnezeu. O asemenea experiență nu depinde de caracterul plăcut sau neplăcut, bun sau rău a ceea ce înțelegem. Ea ne ajută să înțelegem că toate realele sunt într-un fel necesare dacă vrem să ajungem să înțelegem. Ea ne face capabili să acceptăm, ca niște buni cetățeni ai împăratiei lui Dumnezeu, tot răul care se abate asupra noastră și riscă să ne zdrobească înimile. Devenind conștienți de demnitatea minții, ne dăm seamă care este fundamentalul adevăratei demnități umane și al bunătății lumii, indiferent dacă o considerăm creată ori necreată, ea fiind căminul omului, întrucăt e căminul minorității noastre.

Educația liberală care constă în relația neîntreruptă cu minoritățile cele mai lumi-

nate este o pregătire pentru cea mai înaltă formă de modestie, ca să nu spunem cea mai înaltă formă de umilință. Ea este în același timp un preludiu al îndrăznelii, solicitîndu-ne să ne rupem cu totul de "egomorbi", "grăba", nepăsarea și joasnicia bîlicului desertăciunii intelectualilor și inamicilor lor. Ea ne solicită îndrăzneala pe care o presupune hotărîrea de a privi prejudiciale ca niște simple opinii sau opinii comune ca niște păreri exagerate, adică tot atât de susceptibile de a fi greșite ca și opinii cele mai bizare sau mai puțin populare. Educația liberală este eliberarea de vulgaritate. Grecii au avut un cuvînt frumos pentru "vulgaritate": o numeau *apeirokalia*, adică lipsa de experiență în privința lucrurilor frumoase. Prin educația liberală căpătam experiența lucrurilor frumoase.

Traducere de
Simona PREDA

Textul tradus acum în română este a fost extras din *Liberalism ancient and modern*, New York/London, Basic Books, 1968, pp. 3-8.